FRIDTJUV BERG

HUR FOLKSKOLESTADGAN TILLKOM

EN RIKSDAGSHISTORISK ÖVERSIKT MED ANLEDNING AV HALVSEKELFESTEN DEN 18 JUNI 1892

Ny genomsedd upplaga, utgiven till folkskolans hundraårsjubileum den 18 juni 1942

Med 17 porträtt

STOCKHOLM SVENSK LÄRARETIDNINGS FÖRLAG

A/B Gustaf Lindströms Boktr., Stockholm 1942

Förord till den elektroniska utgåvan

Den svenska folkskolan inrättades 1842 och till dess femtioårsjubileum 1892 skrevs denna bok, *Hur folkskolestadgan tillkom*, av läraren Fridtjuv Berg, som då var riksdagsman för Gamla lantmannapartiet, men 1895 bidrog till grundandet av Folkpartiet (numera: Liberalerna) och senare var ecklesiastikminister i två omgångar 1905-1906 och 1911-1914. Boken utgavs på nytt till folkskolans hundraårsjubileum 1942 och det är ett exemplar av den utgåvan, som tidigare har tillhört Folkskoleseminariet i Linköping och nu finns i Linköpings universitetsbibliotek, som avfotograferades i november 2016.

Förord

Inför firandet av 100-årsminnet av den obligatoriska svenska folkskolans tillkomst den 18 juni 1842 har Svensk Läraretidnings förlag funnit tillfället lämpligt att utgiva en ny upplaga av Fridtjuv Bergs skrift »Huru folkskolestadgan tillkom». Ifrågavarande skrift utgavs »med anledning av halvsekelfesten den 18 juni 1892» men har för länge sedan utgått ur bokhandeln.

I denna andra upplaga av sagda skrift har företagits en lätt överarbetning med syfte att på enstaka ställen söka skänka skriften en något mera tidsenlig språkdräkt. Därjämte ha de förekommande talrika citaten i någon mån förkortats, där så lämpligen kunnat ske utan skada för det inre sammanhanget.

Under förhoppning att denna redan klassiskt vordna skrift från folkskolans genombrottstid skall — särskilt nu till det stundande jubileet — finna vägen till många bland folkskolans arbetare och vänner, överlämnas den härmed till dessa liksom ock till den stora folkbildningsintresserade allmänheten.

Stockholm i april 1942.

OSVALD RYDÉN.

Folkskolefrågan 1809-1815

Betydelsen av den 18 juni 1842 ligger som bekant icke däri, att folkskolan i Sverige då först grundades. Tvärtom — folkskolor hade vid denna tid funnits hos oss under århundraden. Men de hade dittills haft en helt annan karaktär, upprättade och underhållna som de varit av enskilda personer, stadskommuner eller kyrkoförsamlingar. Först genom stadgan av 1842 blev folkskolan erkänd som en hela samhällets sak, som *en allmänt medborgerlig*

angelägenhet.

De strävanden, som slutligen förde till detta mål, leda sin upprinnelse långt tillbaka i tiden. Någon *allmännare* anslutning kunde de emellertid i vårt land icke vinna förrän i början av innevarande århundrade. Enligt en erfarenhet, som skolväsendets historia till fullo bestyrker, stå folkupplysning och politisk frihet i ett oupplösligt samband med varandra: utan den förra ingen förmåga att rätt bruka den senare, utan den senare intet intresse att rätt befrämja den förra. Det var därför helt naturligt, att förarbetena till 1842 årsfolkskolestadga togo sin början samtidigt med vårt nya statsskick, och att de första förslagen utgingo från personer, vilka tagit en verksam del i dettas genomförande.

Till de mest framstående medlemmarna av den grundlagsstiftande riksdagen 1809—1810 hörde bröderna *Axel Gabriel* och *Gustaf Abraham Silverstolpe*, den förre riddarhusets sekreterare, den senare rektor vid Norrköpings läroverk, förut docent i statskunskap, men år 1800 för sina politiska åsikter avsatt och förvisad från Uppsala. Båda räknades jämte sina vänner Georg Adlersparre och Hans Järta m. fl. till ledarna för det frisinnade unga Sverige. Båda hyste ett varmt intresse för uppfostran, och det var från *dem*, som reformsträvandena på skolväsendets område under den närmaste tiden efter statsvälvningen företrädesvis utgingo.

Antagligen var det den äldre brodern, Axel Gabriel, som i egenskap av medlem av konstitutionsutskottet samt medförfattare till regeringsformen genomdrev, att »vården om allmänna uppfostran, jämte den om religionen, skulle vara anförtrodd åt en särskild föredragande inför regenten», vilket dittills icke varit falletEgendomligt nog blev hans son, Fredrik Otto, en av de första cheferna för ecklesiastikdepartementet (1844—48).. Efter ett sådant stadgande blev det, såsom han själv säger, »uppmuntrande och förhoppningsfullt att vända omtanken på det uppväxande och de kommande släktens odling genom de utvägar allmänna uppfostringen skulle kunna bibringa».

Redan samma månad som ny regeringsform blivit antagen och ny konung vald, framlade denyngre brodern ett omfattande förslag till omdaning av hela det offentliga undervisningsväsendet.

Sedan riksens ständer nu givit riket en förbättrad grundlag — så inleder han sitt förslag — sedan denna grundlag till sitt eget stöd påbjudit en säker tryckfrihet, sedan Sverige äger en konung och en organiserad styrelse, tror jag allt nu möjligt vara gjort vad som fordras till befästande av rikets inre lugn för ögonblicket. *Ett* huvudsakligt ämne återstår dock ännu, vilket bör bliva ett mål för riksens ständers uppmärksamhet, såvida det ligger oss om hjärtat att för framtiden stadga vår frihet. Då denna frihet i lagen endast är en död bokstav, då styrkan och klokheten förenade lätt däri kunna göra intrång, äger nationen blott *det hopp* att genom tryckfriheten kunna förebygga alla vådliga försök däremot, under det förmågan att skydda henne endast beror av nationens verkliga duglighet. Men denna duglighet beredes huvudsakligen genom den *uppfostran*, varom staten drager försorg. Det är genom den, som individens krafter utvecklas och riktas sår att de en gång kunna sammanverka till befordrande av statens ändamål. *Den allmänna uppfostran är medlet, varigenom grundlagens anda sprider sig till alla delar av statskroppen, medlet varigenom statens fortskridande till en högre frihet beständigt befordras genom medborgares upphöjande till en högre duglighet.*

Efter denna inledning påpekas, hur litet det bestående skolväsendet motsvarade den nya tidens behov.

Våra uppfostringsanstalter, heter det, äro icke allenast ej passande efter den grundlag vi nu antagit: under det vårt land undergått täta statsvälvningar, vår lag på många ombytande grunder blivit utarbetad, nationens allmänna odling betydligen ändrat form, har vårt uppfostringsverk förblivit oförändrat, förvärvat ålderdomens vördighet, men även därmed i hög grad dess svaghet.

I stort sett kunde det dåvarandeundervisningsväsendet sägas tjäna blott *ett* ändamål: det att utbilda präster; allt annat tycktes staten betrakta som något ovidkommande.

Nu fordra likväl *alla* folkklasser i staten, fortsätter Silverstolpe, att deras barn måtte äga tillfälle till en undervisning, i allmänhet så fri och allmän, att var och en måtte vinna förmåga att själv välja levnadssätt, men åtminstone sådan, att ett slags kunskaps- och förståndsodling ligger till grund för vars och ens tillkommande

vandel. Var och en av oss har visserligen allt för ofta hört den allmänna klagan över bristen på sådana uppfostringsanstalter.

Ur medborgerlig synpunkt synnerligen beklagansvärt finner han det förhållandet, att de bemedlades och de obemedlades barn icke undervisas tillsammans.

De, som nära undersökt saken, säger han, hava utan tvivel med lidande sett, att förmögnare mäns barn genast vid deras första bildning bliva ledda *ur* samhället i stället för att ifrån de spädaste åren, medan inga hinder ännu finnas för den naturliga jämlikheten, få uppväxa ibland likar, ifrån början bildas genom inbördes nötning och inbördes tävlan och strax leva i den verkliga värld, som en gång skall bliva kretsen för mannens kraftfulla verksamhet.

Dittills hade staten blott bekymrat sig om de »lärda» undervisningsanstalterna, universiteten, gymnasierna och trivialskolorna, på vilka den slösat en omsorg, som mången gång t. o. m. verkat mera klavbindande än befrämjande. Det vore nu tid att lägga huvudvikten på *folkets* bildning såväl i städerna som på landsbygden.

Det är blott ett ringa antal av statens medlemmar, som hava den kallelsen att bliva nationens upplysare, att intränga i vetenskapernas djup och genom sitt snille, ehuru blott indirekt och långsamt, dock kraftigast verka till statens förbättring och släktets förädling.Deras framsteg kunna väl av staten återhållas, men icke särdeles befordras. Lämna snillet frihet och det framtränger till sitt mål! Däremot bör staten sörja för bildandet av hela den stora folkmängd, som åt ämbeten (= hantverk?) och näringar en gång skall uppoffra all sin tid och vars hela grad av odling huvudsakligen bestämmes av dess daning i ungdomen. Jag vågar dristigt säga, att våra lägre skolor, stadsskolor m. m. alldeles icke äro beräknade för dessa folkklassers undervisning.

Sverige är det enda land, nog lyckligt att äga bönder, som förtjäna att vara fria män och som med full värdighet deltaga i riksens ständers rätt att stifta lagar; och för detta det talrikaste ståndet, landets kärna, för detta stånd, som genom sitt deltagande i lagstiftning har ett ostridigt behov av en högre bildning, finnas blott enskilda och till antalet så få anstalter till uppfostran, att de knappast förtjäna nämnas.

Mot folkskolors upprättande hade anförts såsom skäl, att menige man icke behövde någon annan undervisning än den religiösa, vilken redan fullt tillfredsställande ordnats av prästerskapet, samt att upplysning i världsliga ting ingalunda skulle göra folket mera sedligt och dugligt. Härpå svarar Silverstolpe:

Jag vill ej föreställa mig, att den undervisning, som prästerskapet meddelar i kristendomskunskapen, av någon må anses såsom *tillräcklig för bönder*. Jag känner även den invändningen, som av många göres, att de upplystare bönder sällan äro de redligaste. Den förra anmärkningen visar fåkunnighet, den senare någon brådska i undersökningen. Har väl lantbrukaren ej behov av andra kunskaper än dem, som innefattas i katekesen? Vinner han *där*igenom en högre klokhet i sin näring, lär den honom att känna alla sina plikter och rättigheter som undersåte och *medborgare*, ja, upplyser *den* honom fullkomligen om alla de moraliska förbindelser, som åtfölja hans levnad inom *samfundet?* Och om erfarenheten skulle bevittna, att oftabönder, som vunnit mera kunskaper än hopen, framstiga att såsom advokater betjäna sig av de övrigas enfald, bevisar sådant emot kunskapers nytta, eller visar det blott, att egennyttiga människor även i detta stånd kunna finnas? Bevisar det icke tydligen, att det vore både folkets och styrelsens intresse, att odlingen ibland bönderna vore så allmän, att de ej så lätt av dylika bedragare kunde förledas; och själva dessa bedragare, vad äro de annat än halvkunniga människor, som kunna gälla bland de råa, men vilkas svaghet lätt blottas? Nej, jag är fullt övertygad, att vår stat, som genom sitt fria bondestånd så länge haft en pålitlig styrka, aldrig skulle vara i våda för sin självständighet, om tillbörliga anstalter funnes för dess bildning.

Motionen (eller »memorialet» som det då för tiden kallades) hänvisades till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet. Inför detta fick förslagsställaren närmare utveckla sina önskemål, vilka bland annat även inneburo, att lägre »stadsskolor» och »landsskolor» måste över hela riket inrättas. Utskottet, som avgav sitt betänkande den 3 april 1810, yttrade med anledning av de föreslagna »landsskolorna» följande:

Lika med herr Silverstolpe anser utskottet deras inrättande och utvidgning böra på allt upptänkligt sätt befrämjas, uppmuntras och underlättas. Nyttan därav är så stor och påtaglig, att den icke behöver bevisas. I sammanhang härmed tror utskottet det vara nödigt att nämna något om stadsskolor. — — — För närvarande torde barn av stadsinnevånare, som äro minst bemedlade, i synnerhet förtjäna uppmärksamhet. Då fråga är om undervisning och bildning, äro kanske dessa de mest vanlottade av alla i hela riket, och utskottet får därför tillstyrka framförandet av den underdåniga önskan hos k. m:t, att genom vederbörande ämbetsmän städernas invånare uppmuntrades att med möjligaste första vidtaga sådana steg till fattigskolors inrättning, som till ändamålet kunna vara ledande.Resultatet av frågans behandling blev en riksdagsskrivelse, vari ständerna anhöllo, att k. m:t ville genom kunniga och erfarna män låta undersöka läroverkens dåvarande tillstånd, så att dessa inrättningar måtte erhålla ett efter tidens upplysning mer lämpat skick. Med anledning härav tillsattes den 29 januari 1812 en s. k. uppfostringskommittë, där båda bröderna Silverstolpe blevo ledamöter.

Vid 1812 års riksdag fästes den allmänna uppmärksamheten åter på folkbildhingsfrågan genom ett memorial av Axel Gabriel Silverstolpe rörande »medlen till folkets och landets förbättring», vari vältaligt framhölls, att samhällets angelägnaste omsorg måste vara »att bereda människor», att »upprätthållandet av statens självständighet bör grunda sig mindre på styrelsens penningetillgångar än på utövningen av medborgerlighetens plikter», och att därför »folkets förbättrande genom allmänna uppfostringen bör utgöra en av regeringens och riksens ständers främsta omsorger». Memorialet föranledde en riksdagsskrivelse, där de uttalade grundsatserna gillades.

Axel Gabriel Silverstolpe.

*

Åren 1809—1814 hade för Sverige varit en farornas och den nationella hänförelsens tid;nitälskan för folkupplysningen hade då också varit helt naturlig. Men med 1815 kom »den heliga alliansen» samt den stora europeiska reaktionen, och det blev nu i stället på modet att betrakta folkbildningssträvandena såsom på en gång barnsliga och farliga.

Vid riksdagen 1815 den 5 maj väckte Gustaf Abraham Silverstolpe (då sekreterare i konstitutionsutskottet) ett förslag om inrättandet av »allmänna folkskolor i förening med arbetsskolor» såväl i städerna som på landsbygden. De befintliga, undervisningsanstalterna voro, enligt hans mening, till gagn blott för »vissa kretsar i samfundet»; för den mängd medborgare, som stannade kvar inom näringarna, funnos däremot nästan inga anstalter till bildning. Sådana vore dock ett oundgängligt villkor for samhällets välfärd:

Led ungdomen till ett klart förstånd! Vänj ungdomen vid arbetsamhet! Bibringa ungdomen arbetsfärdighet! — och den så danade mannen skall känna sin förmåga, därigenom känna sig självständig och med denna dubbla känsla bli en nyttig medborgare; och ett samhälle, bildat av sådana medborgare, skall höja sig till självständighet, en lagbunden frihet och en sann välmåga!

Då denna motion den 8 maj hänvisades till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, uppstod en livlig överläggning, vilken är synnerligen upplysande för det omslag i de högre kretsarnas uppfattning av folkbildningssaken, som under den närmast föregående tiden ägt rum. Den bekante prosten greve *Fredrik Bogislaus von Schwerin*Under sina tidigare år varm vän av folkskolan (ja av »folkskolan som bottenskola»), men nu i avseende härå påverkad av den kring sig gripande reaktionen; för övrigt bekant som ledare av den äldre oppositionen mot Karl Johan och som fader till den av Runeberg besjungne *Vilhelm von Schwerin.*, vilkennyligen sett sina förslag i andra ärenden stranda på riddarhussekreterarens vältaliga motstånd, begagnade tillfället att i ett bitande anförande anfalla brodern, motionären. Denne hade, säger han, utropat: Led ungdomen till ett klart förstånd!

Och i sanning, fortsätter han, vore ett klart förstånd att tillönska icke blott de unga, utan även de gamla barnen. Men till förstånd, till förmågan att klokt styra sin vandring genom livet, kan ingen pedagogik leda. Undervisningen kan giva kunskaper och färdigheter, men förståndet kan endast givas av naturen och av

erfarenheten utvecklas; alla försök att genom konstiga anstalter brådmogna denna mänsklighetens allmänna egenskap, vilken därför också funnits under alla tidskiften, äro just de säkraste medel att förvirra förståndet och beröva det sin naturliga frihet och livlighet. Det oaktat uppmanar talaren med iver riksens ständer att fullborda sitt verk för ungdomens ledning till klart förstånd genom att inrätta folkskolor i förening med arbetsskolor. Det är icke första gången som man sökt att imponera med dessa prunkande namn, utan att man för dem kunnat uppgiva något verkligt tillfredsställande innehåll. Och därför hyser jag det säkra hopp, att den klara svenska förståndigheten, till vilken ingen främmande ledning behöves, även nu skall giva sin tillvarelse tillkänna, därigenom att den icke av klingande namn låter sig förbluffas, utan bestämt ifrån sig avvisar alla principlösa anstalter. Och längesedan är det, även på svenskaAntagligen syftas här på Geijers avhandlingar »Om falsk och sann upplysning» (1811) och »Om det offentliga läroverket» (1813)., bevisat, att dessa folk- och arbetsskolor äro dylika anstalter.

Ännu mer intressant är dock ett anförande av*Lorenzo Hammarsköld*, den ryktbare fosforisten, vari inrättandet av folkskolor för allmänhetens bildning betecknas som ett av välmeningens mest avgjorda misstag. Såsom talande bevis härför åberopas erfarenheten från andra länder, särskilt från Danmark. Där hade folkskolor kommit till stånd, men nästan alla danska fosterlandsvänner voro, säges det, ense om, att de i dessa skolor bildade bönderna voro vida värre än de obildade och livegna; de utgingo från skolorna efter några års undervisning med en del ytliga kunskaper, ett gränslöst högmod och liten eller ingen kristendom!

Och detta är, fortsatte hr Hammarsköld, ganska naturligt. Vetandet är ett nödvärns och konstlat tillstånd, vilket först i sin största grundlighet övergår till att bliva naturligt; och därför är *det* visa rådet givet, att man ur vetenskapskällan skall dricka djupt, eller också alldeles icke smaka den. Halvkunskap eller fjärdedelskunskap verkar intet annat än död och förstörelse. Men menigheten, vars liv endast åt mekaniska arbeten och ekonomiska bördor [kroppsarbete och brödbekymmer] är ägnat, *kan* icke förvärva annat än en sådan halvkunskap, ett sådant ytligt vetande, gagneligt varken för den ena eller den andra. *Vetandet var åt denna klass icke ämnat*. I stället levde den fordom lycklig, ädel och duglig genom from tro, genom övertygelse för känslan. Låt bonden åter träda i sitt gamla förtrogna förhållande till sin själasörjare, låt prästen åter bliva hans ende lärare, som, jämte kristendomens heliga dogmer, bibringar honom bokstaveringens konst, och svenska menigheten skall, med förfäders kunskapsmått och under åtnjutande av förfäders laglikmätiga frihet, åter, som i forna lyckliga dagar, bliva, ett mönster för allmoge i hela Europa!

Åtföljt av dessa och liknande praktprov på den reaktionära tidens härskande samhällsfilosofi gick förslaget till allmänna besvärs- ochekonomiutskottet, som den 6 juli 1815 avlämnade sitt i ungefär samma anda avfattade betänkande. Folkskolor ansågos enligt detta ingalunda vara av nöden; menige mans barn behövde ingen annan undervisning än den de kunde få genom prästen och genom från far till son muntligt fortplantade sägner, sagor och sånger. »Religionen är källan till alla medborgerliga och enskilda dygder, och vården om den religiösa bildningen är överlämnad åt prästerskapet, som, under medvetandet om sin höga kallelse, alltid lär bemöda sig om ett sorgfälligt uppfyllande av dessa heliga plikter», yttrades det.

Genom verkningarna av dessa bemödanden, heter det vidare, erhåller den klass av medborgare, som måste använda sin tid och sina krafter åt kroppsliga mödor och arbeten, en bildning, som *måhända torde tillräckligt svara emot måttstocken av dess behov*, och om den sant utvecklas, utgör en borgen för dess gagnande och kraftfulla inflytande. Och *om* även fosterlandskänslan, själen i allt samhälle, skulle behöva livas genom andra medel, så torde detta vida säkrare åstadkommas genom traditionen eller genom spridandet av de härliga minnen, som alstrats av svenska folkets forntida bedrifter, av svensk ära och tro, framställda med traditionens enkelt varma och kraftfulla anda, än genom en läxa utur en historisk lärobok.

Lika litet som undervisning i *bokliga* ämnen, lika litet behövdes det enligt utskottets mening någon skolundervisning i *handarbete*. Varje lantmans jordbruk och varje hantverkares verkstad betecknades som den bästa skola för den uppväxande medborgare, som skulle utbildas för jordbruket eller industrin.

Av dessa skäl avstyrkte utskottet helt och hållet förslaget om inrättande av allmänna folk- och arbetsskolor.Det hjälpte naturligtvis inte, att motionären vid betänkandets föredragning å riddarhuset den 17 juli klart påvisade det skeva i hela tankegången.

Man har anmärkt, sade han, att för hopen den undervisning prästerskapet redan meddelar är tillräcklig. Jag tvivlar därpå. Jag vågar fråga alla, som känna till saken, om de tro, att våra bönders förmåga att läsa väl, skriva och räkna kommer ifrån präst-, klockare- och organistundervisningen?

Man säger, att de föreslagna undervisningsanstalterna skulle väcka köld för religionen. Jag svarar, att då bleve det prästerskapets fel, då jag ej allvarligen kan tro, att allmänhetens sinne skulle nödvändigt kallna för religionen, därför att man lärde läsa, skriva och räkna samt övade sig i slöjder och arbetsamhet.

Stämningen var emellertid nu sådan, att ingen framgång var att vänta. Silverstolpe kände själv, att han stod inför en mur av fördomar och likgiltighet.

De flesta mål, sade han, intressera mängden mera än detta. Jag vill ej med någon begäran om återremiss upptaga tiden. Min grundsats har länge varit och är ännu att ha tålamod. Vad som ej vinnes nu, kan vinnas i *längden*.

Han fick också bevittna, att hans förslag om inrättande av folkskolor under det följande årtiondet blev upptaget av det stånd, som saken närmast rörde, nämligen bondeståndet, för att sedermera aldrig släppas.

II. Folkskolefrågan 1815—1830

Den hållning, som de särskilda riksstånden intogo till frågan om folkskolans lagstadgande, var påfallande olika.

Likgiltigast var borgarståndet. Orsaken härtill låg väl dels i detta stånds allmänna, företrädesvis åt ekonomiska och juridiska angelägenheter vända skaplynne, dels i den omständigheten, att städerna redan voro jämförelsevis väl försedda med skolor, ej allenast högre (trivialskolor och gymnasier), utan även lägre (apologistskolor, pedagogier, fri- och fattigskolor m. m.).

Inom prästeståndet funnos visserligen redan i början av århundradet åtskilliga, som ansågo de bestående folkundervisningsinrättningarna otillräckliga och otillfredsställande. De flesta präster hyste dock fortfarande den uppfattningen, att för »folket» ingen annan bildning behövdes än den religiösa, vilken de själva meddelade; särskilda anstalter för inhämtande av s. k. medborgerlig bildning vore, enligt deras mening, inte bara onödiga utan rent av skadliga. På grund härav var ståndet, som helhet betraktat, i det längsta obenäget för folkskolans lagstadgande.

Sina flesta vänner räknade strävandet för detta mål till en början bland ridderskapet och adeln. I fråga om politisk, bildning och politisk blick vardetta stånd ännu länge utan jämförelse nummer ett, vartill kom, att ganska många av dess medlemmar gripits av den filantropiska strömning, som under slutet av förra och början av innevarande århundrade vunnit en så betydande utbredning bland de maktägande i samhället.

Det enda stånd, för vilket folkskolan rent av var en *livsfråga*, var dock bondeståndet. Att kunskap är makt, att medborgerlig bildning är medborgerligt inflytande, låg för, de klarsyntare allmogerepresentanterna i öppen dag, särskilt som bondeståndet på grund av sin bristande bokliga bildning ännu långt in i det nya statsskickets tid var föremål för ett förmynderskap, som dess främste män, *Anders Danielsson, Johan Longberg, Nils Månsson* i Skumparp m. fl., snart måste finna orimligt och kränkande.

Redan under riksdagen 1817—1818 hade bondeståndet börjat komma till klarhet om sin ställning, och sin betydelse. Medvetandet härom framlyser tydligt i de manliga avskedsord, som Anders Danielsson då riktade till sina medbröder.

Bondeståndet har, yttrade han, vänt sig en riktad erfarenhet och tidevarvets allmänna upplysning till nytta och behöver ej att utom murarna av sitt samlingsrum hämta uppgift på de grunder, som böra bestämma dess beslut,

och leda dess rådslag. Med ett ord: vi hava växt ur det omyndighetstillstånd, varuti kanhända ännu mången enfaldig och kortsynt man tror, att vi befinna oss. Vi hava visat och lära — som jag hoppas — än vidare visa, att sådana föråldrade åsikter ej mer finna sin tillämpning; och sannolikt är, att man framgent skall låta fara varje tanke på möjligheten att draga oss bakom ljuset: i fråga om vårt och fäderneslandets sanna väl.

Det var denne Anders Danielsson, som under debåda följande årtiondena blev folkskolefrågans kraftigaste pådrivare.

*

I början av 1820-talet infördes »lancastermetoden», vilken gjorde det möjligt att med få lärarkrafter och små kostnader undervisa stora massor av barn. År 1811 lämnades de första underrättelserna om metoden av C. U. Broocman i hans »Magasin för föräldrar och lärare», 1813 inrättades den första svenska lancasterskolan av greve K. H. Posse på Fågelvik, 1822 stiftades Växelundervisningssällskapet, och inom kort voro en stor mängd skolor efter den nya metoden grundade.

Det var under sådana omständigheter ganska naturligt, att även folkskolesträvandena inom representationen anslöto sig till växelundervisningsrörelsen.

Vid riksdagen 1823 väcktes tre folkskolemotioner: en av friherre *O. Palmstierna* inom adeln, en av *Nils Persson* från Malmöhus län inom bondeståndet och en av prosten *K. G. Almgren* inom prästeståndet.

I Palmstiernas motion framhölls, att hundratals församlingar funnos i landet, vilka helt och hållet saknade särskilda undervisningsanstalter, att det i alla landsändar vore en kännbar brist på sådana samt att nödiga enkla elementarskolor därför snarast möjligt borde upprättas. Medel härtill borde tagas av kyrkans överflödiga tillgångar: där stora klockarlöner funnos, borde de givas åt sådana personer, som skötte barnaundervisningen; små församlingar borde sammanslås och de sålunda uppkommande inkomsterna i boställe och lön användastill folkskolor; orimligt stora prästlöner borde regleras och överskottet begagnas för samma ändamål o. s. v.

Vid den remissdebatt, som uppstod härom, uttalade *Lorenzo Hammarsköld* och greve *von Schwerin* sin mening, att folkbildningen var ganska bra som den var.

Greve von Schwerin hade hos den icke boklärda allmogen i olika landsändar funnit »en utmärkt bildning». Mödraundervisningen, husförhören och den enskilda välgörenheten vore tillräckliga.

Å andra sidan framhöll presidenten *Kasper Ehrenborg* (stiftare av en skola i Varaslöf), att just de personer, som beskärmade sig över »halvbildningens» vådor, borde i främsta rummet önska ett allmänt inrättande av folkskolor.

Vänner av motionen voro dessutom flera av den liberala »oppositionen» på riddarhuset, såsom kammarherre *Karl Henrik Posse* (grundläggaren av Fågelviks skola), friherre *Henning Gustaf Wrangel* (stiftare av skolan på Sperlingsholm, där det bland annat undervisades i naturlära och i den borgerliga lagen), kanslirådet *Jakob August von Hartmansdorff* m. fl. Den sistnämnde, vilken längre fram gjorde sig så känd som konservatismens förnämste stödjepelare, föreslog, att regeringen skulle låta verkställa en noggrann utredning av »läroståndets» tillgångar samt deras fördelning och användning m. m.

En vecka därefter framlade inom bondeståndet *Nils Persson* sin motion, vari yrkades, att av klockarkandidater borde fordras kompetens som lärare (lancasterlärare), samt att i de landsändar, därfeta klockarlöner funnos (såsom i Skåne), dessa skulle användas för folkbildningens upphjälpande.

Mången tror, yttrade han — tydligen som svar till hrr Hammarsköld och von Schwerin — att denna angelägenhet i Sverige ingalunda är vanvårdad. Allmogen, säger man, kan allmänt läsa i bok, och mången bland dem innehar konsten att skriva. Detta påstår man vara mycket för en allmoge och mer än vad i andra länder brukas. Jag känner föga vad i andra länder brukas, men hur ringa gagn för medborgerlig upplysning, som hittills härflutit från svenska allmogens färdighet att läsa, det tror jag mig någorlunda veta, och just härav hämtar jag den övertygelsen

att mycket behöver göras för svenska allmogens förkovran i denna såväl som andra grenar av allmän bildning.

I Nils Perssons förslag instämde bondeståndet allmänt.

Slutligen vågade sig en beskedlig folkskolemotion fram t. o. m. i själva prästeståndet. Prosten *Karl Gustaf Almgren* (stiftare av en skola i Fredsberg) föreslog en skrivelse till k. m:t med anhållan om »en ny klockarinstruktion och skolordning för barnaundervisningen på landet».

Så snabbt som tiden hinner fly, yttrade han där, flyktar med henne ur samlivet den på gammal okunnighet grundade oviljan mot en allmännare folkupplysning, och om ännu i någon fördomsbeskuggad hjärna den tanken skulle ligga gömd, att endast de högre stånden hava behov av och rättighet till förståndsodling och utveckling, så vill man dock icke uppenbart *yttra* den — och detta är mycket vunnet till förmån för allt vad mänskligheten är dyrbart.

De »fördomsbeskuggade hjärnorna» förhöllo sig till en början avvaktande, och motionären fick understöd dels av *Franzén*, då kyrkoherde i Kumla, dels av prosten *Linderot*, vilken senare på det bestämdaste förordade en formlig *folkskolelag*.*Karl Fredrik af Vingård*.

Allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, som fick de tre motionerna om hand, avgav den 3 juni över dessa ett utlåtahde, vilket betydligt gick på skruvar. Det synes huvudsakligen vara dikterat av biskop *af Vingård*. Motionärernas klagan över bristande undervisningstillfällen var högeligen överdriven, hette det, intet land ägde en mera jämnt fördelad religionskunskap. I allmänhet voro hemmet och kyrkan härvidlag till fyllest. »Enligt naturens ordning tillkommer den första barnaundervisningen föräldrarna. Från denna sköna rättighet lär den fromma modern utan nödtvång icke avstå.» Då likväl föräldrarna icke *överallt* äga skicklighet och tillfälle att själva undervisa sina barn, så kunde en allmännare undervisning nog vara önskvärd. Någon undersökning rörande möjligheten av indragningar och besparingar på ecklesiastikstaten behövdes dock icke. Ej heller borde några ytterligare förpliktelser i fråga om barnaundervisningen påläggas kyrkans personer. »Om ock menighetens själasörjares anseende icke gick förlorat hos den, som skulle lära barndomen bokstäver och stavelser och i den oroliga skaran hålla skick, innebar det dock en hård orättvisa, att den, som bör vara *alla* åldrars ledare, skulle nedtrugas till det besvärligaarbete att vara den *förstas* lärare.» Hans tid borde ej från kallets *egentliga* åligganden »bortryckas eller i avbrott undandragas av andra, mindre viktiga bestyr». Klockarna kunde visserligen syssla med barnaundervisningen, dock icke alla och ej i vidsträcktare grad än deras övriga plikter sådant medgåvo. Ingen allmän klockarinstruktion eller skolordning var av nöden, men om regeringen ville lämna församlingarna vissa allmänna *anvisningar* i ämnet, kunde sådant visserligen ej skada.

Då detta utlåtande den 23 juni föredrogs i bondeståndet, underkastade *Anders Danielsson* dess blomstermålningar över de bestående folkbildningsförhållandena följande träffsäkra granskning:

Det var först då växelundervisningen införts i England och Frankrike, som man rätt lärde känna och övertyga sig om miljonernas okunnighet. Med all aktning för utskottets pluralitet fruktar jag, att dess visshet om religionens och elementarkunskapens lyckliga tillstånd i vårt land i en framtid kan befinnas byggd på mindre säkra grunder. Eller förnedrar man icke begreppet religion, då man så kallar dessa få, för en förestående nattvardsgång inlärda utanläxor, vilka av så många genast glömmas? Och vad elementarkunskaper av innanläsning, skrivning och räkning angår, må man väl fråga: *hur* läser, skriver och räknar mängden av vår allmoge? Det ser ut, som om tiden ännu icke vore inne att begripa, att människan av allt i världen mest behöver kunskap, och att allt vad staten annars gör för åstadkommande av allmänt väl är mer eller mindre gagnlöst, i samma mån den gjort för litet för ett tidigt och allmänt inplantande av säkra begrepp och kunskaper.

Vad medlen för allmänna elementarundervisningens utvidgande beträffar, tror jag, att då inga andra statsutgifter i lika mån bära frukt för alla tider, ja i tid och evighet, då inga andra i lika grad skapa nya källor för utgifters bestridande — så måste de *framför andra*sökas och finnas, om ock med uppoffringar. Blir blott den tanke riktigt rotfästad, att allmän uppfostran är det konstitutionella livets grundfäste, så skall man mer och mer vid varje

riksdag tro, att man för denna sak gjort för litet, och skapa medel ur källor, som nu äro osynliga. — — — Min övertygelse är således, att mångdubblade undervisningsanstalter för den stora massan är vårt samhälles *största* och *högsta* behov.

Det icke minst märkliga i detta i sin helhet märkliga anförande är, att talaren i fortsättningen därav visade sig ha en långt nyktrare uppfattning av växelundervisningen än mängden av dåtidens skolmän samt på grund härav ej heller ville vara med om denna metods allmänna påbjudande.

Anförandet hade till följd, att bondeståndet gav utskottet en bakläxa genom att återremittera dess betänkande.

Samma öde rönte detta ett par dagar därefter inom adeln, som höll på von Hartmansdorffs förslag om en allmän utredning av kyrkans befintliga tillgångar.

Inom prästeståndet, där frågan behandlades den 2 juli, blev utskottet anfallet från den rakt motsatta sidan. Skarpast var härvid professorn *Johan Peter Fröberg*.

Jag har, yttrade han, med ett slags förvåning hört en stor del av de motioner, som under innevarande riksdag kommit från ridderskapet och adeln samt ävenledes det hedervärda bondeståndet rörande den allmänna uppfostringen och undervisningen i riket. De synas mig samtliga utvisa ett överflödigt bekymmer i avseende på dessas påstådda dåliga och beklagliga tillstånd. Det förefaller likväl besynnerligt, på vilka grunder motionärerna tro sig kunna stödja dylika anföranden. Jag är för min del övertygad, att anstalterna till barns uppfostran och undervisning för alla klasser av medborgare, liksom lärdomsskolorna och universiteten,äro inom Sverige icke blott så göda, att de kunna tävla med andra länders, utan ock, synnerligen i vad som angår inrättningar för de lägre klassernas undervisning och utbildning, överträffande vad som för detta ändamål gjorts för en stor del av Europas övriga folkslag. — — — Och vad särskilt vidkommer det vid riksdagen närvarande *förmögna* bondeståndets klagomål över bristande undervisningstillfällen, så tror jag för min del, att detta hedervärda bondestånd dels allt för litet känner verkliga förhållandet med rikets skolväsende, dels talar emot sitt eget och landets sanna intresse, då det ängsligt påyrkar, att deras och *deras fattiga torpares och backstuguhjons barn* böra från den arbetande aktningsvärda, klassen kasta sig in i de lärda eller åtminstone lärande och predikande kasterna.

Med professor Fröberg, som på grund härav livligt avstyrkte varje skrivelseförslag, instämde professorerna Lundblad, Thyselius och Forsell, pastor primarius J. O. Wallin, vilken förklarade, att »i en sak, som bäst gör sig själv, alla föreskrifter äro olämpliga» (hans ställning till folkskolefrågan blev dock längre fram en helt annan), prosten Anjou m. fl. Trots biskop Vingårds försvar för utskottets i hans tanke visserligen onödiga men i alla fäll dock ganska *oskadliga* medgivande för tidsandan blev betänkandet återremitterat.

Gentemot de sinsemellan stridiga anmärkningarna fasthöll utskottet emellertid i det hela sin förut intagna ståndpunkt. Mot Danielsson invändes, att det väl ej kunde stå så illa till med folkupplysningen, som han menade, ty i så fall skulle nog icke hos vår allmoge finnas denna »tankeförmåga, vilken, endast eller huvudsakligen genom religionsundervisningen uppövad, gör medlemmarna av nämnda stånd skickliga att i överläggningar, även om statens angelägenheter, deltaga». Då detemellertid icke kunde bestridas, att »vissa i vårt nuvarande samhällsskick för vars och ens bildning till självständiga medborgare nödiga kunskaper, varibland huvudsakligast skrivkonsten och de enklaste räknemetoderna, ävensom grunddragen av fäderneslandets kännedom i historiskt, statistiskt [enligt dåtidens språkbruk = statsvetenskapligt] och ekonomiskt avseende *icke allestädes* utgöra föremål för folkundervisningen», så ansåg utskottet lämpligt, att regeringen gåve församlingarna några allmänna »anvisningar och råd», hur de borde ordna sina skolor.

Vid behandlingen av det nya utlåtandet vidhöllo de tre stånden sina föregående åsikter. I prästeståndet erhöll prosten Almgren denna gång understöd av den först nu på politikens bana framträdande professor *K. A. Agardh* (sedermera biskop i Karlstad), vilken, ehuru förgäves, påyrkade »offentliga föreskrifter» för folkundervisningen. Adeln fasthöll vid von Hartmansdorffs förslag, och bönderna slöto sig även till detta, utan att låta förleda sig av

utskottets smickrande utlåtelser om de oskolades »uppövade tankeförmåga» eller av professor Fröbergs nobla vink att ej ivra för mycket för sina »fattiga torpares och backstuguhjons barn». Skånebönderna, bland dem Nils Månsson i Skumparp, reserverade sig uttryckligen emot, att de rika klockarinkomsterna i detta landskap icke användes till folkbildningens befrämjande.

Det slutliga resultatet blev, efter allt prutande och sammanjämkande, en riksdagsskrivelse, vari ständerna anhöllo, att domkapitlen måtte åläggas att hålla noga reda på klockarnas fullgörande av undervisningsskyldigheten samt främja utbredandetav växelundervisningsmetoden. Riksdagens sålunda uttalade önskan uppfylldes genom kungl. cirkuläret av den 4 februari 1824.

*

De viktigaste följderna av skolfrågans behandling vid 1823 års riksdag blevo två: dels utgivandet av *Anders Fryxells* förträffliga lilla skrift »Förslag till enhet och medborgerlighet i de allmänna undervisningsverken», vari grundsatsen »folkskolan såsom bottenskola» klart och bestämt hävdades, dels tillsättandet av den stora »kommittén till överseende av rikets allmänna undervisningsverk» den 21 december 1825.

Nämnda kommitté, vilken bland sina medlemmar räknade sådana män som E. G. Geijer, Esaias Tegnér, J. O. Wallin, A. Fryxell, J. Berzelius, K. A. Agardh, Hans Järta m. fl., höll sitt sista sammanträde den 20 december 1828 samt offentliggjorde sitt betänkande under loppet av 1829.

Vid början av 1828—1830 ars riksdag förklarade sig dock regeringen ej ha något förslag i ämnet att förelägga ständerna. De motioner, som framkommo, kunde ej heller tilldraga sig något allmänt intresse. Greve *Otto August Cronhjelm* yrkade, att varje präst, för att rätt kunna övervaka folkbildningsarbetet, borde inhämta nödig färdighet i undervisningskonsten (efter den då gängse lancastermetoden), samt att för den skull en övningsskola skulle inrättas vid vardera universitetet. Förslaget tillstyrktes av allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, men blev av prästeståndet förkastat. Prästen behövde, sade man, inga dylika tillställningar för att kunna bedöma och övervakabarnaundervisningen, då ju »ingen författning finnes, som lämnar biskop och konsistorium tillåtelse att till präst viga någon, som icke kan läsa innantill». Biskop Vingård påpekade under sina ståndsbröders livliga bifall, att nästan alla präster redan som gymnasister övat sig i informerande. Snart skulle man väl även fordra, att prästen skulle, ha gymnastiserat för att kunna tillse kroppsövningarna i byskolan, vaccinerat för att bliva vaccinationsföreståndare och accoucherat för att kunna avgiva berättelser om olycklig barnsbörd! »Otaligt», tillade den högvördige talaren, »är detta yngel, som en förslagsrik tid kläcker.»

Förslaget gillades av de tre övriga stånden men vann icke regeringens sanktion.

I prästeståndet väcktes motioner av prostarna *Nibelius* och *Elfström*, den senare gående ut på, att i alla landsförsamlingar, »där behovet, så fordrar och omständigheterna möjligen medgiva», måtte inrättas sockenskolor efter lancastermetoden.

I bondeståndet framkommo inte mindre än sju hithörande motioner, nämligen:

av *Nils Månsson i Skumparp:* att den s. k. helgonskylden i Skåne skulle användas för folkskoleväsendet,

av *Anders Jansson* från Västmanland: att klockarna skulle göra sig skickliga till lärare,

av *Lars Bygdén* från Västerbotten: att barnaundervisningen skulle åläggas komministrarna,

av *Anders Andersson* från Skaraborgs län: att lancasterskolor skulle inrättas inom alla församlingar,

av *Nils Nilsson* från Värmland: att varjeförsamling, som ännu saknade allmän skola, måtte åläggas att sådan på tjänligt ställe inrätta,

av *Anders Nilsson* från Värmland och

av *Anders Nilsson* från Isie i Skåne: att om folkskolor påbjödes, församlingarna dock själva skulle ha rätt att utse

folkskollärare.

Allmänna besvärs- och ekonomiutskottet avstyrkte även nu hela saken, ty prästerskapet vore ju, hette det, ålagt att samvetsgrant vaka över religionsundervisningen bland de lägre folkklasserna, och erfarenheten hade visat, att densamma icke blivit åsidosatt.

I präste- och borgarståndet stödde man enhälligt detta betänkande. På riddarhuset föranledde det en skarp protest från oppositionens huvudman, friherre *Karl Henrik Anckarsvärd*, som vid en jämförelse med det envåldigt styrda Danmarks folkskoleväsen fann det skamligt, »att det så till sägandes konstitutionella Sverige i detta avseende synes vinnlägga sig om intet». I bondeståndet blev striden denna gång het. Oppositionens män, *Anders Danielsson, Kasper Vijkman* från Uppsala län m. fl., kämpade manligen för betänkandets ogillande, men de hade nyligen genom sina (för övrigt mycket hovsamma) yrkanden om lindring i det under Karl Johans tid synnerligen tryckande kungsskjuts-besväret kommit att betraktas som ett slags majestätsförbrytare. De konservativa hade därför lyckats åstadkomma ett motparti inom ståndet. De hade dessutom intalat flertalet bönder, att kostnaderna för folkskolors allmänna inrättande skulle uppgå till en mycket »grov summa» och bli större, än landet någonsin skulle kunna bära.Följden blev, att det avstyrkande betänkandet denna gång även av bondeståndet gillades.

Folkskolans vänner hade således förlorat. De läto dock ej saken falla utan togo vid nästa riksdag upp den med förnyade krafter.

III. Folkskolefrågan 1830-1835

Medan 1828—1830 års riksdag ännu pågick, utkom det betänkande, som avgivits av den stora »kommittén till överseende av rikets allmänna undervisningsverk». Detta betänkande gav uttryck åt en uppfattning av folkundervisningen, som på den tiden var mycket vanlig inom de bildade klasserna.

Kommittén skilde mellan fyra olika slag av bildning, meddelade i fyra olika slag av läroverk: 1) allmän folkbildning i folkskolan, 2) grundläggande allmänvetenskaplig bildning i elementarskolan, 3) fulländande allmänvetenskaplig bildning vid universitetet och 4) yrkesbildning vid tillämpningsskolorna.

Till den allmänna folkbildningen räknar kommittén först och främst *religionen*. Denna är det gemensamma rättesnöret för den enskilde i hans handlingar och för staten i dess offentliga verksamhet. Staten har därför rätt att av varje medborgare fordra nödig religionskunskap samt plikt att meddela honom sådan. Detta senare sker genom *prästen* i konfirmationsskolan. Men för att kunna mottagas där fordras att kunna väl läsa innantill, att känna bibliska historien samt att ha väl lärtkatekesen. Denna förberedelse for konfirmationsundervisningen bör staten ålägga *föräldrarna* att *ombesörja*. Detta göra de även på ett i allmänhet tillfredsställande sätt. Undantag finnas dock. Somliga föräldrar och målsmän försumma alldeles sin undervisningsplikt. I sådana fall måste samhället träda till genom upprättande av folkskolor. Dessa äro alltså att betrakta endast som en *nödhjälp*, där hemundervisningen råkat i förfall. Staten bör ej heller taga någon omedelbar befattning med de försummade barnens undervisning. Liksom deras nödtorftiga klädande och födande hör denna hemma under fattigvården.

Till den allmänna folkbildningen höra vidare, enligt kommitténs mening, de *medborgerliga* kunskaper, som näst religionen äro för de näringsidkande klasserna i städerna och på landet de nödigaste och nyttigaste. Hit räknar kommittén: skrivning och räkning, en kort världs- och naturbeskrivning, en mera utförlig framställning över Sverige och Norge, deras läge och alster, historia och samhällsförfattning, dessutom lineartеckning, kyrkosång och kroppsövningar. En dylik bildning är dock ej nödvändig för *alla*, utan för *vissa*. Ingen kommun bör därför åläggas att ombesörja undervisning häri, utan bör det helt och hållet bero på menigheters och enskildas eget gottfinnande att för detta ändamål upprätta borgarskolor, pedagogier, söndagsskolor, bruks- och fabriksskolor, sockenskolor o. s. v. eller att anställa särskilda kringvandrande läsemästare.

Där sådana inrättningar på *frivillighetens* väg komma till stånd, äro de emellertid förträffliga.

För mera folkrika orter är dessutom, sägerkommittén, en dylik folkbildning utöver den enbart religiösa numera av stor *sedlig* betydelse.

På landet äro frestelserna mindre och stöden däremot starkare, emedan släktskapsband, husliga förhållanden, ett enklare och naturen närmare levnadssätt upprätthålla eller återställa sedligheten. I de större samhällena åter blir faran svårare genom den förföriska beröringen med de förmögnas njutningar och yppighet. Där arbetaren lever för dagen, ofta ingen husbonde äger eller till något hushåll hörer, och där i alla fall vällevnaden, penningelönen och varjehanda av arbetsfördelningen, bekvämligheten eller likgiltigheten härrörande förhållanden inverka på sedligheten, äkta makar försörja sig skilda från varannan, barnen söndras från sina föräldrars bord och hus, tjänaren från sin husbondes, lärlingen från sin mästares, där står en var överlämnad åt sig själv, utan annat stöd än sin egen dygd och sitt förstånd att bibehålla jämvikten mot omgivningens frestelser. — — Möjligheten och utsikten att genom egen kraft och skicklighet till begagnande av odlingens medel kunna lovligen förvärva hennes njutningar synes alltså böra genom tjänlig undervisning beredas och känslan av eget värde med detsamma väckas hos de lägre folkklasserna, så framt de icke skola av misströstan om förbättring i deras belägenhet övergiva sig själva och söka på brottets väg, vad de borde förvärva på idoghetens.

Trots denna uppfattning av folkskolans betydelse för sedligheten och arbetsdugligheten, vilken ännu i dag väl förtjänar att begrundas, kommer kommittén till den slutsatsen, att icke ens i de åsyftade industrisamhällena borde ovillkorligen fordras någon annan bildning än den förberedande för nattvardsläsning, d. v. s. innanläsning, biblisk historia och katekes, samt att följaktligen ingen lagstadgad folkskola vore av nöden. Undervisningen i skrivning och räkning samt medborgerliga ämnen över huvud taget borde emellertid av prästerskapet uppmuntras,en normalskola för lancasterlärares praktiska utbildning i huvudstaden upprättas och åtskilliga andra mindre betydande åtgärder vidtagas. I allmänhet vore, enligt kommitténs mening, folkundervisningens dittills varande skick och stadgarna därom sådana, att några större förändringar icke behövdes.

Betecknande för kommitténs uppfattning av folkbildningen, är dess försök att definiera denna till åtskillnad från all annan bildning — ett bland de första i den långa rad av komiska definitionsförsök, som fortgått ända till våra dagar. Det lyder så här:

Då folkskolorna, utom vad religionen beträffar, åsyfta meddelandet av vissa *partiella* kunskaper eller *praktiska* färdigheter till omedelbar användning för *tillfälligtvis* bestämda ändamål, så avser däremot den vetenskapliga elementarskolan en *allsidig* utveckling av de *stadigvarande* mänskliga förmögenheterna utan undantag, och att icke blott till *användbar kunskap* utan närmast och egentligen till *redovisad insikt* bringa varje lärostycke såsom ett fullkomligare ljus över det redan kända kunskapsfältet och såsom ett medel för ännu vidsträcktare insikters vinnande, deras bruk och nyttjande må för övrigt bliva vilket som helst.

*

Den stora uppfostringskommitténs betänkande gav anledning till ett livligt meningsbyte inom pressen och litteraturen. Just vid denna tid inträffade julirevolutionen 1830, en friskare vind började blåsa genom Europa, och med den återväckta medborgarandan vaknade även den gamla hänförelsen för en allmänt medborgerlig bildning. I den frisinnade pressen, särskilt i det av *Lars Johan Hierta* 1830 grundade Aftonbladet, erhöll strävandethärför ett oavlåtligen verksamt organ. Bland särskilt i ämnet utgivna skrifter förtjäna främst att nämnas: landshövdingen *Hans Järtas* bok »Om Sveriges läroverk», professor *P. G. Cederschiölds* »Till k. m:t i underdånighet ingivna anmärkningar vid det betänkandet, som kommittén till överseende av rikets allmänna undervisningsverk avgivit», kyrkoherden *K. A. Bergmans* båda arbeten »I vad förhållande står prästerskapet till upplysning och skola?» och »Om skolväsendet eller elementarskolan» (alla fyra utgivna 1832) samt bonden *Per Sahlströms* »Om folkundervisningen, framställning till den upplysta allmänheten samt Sveriges bondestånd» (1833).

Hans Järta förfäktade med stor talang den uppfattningen, att för folket religionsundervisningen vore det enda behövliga, och att därför hemmet och kyrkan vore nog för alla barn, som åtnjöto föräldravård.

Allmogen, sade han, står i bildning högre hos oss än i andra land, vilket till huvudsaklig del beror på den husliga barnauppfostringen, fullständigad av den prästerliga religionsvården. Så länge folket ännu ej angripits av obotlig röta, så länge förståndsodling, rena seder och nyttiga kunskaper ännu gå i *arv* inom de kroppsarbetande familjerna och en sorgfällig religionsundervisning utgör dessas gemensamma högre bildningsmedel, så länge behöves ej något system av folkskolor. Endast i sådana trakter, t. ex. fabriksorter, där armod och sedeslöshet förvandlat allmogen till pöbel och en sammanträngd barnhop växer upp utan det husliga livets naturliga uppfostran, visa sig dylika nödanstalter oundvikliga, icke för att främja vad man i sann mening kallar folkbildning, utan för att giva åtminstone någon tukt och några gagneliga kunskaper åt dem, som, åt sig själva lämnade, skulle sprida fördärvets smitta till hela den övriga samhällskroppen.I motsats härtill ansågo Cederschiöld, Bergman och Sahlström (representanter för de frisinnade inom var sitt stånd), att samhället hade fullt ut lika stor skyldighet att sörja för den stora massans bildning som för de blivande kyrkliga och civila ämbetsmännens. De hävdade även, liksom förut Fryxell och andra, att folkskolan borde vara den gemensamma undervisningsanstalten för alla med-borgarklassers barn och utgöra »trappan» till samtliga högre läroinrättningar.

Den största betydelsen för folkskolefrågans senare utveckling fick otvivelaktigt Sahlströms skrift. Gent emot det gängse lovprisandet av allmogens dåvarande bildning yttras häri:

Att man i allmänhet och till fullständigheten måhända nog högt uppskattar den religionsundervisning, som allmogens barn av prästerskapet erhåller, torde ej vara så alldeles rätt, helst när man erinrar sig, att densamma vanligen inskränker sig till någon innanläsning och en eller annan minnesläxa vid de tvenne årliga hus-och passionsförhören, intill dess att dessa barn skola till nattvardsgång beredas, då den i mån av minne och fattningsgåva samt beroende av redan förvärvade bättre eller sämre böjelser visserligen bliver mera fullständigt bibringad. Men om man ock antager, att religionskunskapen vore god, allmän och levande bland vår allmoge, varifrån skall dock denna allmoge kunna inhämta de kunskaper och begrepp, dem varje medborgare i övrigt bör äga, och dem samhället har rätt att av honom fordra, samt vilka icke utan skada för honom själv och samhället kunna saknas? Den förmodan, att desamma av föräldrar kunna meddelas, är i de flesta fall högst opålitlig, och att de från religionsbegreppen ensamt skulle härleda och utveckla sig, det har av någon allmännare erfarenhet ej blivit bekräftat; ty i det fallet skulle vår allmoge, med kanhända bättre religiös underbyggnad i allmänhet än flera andra länders jordbruksklasser, lämna dessa i avseende

36på omtanke, industri (= slöjd) och konstfärdighet långt efter sig, vilket man ej heller utan inskränkning kan påstå. Väl finnas bland allmogen ganska många föräldrar, vilka omsorgsfullt meddela sina barn alla de bättre begrepp de själva kunna inhämta, men då detta kunskapsförråd vanligen är ganska ringa, nödgas de stanna på halva vägen, och barnens vetgirighet avbrytes just då den är som livligast. Större delen av föräldrarna åter äga utom bokstavskännedom och en ofta felaktig innanläsning inga kunskaper att giva åt sina barn.

Enligt Sahlström rådde en förvånande stor brist på undervisningstillfällen för allmogen, så mycket mera förvånande, som den stod i fullkomlig motsats till kyrkolagens föreskrift, att klockarna skulle undervisa allmogens barn. Tydligt vore, att vederbörande ansågo denna föreskrift omöjlig att följa. Nya utvägar måste därför anlitas. »Friheten att leva och arbeta» vore icke nog. Staten borde vara skyldig att giva alla sina medborgare medborgerlig bildning. »Att den största delen av rikets folkmängd, allmogen, skall vara i saknad av. en av staten besörjd och nära kostnadsfri undervisning, som däremot i rikt mått tillfaller den övriga delen, det är icke något bevis för den rättvisa fördelning av rättigheter, som bör iakttagas i ett samhälle, där alla äro fria och lika inför lagen.»

Med god vilja skulle nödtorftiga medel härtill kunna beredas, utan att den skuldsatta och av alla möjliga skatter och besvär nedtyngda jordbruksnäringen därför behövde belastas med några nya och tillökade bördor. Sålunda borde till folkskolorna användas de s. k. domkyrkotunnörna och bibel-tryckstunnörna, en del av prästerskapets s. k. vederlag, de brukliga kollekterna för konsistorierna och konsistorienotarierna, kyrkokassornas räntor

37ö. s. v. På så sätt skulle i många församlingar kunna åstadkommas en lärarlön, som översteg vad pastorsadjunkterna vanligen fingo, och för vilken skulle kunna erhållas en bildad och kunnig man. Fattigare

församlingar borde understödjas med allmänna medel.

Att en del präster och förmögnare godsägare visade sig så likgiltiga eller obenägna för den stora menighetens klara behov, fann Sahlström i högsta grad överraskande. En allmän folkupplysning, vore efter hans mening väl förenlig med bådas och i synnerhet med de förras rätt förstådda intressen. I alla händelser borde regeringen, vars uppgift vore att sörja för hela nationens väl, med kraft antaga sig denna stora nationalangelägenhet.

Den slutsats att förhållandet med allmogens ringa upplysning i allmänhet är med avsikt genomfört, behöver, fortsätter Sahlström, väl här varken försvar eller vederläggning. Föreställningen är visserligen upprörande, men den måste avlägsnas som förnärmande vår regerings kända avsikter, ocli man bör således antaga, att ej nog uppmärksamhet hittills ägnats detta viktiga ämne, samt hoppas, att vår tid (vilken bland många villor, irrsken och-varandra motsatta meningar likväl är utmärkt av en frisinnad strid för ljus och tankens frihet) må vara förbehållet att lägga någon fastare grund för allmogens större upplysning och för-; ädling samt dess därav beroende ekonomiska förkov^-ran.

^ Och vilken varaktigare ärestod^ tillägger författaren, skulle väl den konung svenska folket nu är lyckligt nog att äga, kunna förvärva sig, än medelst beträdandet av samma bana som dess store företrädare Gustaf Vasa, vilken, i allt framom sitt tidevarv, modigt lösryckte sitt land från politiskt och religiöst förtryck och genom införande av frihet och upplysning beredde sig en minnesvård i undersåtars hjärtan, den inga skiften, inga olyckor kunnat utplåna, men vilkens

38' ärorika minnen bör på detta sätt säkrast' kunna överföras på grundläggaren av den nya dynasti, som ärver hans förtjänster liksom hans ära!

Sahlströms bok, författad som den var av »en rätt och slätt jordbrukande lantman» och belysande frågan från

dennes ståndpunkt, väckte stort uppseende. Karl Johan, till vilken han i de nyss anförda orden direkt vädjat, tog kännedom om densamma, förklarade sig gilla dess syfte och hållning samt uppdrog åt landshövdingen i Stockholms län att för författaren »betyga konungens tacksamhet för en skrift, som vittnade om en så upphöjd fosterlandskärlek».

*

"T

TKom så 1834—1835^ års riksdag och med den en mängd motioner rörande folkskolorna. Den 24 februari 1834 föreslog bonden Olof Lindbäck från Halland vissa åtgärder. »Hittills har den godtrogna svenska allmogen», sade han, »ansett sig belåten med skollärare av icke större insikt, än att de ej vetat skilja på bokstav, stavelse och ord; uppbyggeisen har blivit därefter.» För erhållande av dugligare lärare borde i varje socken bildas en skol-fond på så sätt, att årligen varje mantalsskriven

Per SaJilström.

39person erlade 6 sk. bko och varje hemman 1/g tunna råg.

Den 27 februari yrkade den radikale Sven Heurlin från Kronobergs län, att i varje församling borde upprättas och underhållas en skola av allmänna medel samt, om detta av finansiella skäl vore ogörligt, att staten skulle anbefalla folkskolors upprättande och lämna dem så stora bidrag som möjligt. Han sade sig Vara »övertygad, att vår faderliga, regering, såsom vida skild från den förnedrande politik, varifrån icke alla regeringar av historien kunnat frikännas, nämligen att genom folkets hållande i okunnighet bereda sig lättnad vid dess styrande, icke skall underlåta att gå våra önskningar till mötes och bereda, utvägar till deras uppfyllande, vilket jag förmodar skall bliva desto lättare, som statens lärostånd, det vördiga ^prästerskapet, ^ med tillfredsställelse därtill skall medverka och såmedelst visa sina mot folket välmenande avsikter».

I syftet med Sven Héurlins motion instämde en mängd av bondeståndets ledamöter, bland dem flera av de inflytelserikaste. Nils Strindlund från Västernorrland ansåg visserligen folkskolors upprättande med statsmedel

vara en from önskan, men han visste en annan utväg: vid varje prästledighet borde inkomsterna av ett nådår anslås till folkundervisningen. Dessa inkomster gå nu understundom till ganska besynnerliga ändamål, sade han; »Så har t. ex. ett års arrende av Resele pastorat blivit använt att därmed uppbygga ett danshus åt militären i Östersund. Mig synes, som en sTcöla varit av mera allmän nytta och bort hava företrädet.» Nils Månsson i Skumparp trodde i likhet

40med Sven Heurlin, att staten nog kunde uppoffra något för ett så viktigt ändamål, då kolossala summor utbetalades till militärpensioner, publika byggnader m. m. Hans Jansson från Älvsborgs län framhöll, att om den inom bondeståndet »föreslagna indragningen av biskoparnas ämbeten komme till verkställighet, skulle en tillgång yppas, som svårligen kunde till något bättre ändamål än folkundervisningen användas».

Samma dag motionerade J. Bååth i borgarståndet om ett allmännare upprättande av, lancaster-skolor och prosten Hylander i prästeståndet om användande av en del av kyrkotionden inom Bohuslän för folkskolorna samt om utfärdande av några allmänna lagbestämmelser rörande dessa. Den 1 mars föreslogo prosten K. E. Hallström i prästeståndet och professor P. G. Cederschiöld på riddarhuset, att tillökningen i brännvinsmedlen skulle anslås till folkundervisningen; »avgiften för tillverkningen av medlet till vissa enskilda människors förnedring», tillade Cederschiöld, »finge då tjäna till medel för hela nationens förädling». Den 4 mars upptog bonden Lars Jönsson Hartmansdorffs gamla förslag om en noggrann undersökning rörande kyrkans befintliga tillgångar, så att medel titi folkbildningens befrämjande fyärigenom skulle kunna upptäckas.

Sven Heurlins motion behandlades först inom statsutskottet och blev av detsamma helt och hållet avstyrkt. Dess vänner befunno sig i själva verket i en ganska svår belägenhet. Folkskolans lagstadgande måste tydligen kräva stora kostnader, och att åstadkomma dessg, genom allmän bevillning var av flera skäl alldeles otänkbart. Också blev statsutskottets avstyrkande betänkande den

4113 augusti även i bondeståndet gillat. Anders Da nielsson förbehöll sig dock vid detta tillfälle att inom kort få väcka en ny ijiotion i folkskolefrågan. Den kom den 21 augusti och framkallade stor uppståndelse.

Vi bliva, yttrade han häri, dagligen allt mer övertygade om behovet av folkupplysningens utbredande till alla medlemmar av samhället. Den gamla tonen, att bonden icke bör lära något, har måst vika för nödvändigheten att på nya vägar åt en tillväxande folkmängd anskaffa arbete och (lovliga) njutningar. Trälarnas gamla släpande vid jordbruket har blivit lättat av de maskiner och de förbättrade metoder, vilka den frie lantmannen sökt åstadkomma och allt mer utbilda. Detta har lämnat även honom tid övrig för andra bestyr, vilka fordra nya kunskaper, och för själsnjutningar, vilka kräva en högre bildning, än den man förunnade honom. Verkstaden lämnar i detta fall samma lärdom som jordbruket, överallt framstår arbetaren numera tillika såsom ledare av någon konstens kraft eller biträdd av någon vetenskapens upptäckt, som fordrar ett mer omfattande begrepp, än man ännu för några hundrade år sedan behövde, och sanningen av detta allmänna behov skåda vi bäst i det tydliga efterstående inom industriens område, som de nationer utvisa, vilkas regeringar icke inse vikten av bildningens utbredande ibland folket eller icke förmå rätt utföra denna stora åtgärd — ett efterstående, som även vi nödgas med blandad känsla av bekymmer och missnöje förebrå vår styrelse.

I betraktande härav hade han hoppats, tillade han, att utskottet skulle behjärtat Sven Heurlins motion och givit anvisning på, hur man med de rika tillgångar, som av ålder varit anslagna till folkets upplysning och förädling, skulle kunna tillfredsställa de ökade behov i detta avseende, som i vår tid gjorde sig allt mera förnimbara. De ovanligt stora förmåner, som menigheterna i forna dagar

42förunnat »läroståndet», voro beviljade för bibringande av allt, vad man då för tiden förstod med folkundervisning, och det vore sålunda alldeles i sin ordning, att något av ifrågavarande inkomster användes för det nya lärostånd, som nu behövdes. Han föreslog därför,

att folkskolor borde efter hand inrättas distriktsvis överallt i riket,

att medlen härtill borde anskaffas a) genom av landshövdingarna föranstaltade insamlingar, b) genom två årliga kollekter, c) genom inkomsten av ett nådår av alla lediga kyrkoherde- och komministerlöner, d) genom

biskopstjänsternas indragning, i händelse sådant av ständerna beslutades, e) genom ett varje län medgivet kreditiv av högst 5,000 rdr,

att i varje distrikt borde utses ett kretsskolråd, som skulle hava att tillsätta och avskeda lärare, besluta om ordning och undervisning m. m.,

att i varje län borde finnas ett läns-skolråd, som skulle förvalta de för hela länet gemensamma skolmed-len, ombesörja deras fördelning samt meddela kretsskolråden nödiga råd och upplysningar,

att såväl kretsskolråd som länsskolråd skulle äga själva utse sina ordförande samt icke lyda under annan myndighet än statssekreteraren för undervisningsärendena.

Vid remissen av denna motion till sammansatta stats- samt allmänna besvärs- och ekonomiutskotten den 28 augusti uttalade Sven Heurlin sitt varma gillande »och en mängd av ståndets ledamöter hördes på en gång instämma» heter det i protokollet. Inom de förenade utskotten höllo ock bönderna mangrant på Anders Danielssons förslag. Men alla de prästerliga utskottsledamöterna förklarade detta vara ett olidligt ingrepp i deras privilegier. Om man ansåg sig ha rätt att giva folkskolorna ett nådår, sade de, varför icke lika

43gärna sex! Det ena som det andra vore orättfärdigt. Överläggningen blev på grund härav både het och långvarig. Hans Jansson var såsom fullmäktig i riksgäldskontoret hindrad att närvara vid beslutets fattande, och följden blev, att Danielssons motion avstyrktas av utskotten med en rösts övervikt. Betänkandet, som avgavs den 14 oktober 1834, blev därför i huvudsak ett uppkok på kommittéutlåtandet av 1828, ehurü med något större principiella medgivanden åt tidens anda. Religionskunskapen, framhplls det där, kunde visserligen ej vara vad den borde, såvida den ej var hemundervisning, men på åtskilliga orter hade denna förfallit och behövde genom folkskolor åter bringas i verksamhet. Härtill kom, att folkskolor voro nödvändiga för meddelande av den allmänt medborgerliga bildning, som betingades av själva samhällsförfattningen. Denna senare bildning var i själva verket även religiös, enär den utgjorde ett medel, varigenom kristendomskunskapen kunde bli »mera fruktbärande och verksam i det medborgerliga livet». Folkskolor voro således bra, där de funnos. Det var dock ej statens uppgift att bekosta dem, blott att anvisa dem. Bekostandet var för staten omöjligt på grund av de dryga summorna. Föräldrarna borde dessutom ej »frånkän-

Anders Danielsson.

44nas en skyldighet i avseende på deras barns uppfostran och bildning, som både natur och kristendom föreskriva». Där folkskolor behövdes, borde kommunerna vara moraliskt skyldiga att upprätta dem, men utskotten ansågo det likväl icke lämpligt, att de »genom en ordentlig lag tillförbindas att uppfylla denna skyldighet».

Utskotten, heter det, betrakta visserligen densamma såsom ett både kristligt och medborgerligt åliggande — men ett åliggande, som icke bör uppfyllas genom yttre tvång utan genom frivilliga överenskommelser till följd -av en erkänd och vunnen övertygelse om sakens nytta och behövlighet. Det är med denna skyldighet som med människans högre plikter i allmänhet: den bör betraktas såsom en helig samvetssak, vilken ingen må underlåta, och liksom ett folks religiösa bildning i allmänhet icke lämpligen vinnes genom tvångsmedel utan genom uppmaning och upplysning, då folket självt tillägnar sig densamma och frivilligt åtager sig medlen för dess ernående, så bör även folkskolan på samma sätt uppstå.

Ingen folkskolelag och inga statsbidrag borde därför ifrågakomma. Däremot hemställde utskotten till ständerna att i en underdånig skrivelse uttala,

1) att de voro övertygade om nyttan och behovet därav, att folkskolor anläggas på alla de ställen, där sådana äro behövliga (!),

2) att kostnaden därför icke bör bestridas genom beskattning eller allmänna anslag,

3) att besörjandet av sådana undervisningsanstalter ovillkorligen bör tillkomma kommunerna såsom ett både kristligt och medborgerligt åliggande, varifrån ingen må undandraga sig att bidraga, men att i avseende på sättet

och medlen att befordra dessa anstalter kommunerna icke må tvingas genom någon allmän lag eller föreskrift, utan att detta må bero på deras frivilliga överenskommelser och beslut i följd av lokala

45omständigheter, som på varje särskilt ställe kunna förefinnas och erbjuda sig såsom lämpliga för ändamålet,

4) att biskoparna och landshövdingarna må anbefallas att med verksamt nit vaka Över denna angelägenhet och uti därtill utlysta sockenstämmor kraftigt uppmana församlingarna till inrättande av folkskolor m. m.,

5) att domkapitlet bör för varje år till k. m:t avgiva en omständlig underdånig berättelse om folkundervisningsanstalternas fortgång m. m.,

6) att kommunerna må tillåtas genom tvenne kol-lekter om året bereda inkomster till skolorna och

7) att k. m:t för övrigt täcktes i nåder vidtaga och begagna alla de åtgärder och utvägar, som kunna bi-\ draga till ifrågavarande ändamål och därtill befinnas lämpliga.

Mot detta på en gång självmotsägande och intetsägande betänkande reserverade sig Per Nilssotr från Kristianstads län, Hans Jansson, Sven Heurlin, Petter Jönsson i Träslända samt flera andra bönder. De voro icke vänliga mot sina prästerliga motståndare. »Jag ville så gärna se ett slut på den gamla metoden att endast utväga kunskap mot ökade offer åt den stora massan av folket», skrev Per Nilsson. »Besynnerligt synes det mig, att bonden och hantverkaren, som skola föda sig själva, de, säger man, böra lära sig allt på egen bekostnad eller nöjas åt . att kunna intet; men den, som vill bliva präst för att få pastorat på några tusen riksdalers inkomst, den, som vill bliva ämbetsman med lön, som även utgår till största delen av bondens och hantverkarens skattepenning, den skall få hjälp till sin undervisning av medel, vartill även dessa bidraga.» Prästerskapets allmänna hållning gentemot folkundervisningen hade, yttrade han vidare, visat sig allt

46annat än hugnesam; denna angelägenhet borde därför helt och hållet skiljas från samband med prästerskapet såsom världslig korporation. Av biskopars och landshövdingars uppmaningar och råd var ej mycket att vänta, en allmän författning måste utfärdas, ansåg han.

Den humoristiske Petter Jönsson i Träslända sade sig ha trott, att Anders Danielssons förslag »skulle med välbehag omfattas av prästerna, enär detta förslag bereder möjligheten till folkskolors inrättande, varav följden bleve folkets upplysning och sedliga förbättring, som även försäkrade prästerna om en större framgång i de dem åliggande bemödanden för församlingarnas bästa». Med en sådan övertygelse hade han ej kunnat ana, att någon skulle åberopa »de välsignade privilegierna», så mycket mindre som prästernas ekonomiska villkor nog tålde vid någon »ringa försakelse».

Sådana försmädligheter kunde ej undgå att väcka ond blod inom prästeståndet, och då detta den 7 november behandlade utskottsbetänkandet, förekommo en rad av särdeles ampra anföranden. Vassast var vice talmannen, den för sin livlighet och polemiska skärpa bekante biskop af Vingård. Han berömde utskotten för den utmärkta skicklighet och klokhet, varmed de i betänkandet undgått alla ytterligheter.

En allmännare håg för folkundervisningen, om den verkligen finnes hos dem, som därom tala vid riksdagen, sade han, kan icke - annat än fägna, men rättfärdigar icke bakvända eller rent av olovliga medel för avsikten. Förefinnes behovet, så gör det sig hos ett klokt folk fart på den väg som sig bör. Och denna väg är.tecknad i betänkandet.

Men med- bedrövelse har jag läst reservationerna.

47Sådana röster från Sveriges allmoge äro oförmodade, om något i våra dagar vore oförmodat.

Prosten Rosén fann reservationerna vittna om idel avund, hätskhet och. ovilja; biskop Hedrén såg i dem ett bevis, att mellan allmogen och dess andliga ledare nu trängt sig sådana, som voro bådas fiender; doktor Ruus beklagade sig över de förförare, som genom bönderna såsom redskap »velat utgjuta sin ondska över prästeståndet» o. s. v. Domprosten Kristofer Isak Heurlin önskade, att förslaget om statsbidrag till folkskolorna aldrig någonsin blivit väckt. Oppositionsmannen prosten K. E. Hallström stod ensam om sin mening, att »folkundervisningen är i

grunden både nationens allmänna och de särskilda kommunernas gemensamma angelägenhet», att staten väl ej ensam borde bekosta folkskolorna, men efter förmåga bidraga till deras underhåll, samt »att styrelsen över folkskolorna icke bör uteslutande bindas vid prästerskapet utan gärna överlåtas ät de personer, som kommunernas förtroende tillfaller. Om denna frihet medgives», tillade han, »är jag övertygad, att man snart skall erkänna behovet av prästernas biträde, med mera ohåga uppsöka dem och med större rättvisa bedöma deras bemödanden för det uppväxande släktets uppfostran.» — Utlåtandet bifölls Utan votering.

Bondeståndet bleV icke svaret skyldigt. Dess behandling av utlåtandet den 10 november blev en formlig massdemonstration. Icke mindre än 35 av dess medlemmar avgåvo skriftliga eller muntliga anföranden, och med dem instämde 29 namngivna ledamöter samt dessutom en mängd icke särskilt _ uppräknade. Alla yttranden gingo i samma riktning, och de flesta av dem voro ganska saltade

48och pepprade. Till och med den fromme Nils Månsson i Skumparp klagade över de undanflykter, var' med rikets andra stånd alltid sökte omöjliggöra 'varje framsteg. »Så har man även vid detta tillfälle», sade han, »förklarat sig vilja ändamålet, men ogillat alla huvudsakliga Riedel till dess befrämjande.» Även Lars Jönsson från Östergötland framhöll, att »den som vill ändamålet, vill även medlen», samt att det ej var nog med ljumma talesätt. Samuel Andersson från Östergötland ville göra en vänlig erinran till det högvördiga med-ståndet att för folkskolornas räkning uppoffra någon del av sina sportler, särskilt den s. k. likstolen, vilken talaren för sin del ej funnit omtalad på något enda ställe i den heliga skrift; 25 % eller ännu bättre 50 % av alla årligen inflytande likstolar skulle kunna hjälpa folkskolan ganska bra på väg. Ola Jeppsson från Blekinge tog fasta på de prästerliga utskottsledamöternas invändning, att med lika rätt som man för folkskolan kunde göra anspråk på ett nådår, kunde man även taga sex; för att gå en medelväg föreslog han emellertid, att man för ändamålet skulle nöja .sig med två, i händelse ett befanns allt för otillräckligt. Botvid Jonsson från Östergötland erinrade om det skäl prästerskapet brukade anföra för sin särskilda representationsrätt, nämligen att det måste vara ett riksstånd för att rätt kunna vårda och befordra den allmänna upplysningen: av dess hållning vid denna och föregående riksdag kunde man snarare förmoda, att ståndet sammanträdde huvudsakligen för att bevaka sina privilegier.

I sak underkastades utskottens betänkande en nedgörande kritik.

4. —.Berg: H.f.t.

49Tomas Nilsson från Kristianstads län gjorde sig med skäl lustig över förslaget, att ständerna skulle förklara sig övertygade om »behovet därav, att folkskolor anläggas på alla de ställen, där sådana* äro behövliga». Gentemot betänkandets lovprisande av den i allmänhet tillfyllestgörande hemunderyis-ningen framhöll Hans Jansson, att många föräldrar vore i detta avseende alldeles oförmögna, samt anförde till sitt stöd Luthers just härom fällda ord: »Om man väntar, att den ena token skall undervisa den andra, vad blir det då utav ?» Påståendet, ätt kommunerna mycket väl kunde ensamma bekosta de skolor, som behövdes, var lika ohållbart, då ju »menigheterna redan äro så beskattade, att föga eller intet kan vara att påräkna för folkundervisningen». (Olaus Eriksson från Bohuslän vände sig mot utskottens »vackra men ytliga resonnementer» om, att besörjandet av denna undervisning borde allt framgent förbli en helt och hållet frivillig »samvetssak» för kommunerna.

Hur vill man väl, sade han, att en generation, sådan som den närvarande, skall i alla vrår av riket känna djupt behovet av sina barns "bättre bildning, då dess

egen måhända är ytterst vårdslösad ?-----Om nu

fadern säger: ^Jag har av den kringvandrande försupne skolmästaren njutit min bildning; min son är inte bättre än jag, han får vara nöjd med detsamma», om »samvetena» i detta avseende ej vakna på flera sekler, så skulle på mångfaldiga orter i riket allmogens bildning komma att ständigt gå tillbaka (ty stillastående givs ej härutinnan), då däremot måhända på andra orter samvetena vaknade efter några decennier, och man där äntligen började att röra på sig för de oskyldiga uppväxande telningarnas väl. En sådan lamhet ber jag Gud bevara mitt fädernesland ifrån.»

50Betänkandet blev av bondeståndet enhälligt återremitterat.

Liknande blev utgången av den samma dag förda överläggningen inom adeln, vars liberala utskottsmedlemmar även stått på böndernas sida. P. G. Cederschiöld beklagade, »att utskotten med så mycken karghet utminuterat upplysningen för menige man», K. G. Stuart ansåg den värme, varmed bondeståndet omfattat förevarande ämne, som en av de vackraste företeelser denna riksdags historia haft att uppvisa, och F. V. Dalman kunde på intet sätt känna sig övertygad av de svaga skäl, som mot Anders Danielssons motion blivit anförda.

Även inom borgarståndet behandlades frågan den 10 november. Oppositionsmännen Töre Petre och Jonas Waern m. fi. uttalade sympatier för Danielssons förslag och yrkade återremiss, för att ståndet därigenom skulle kunna ådagalägga, »att det fäste sin uppmärksamhet på det, som är viktigt». Men detta yrkande blev, ehuru med ringa röstövervikt, avslaget.

*

Emellertid återkom hela ärendet nu till det sammansatta utskottet. I sitt nya utlåtande, dagteck-nat den 7 januari 1835, vidhöll dettas flertal sina förra åsikter. Dess hemställan blev till följd härav detsamma som förut, dock med rättande av vissa felaktigheter och avsiktliga tvetydigheter. Enligt den viktigaste av dessa rättelser skulle ständerna nu förklara sig övertygade om »behovet därav, att folkskolor inrättas i alla de församlingar, där sådana ännu saknas». Riksdagen skulle alltså enligt detta förslag uttala en opinion, vilken det förra förslaget förnekat, nämligen att folkskolor behövdes

51i alla församlingar. Genom de följande punkterna inskränktes dock detta uttalande till blott och bart en opinionsyttring, åtminstone for tillfället.

Det nya utlåtandet godkändes av borgarståndet den 24 januari, av prästeståndet den 26 januari och av adeln, efter någon tvekan, den 2 februari. I bondeståndet gav det den 3 februari anledning till en längre debatt, varunder Anders Danielsson ur sitt förslag avskilde de omtvistade punkterna om nådåren, biskopstjänsterna öch kreditiven samt yrkade, att de övriga stånden skulle inbjudas att om det återstående sig förena. Han understöddes bl. a. av Hans Jansson och Sven Heurlin, vilken senare förtrytsamt yttrade:

Jag fruktar dock, att även detta försök blir förgäves, och i händelse, såsom jag förmodar, högvördiga prästeståndet även då förbliver sig likt och avslår vad som med allt fog borde kunna bifallas, så tänker jag begära del av dess protokoll för att genom tryck all-männeligen visa, vad nit våra själaherdar hysa för befordrandet av allmogens upplysning oeh självsodling.

I allmänhet var dock tonen nu långt mera däm-^ pad. Stämningen var ej längre densamma som på hösten. De flesta bönderna funno det ej värt att vidare bråka, dä ett av de andra stånden var fientligt och de båda övriga likgiltiga samt sålunda intet var att hoppas. De slöto sig därför till ett slags medlingsförslag, som under överläggningen framställdes av sekreteraren, häradshövdingen J. J. Bergströmoch som gick ut på, att ståndet skulle

* Bondeståndets sekreterare var ännu vid denna tid ej utsedd av ståndet självt utan av konungen. Han användes för att i möjligaste mån leda besluten i önskad riktning och lade sig ofta i diskussionerna, ej sällan på ett rent av snäsande sätt.

52bifalla betänkandet, men därjämte för egen del låta sitt enskilda besvärsutskott uppsätta förslag till anhållan, att k. m:t täcktes fästa nådigt avseende vid skeende ansökningar från församlingarna att vid yppade ledigheter av pastors-, komministers-och klockarbeställningar erhålla ett extra nådår till främjande av folkundervisningen. Ett skrivelseförslag av detta innehåll blev ock den 9 mars av ståndet godkänt.

Härmed var folkskolefrågan vid 1834—1835 års riksdag slutbehandlad. De omedelbara frukterna av alla de härom utkämpade striderna voro särdeles oansenliga. De avlägsnare följderna voro däremot så mycket mera betydelsefulla. Dessa strider hade, icke minst genom den skärpa, varmed de å båda sidor blivit förda, i hög grad tilldragit sig den allmänna uppmärksamheten. Och på så sätt hade de även kraftigt bidragit att förbereda vad vicfe nästa riksdag komma skulle.

Bondeståndets bestämda, för att ej säga hotande hållning vid 1834—35 års riksdag, hade gjort folkundervisningsfrågan till en av de politiskt brännande. Folkskolans lagstadgande blev på grund härav en av huvudpunkterna på det frisinnade partiets program.

Under den närmaste tiden efter 1835 fanns visserligen lika liten utsikt till framgång för denna punkt som för övriga liberala önskemål: representationsreformen, skatteregleringen, tryckfriheten o. s. v. Tvärtom drevs just nu det blinda motståndet mot alla reformsträvanden till sin höjd. Det var under dessa år, som den halsstarrige J. A. von Hartmansdorff i egenskap av hovkansler samt handhavare av indragningsmakten huserade med det offentliga ordet på ett sätt, som närmast erinrade om ryska förhållanden; det var vid samma tid, som det crusenstolpeska åtalet samt de därmed förbundna oroligheterna ägde rum o. s. v. Men det var ock under samma tid, som konservatismens bästa krafter med Geijer i spetsen funno stugan för trång och gingo över i framstegsmännens led.

Ett uttryck för den mognade allmänna meningen utgöra de uttalanden rörande folkskolan, som un-

54der ifrågavarande år framkommo från det stånd, vars flertal dittills bestämt motsatt sig densammas lagstadgande. Ännu funnos visserligen bland kyrkans främsta män de mest avgjorda motståndarna, t. ex. biskop af Vingård, biskop Hedrén, biskop Esaias Tegnér m. fi. Den senare uttalade på prästmötet i Växjö 1836, att skolundervisningen till följd av vårt lands natur måste, jämförd med de nya anspråken, på de flesta ställen bliva både ofullständig, bruten och ojämn, »utan att den därför på något enda behöver vara otillräcklig för vad fri svensk man av folket egentligen behöver veta».

Detta nödvändiga, sade han, består först och främst däri, att barnet lär med säkerhet bokstavera och läsa innantill, även något skriva och räkna för den Som önskar det. —- r—', Det tillkommer prästerskapet att tillse, det klockaren, enligt kyrkolag och landets behov, lägger sig mera på barnundervisning än på åkerbruk, och där detta ej låter sig göra, måstfl| ambulatorisk skolmästare anskaffas. Det andra oclr väsentligare är religionsundervisningen, som bibringas av prästerskapet. Bibringas den med klarhet, enkelhet och värma, så gör den mången annan kunskap um-bärlig.

Sträckas åter fordringarna högre, fortsatte han, begär man elementerna av historia och geografi m. m., så fordras en stående skola i varje socken med mer eller mindre dyrköpta lärare. Sådant skulle landet ej stå ut med, åtminstone icke Växjö stift. Försök i denna väg måste stranda på oöver-vinneligä hinder, dels i folkets fattigdom, dels i »dess obenägenhet för dylika nyheter, troligtvis grundad på en dunkel känsla av sådana kunskapers umbärlighet för den arbetande klassen-».

En väsentligen annan uppfattning av folkbild-

55ningsfrågan framträdde i det tal »Om de lägre klassernas upplysning», som biskop Agardh den 22 juli 1837 höll vid allmänna sammankomsten med föreningen till utspridandet av nyttig folkläsningen i Karlstads stift. Han sökte däri vederlägga de på den tiden bland hans ståndsbröder vanliga farhågorna mot en vidgad folkupplysning. För de olika folkklasserna kunde ej, sade han, föreskrivas »någon viss upplysning, någon viss bildningspunkt, vartill de skola lyfta sig. Den lägsta folkklassen kan hava i detta avseende ett lika högt, oftast ett högre värde än den förnämsta». Äro de lägre klassernas medlemmar människor, så måste de deltaga i människans allmänna bestämmelse. De kunna ieke uteslutas från deltagandet i det allmänna fortskridandet. Visserligen påstods det, att [Samhällsordningen vilar på åtskillnaden mellan en högre klass och en arbetsklass, och att denna åtskillnad beror på olikhet i bildning* samt att sålunda vår odling skulle sammanstörta, ifall bildningen bleve utbredd även till kroppsarbetarna, och visserligen sades det vidare, att en högre upplys-^ ning snarare gör människorna olyckligare och sämre än förnöjdare och sedligt bättre. — — Särskilt i fråga om Sveriges bondestånd vore alla farhågor i den vägen obefogade. Det gamla påståendet, att halv upplysning är sämre än ingen, var blott »en av dessa allmänna satser, varmed man skenbart försvarar en fallen sak».

Kort efter detta uttalande kom ett nytt, som av många skäl väckte ej mindre uppseende. Det hölls vid invigningen

av nya katedralskolhuset i Uppsala den 21 oktober 1837. Talaren var den nyutnämnde ärkebiskopen Johan Olof Wallin, bland åhörarna be-

56funno sig konung Karl Johan och kronprins Oskar, och ämnet var det offentliga undervisningsväsendets organisation, Wallin hade dittills närmast räknats till de konservativa pedagogerna. Så mycket större blev därför överraskningen, då han nu avslöjade sig som en radikal framtidsman på undervisningsväsendets område. Det dittills rådande skolsystemet vilar, sade han, på kastbildningsprin-cipen. Dess grundfel ligger däri, att barnen genom detsamma liksom »förutbestämmas till möjligen en helt annan framtid än den, som lik en outvecklad knopp slumrar i deras givna, ännu dock okända fallenhet». Denna kastbildningsprincip är »oförenlig med både samhällets och människoandens giltiga fordringar». Med förkastande av densamma måste skolväsendet avpassas efter barnets naturliga utvecklingsstadier. »Basis är folksko-1 a n.» I denna borde inhämtas religionskunskap, innanläsning, skrivning och räkning samt de enkd| läste begrepp om naturen, världen och fosterjorden? För dem av folkskolans lärjungar, som voro i tillfälle att studera vidare, borde finnas en fortsättningskurs, »provskolan», i vilken lärjungen borde sysselsättas uteslutande med sådana ämnen, som äro allmänbildande och för var och en gagneliga, såsom svensk språklära, religion, räkning, geografi, historia, fornsagor, skrivning, lineartecknin, geometri, sång och gymnastik. Först efter genomgående av denna praktiska allmänbildningskurs samt tidigast vid 12—13 års ålder borde läsningen av främmande språk samt därmed sammanhängande »lärda» (klassiska eller reala) studier begynna.

Så inrättad, ordnad och utförd, yttrade talaren till slut, synes mig den offentliga elementarundervis-

57ningen i vårt land komma att nöjaktigt och verkställ-bart motsvara både sitt ursprungliga ändamål och tidens fordringar. På samma i moderjorden djuplagda, omhägnade och vattnade röt växer den till en stam, som är fast och-gemensam och så i rätta tiden skjuter ut därifrån sina båda starka och fruktbara huvudgrenar. Folkskolan är roten, provskolan är stammen, och grenarna utgöra vad man kallar 'lärdoms- och apolo-gistskola.

En av Wallins åhörare vid detta tillfälle var den store Erik Gustaf Geijer. Denne befann sig just då mitt uppe i den genomgripande andliga utvecklingskris, som man kallat hans »avfall» och som i början av 1838 blev uppenbar för allmänheten genom hans

i »Litteraturbladet» meddelade anmälan av Wallins tal. Även i hans inre, sade han här, hade en revolution försiggått; filantropien hade erövrat honom åt de frisinnade strävandena: »för mig har det skolsystem blivit det bästa, som utsträcker uppfostrans fördelar tilL det största antalet medborgare, liksom jag anser den regering och det rege-ringssätt för de bästa, som befordra det största antalets lycka. Det förra är ett stort medel till det senare.» Staten får icke, yttrade han vidare, inskränka sig till att för sin egen tjänst utbilda ett lärt stånd; »för alla tillgängliga, för allas behov

Erik Gustaf Geijer.

58lämpliga undervisnings-anstalter äro samhällets gemensamma både plikt och intresse». På grund härav måste staten nödvändigt träda i ett innerligare förhållande till folkskolan, än dittills varit fallet; folkskolan måste bliva det offentliga läroverkets första, liksom dess mest omfattande avdelning.

Även hos en annan av Wallins åhörare vunno de av honom uttalade tankarna anklang. Det var kronprins Oskar, om vilken man visste, att han livligt intresserade sig för uppfostringsfrågan, icke minst för folkskolan. Om honom hyste det frisinnade unga Sverige vid denna tid de största förhoppningar. Å andra sidan betraktade honom de konservativa med ganska sneda blickar, och de lyckades länge utestänga honom från allt väsentligare inflytande på de offentliga angelägenheterna.

Själen inom konungens dåvarande statsråd var hovkanslern Jakob August von HartmansdorJM Denne var nu tillförordnad statssekreterare for' ecklesiastikärendena. Under hans regemente var tydligen intet tillmötesgående gent emot bondeståndets önskningar om folkskolans lagstadgande att vänta. Lika litet kunde reformens anhängare ha något att hoppas av den man, som i mars 1838 efterträdde von Hartmansdorff i sistnämnda befattning, domprosten i Växjö Kristofer Isak Heurlin. Denne var nämligen Tegnérs förtrogne vän och högra

hand samt i folkskolefrågan på visst sätt ännu mer konservativ än han. För båda var folkskolan ett nödvändigt ont, som borde upphöra så snart »varje svensk far och mor kunde med säkerhet bibringa barnen en nödtorftig kunskap i innanläsning», men så länge »det gamla skolmästarsystemet» behövdes, så borde det dock efter Tegnérs mening understöd-

59jas med statsbidrag, något som däremot Heurlin vid denna tid alls inte ville veta av.

De politiska förhållandena blevo emellertid snart sådana, att den nye statssekreteraren för ecklesiastikärendena, oaktat sin motvilja emot folkskolans lagstadgande, snart måste taga i tu med att själv utarbeta en kunglig proposition härom. Den gamle konungen begav sig i slutet av 1838 till Kristiania efter att ha lämnat styrelsen åt en tillförordnad regering, vars ordförande var kronprins Oskar. Denne begagnade tillfället ätt främja flera av de reformer, vilkas genomförande han ansåg nödvändiga för den lugna utvecklingen. Särskilt intresserade han sig för en tidsenlig ombildning av undervisningsväsendet.. Heurlin fick av Tegnér de kraftigaste råd att förbehålla sig full »suveränitet» rinom sitt departement och ej fråga efter kronprinsens missnöje. »Det skadar ické», skrev han, »om du på förhand låter honom förstå, att du och jag förstå deh saken bättre än han och hans adjutanter, och att motsatt handlingssätt ännu mer depo-pulariserar regeringen hos prästeståndet, som dqck i sakernas närvarande skick är dess säkraste stod,, kanske dess enda. Men latin och grekiska lämna vi icke, hellre dynastien.» De av bondeståndet påyrkade »politiska folkskolorna» borde man förskona landet ifrån. »Jag tror som du, att ingenting är

nödvändigt utom den religiösa bildningen. —--

Utom katekesen anser jag folkskolan ingenting behöva, jämte skriva och räkna.»

Just samma dag som Tegnér nedskrev dessa ord hade Heurlin emellertid nödgats kapitulera för kronprinsens bestämda vilja. Den 5 februari 1839 utfärdades av den tillförordnade regeringen ett cir-

60kulär till konsistorierna att snarast möjligt, men senäst den 1 augusti samma år inkomma med uppgifter och förslag rörande folkskolorna' i riket. För att med tillräcklig tydlighet låta vederbörande förstå, hur den för tillfället regerande för sin del betraktade folkskolesaken, begagnades om densamma i det korta cirkulärets början uttrycket »denna viktiga nationalangelägenhet» och i dess slut »denna viktiga del av nationalbildningen».

Till yttermera visso lät kronprinsen kort därpæ i den officiella »Statstidningen» för den 15 februari införa en av honom författad »insänd» artikel »Om folkskolor», undertecknad med märket BË —r. Under åberopandet av Förenta staternas efterföljans-värda exempel påyrkade den höge författaren, att regeringen med kraft skulle taga saken om hand.

En av de* förnämsta regeringsplikter, skrev han, är att befordra den allmänna undervisningen och att i detta viktiga ämne uppgöra en på lokala förhållanden och möjliga tillgångar grundad plan, vilken sedan med ihärdighet och kraft genomföres. Därvid bör lika uppmärksamhet ägnas åt folkskolan som åt högskolan, ty det är lika mycket regeringens skyldighet att befordra allmän som högre upplysning, och denna senare kan först då fullkomligt bära frukt, när den mognar i bredd med den förra.*- — — —

Kronprins Oskar.

61Att befordra folkundervisningen är varje medhorga-res plikt; det bör vara en nationalangelägenhet, ej en stånds fråga; bildningen bör förbliva religiös, men därjämte antaga en mera nationell karaktär och anda. Med uttrycket religiös menas icke blott en nödtorftig in- och utanläsning i katekesen, utan uppväckandet av människans högre anlag. — — —

Den dittills i Sverige gällande grundsktsen att lämna folkundervisningen helt och hållet åt »mödrarnas flit, kontrollerad av prästén», är fortfar författaren vacker nog, »men då det vetande, som barnet sålunda erhåller, ej gärna kan sträcka sig längre än till innanläsning OGh katekesen, synes lätt, hur otillräckligt detta blir såsom folkbildning». Behovet av verksammare anstalter hade givit uppr hov till enskilda folkskolor. »Men denna viktiga omsorg saknar system, kontroll och medel för att kunna lämna de frukter man därav har rätt att vänta, och

blott genom regerings och ständers, samverkan kunna dessa tillvägabringas. Det är då hög tid, att båda statsmakterna uppriktigt möta varandra för att ordna denna viktiga nationalangelägenhet». De nödiga penningmedlen skulle väl med god vilja kunna åstadkommas genom kommunernas och statens gemensamma bemödanden.

Det som måhända utgör ett större hinder än kostnaderna mot ett allmänt införande av folkskolor' är den hös en del av de bildade rådande fördomen, att det vore vådligt för lugnet och den allmänna ordningen att befordra upplysningen ibland de lägre klasserna. — — — Dessa fördomar mot den allmänna upplysningen skola säkert försvinna vid ett närmare besinnande, och regeringen bör i detta avseende verka medelst sitt öppet uttalade nit för folkskolans införande.

Med ledning av de från konsistorierna väntade uppgifterna, heter det vidare, borde regeringen där-

62för till nästa riksdag utarbeta en fullständig plan, vilande huvudsakligen på följande grunder:

1) I varje pastorat borde finnas en av folket väld skolstyrelse (direktion). Pastor bör vara ledamot av denna. »Om pastor skall vara självskriven ordförande eller om direktionen bör därtill välja en av dess egna medlemmar, utgör en icke obetydlig tvistefråga. Denna senare rättighet torde likväl vara så mycket mindre betänklig att medgiva, som det icke är tvivel underkastat, att den pastor, som visat sig nitisk att befordra folkbildningen, komme att till ordförande utses.»

2) I pastorat bestående av en enda församling borde finnas åtminstone en skola, i större pastorat flera; i nödfall kunde man ock använda det ambulatoriska undervisningssättet.

3) Skola med minst 50 barn borde åtnjuta 100 rdr i statsbidrag till lärarlönen.

4) Läraren eller lärarinnan (märk!) skulle antagas av skolstyrelsen.

5) Läroämnena borde vara läsning, skrivning, räkning, kristendom samt historia och geografi, för flickorna även handarbete.

6) Föräldrarna borde betala en lindrig avgift till läraren »såsom påminnelse, att de äro pliktiga att sörja för barnens uppfostran»; dock skulle de medellösa härifrån befrias.

7) Inom varje län skulle finnas en överstyrelse för folkundervisningen, bestående av landshövdingen och biskopen samt tre ledamöter, valda av länets samtliga skolstyrelser.

Att författaren av denna uppsats var regenten själv, blev snart allmänt känt. Under sådana förhållanden var det också naturligt, att konsistoriernas betänkanden ej gärna kunde bli rent avstyrkande. Folkskolor borde upprättas, dock behövde undervisningen i dem icke nödvändigt omfatta andra ämnen än sådana, som voro förberedande för konfirmationsskolan, nämligen biblisk historia, utanläsning av katekesen samt ren och säker innan-

63läsning; historia och geografi m. m. kunde gott undvaras.

Det i principiellt avseende märkligaste konsistoriebetänkandet var det från Växjö av den 31 juli 1839, författat av Tegnér själv i hans vanliga klara och fängslande stil. Han började med uppställandet av själva huvudfrågan : Vad bör folkskolan lära ? samt fortsatte därpå:

Härom äro tänkesätten mycket delade. En del, vartill även konsistorium hör, tror, att den arbetande klassens bildning bör väsentligen vara religiös, vilken, om den rätt bibringas, alltid därjämte är moralisk. Varje annan kunskap anses icke blott umbärlig utan även ofta mera skadlig än gagnande. Ty denna olycksaliga halvupplysning kväver eller förvillar det sunda moder-vett, som fordom var ett utmärkande drag hos svenska allmogen. Den gör dem till bondadvokater, boutredningsman, lagläsare, tidningshjältar, med ett ord till det sämsta en svensk bonde kan vara, halvbonde, ett slags gränsbo mellan högre och lägre samhällsklasser, utan kraft och lust till sitt eget yrke och i ständig orolig ävlan att höja sig därutur. Vid riksdagarna i synnerhet, som otvivelaktigt utgöra, om icke ett politiskt, åtminstone ett stort pedagogiskt misstag, ja, det största i avseende på allmogens bildning, kastar denna falska halvbildning dannemannen strax från början in bland frondörerna och de

missnöjda.--Det

är omöjligt, att han kan förstå dagens stora frågor: men han kan, vad som är vida lättare, rösta och skrika över dem, tala vitt och brett om landets nöd och rege-

Esaias Tegnér.

64ringens oduglighet, smäda majestätet och dess högsta ämbetsmän och rådgivare och uppföra för världen det vämjeliga spektaklet av en svensk bonde, som i allt dömer och mästrar sin konung. Det är beklagligt att se, vad denna riksdagarnas växelundervisningsskola gjort av det hedervärda svenska bondeståndet, som i forna och bättre dagar, i sin äras dagar, ansågo för sin heder och sitt livs bestämmelse att frukta Gud och ära konungen. Med enfaldens vishet träffade de ofta i överläggningarna det rätta, och med sitt medfödda praktiska sinne,- sitt sunda, kärnfriska, av dagens tillkonstlade läror oförvillade modervett satte de ofta den övade statsmannen själv i förlägenhet. På vad punkt stod folkskolan då? Vad lärde allmogen annat än gudsfruktan och kristendom, det vill (i politiskt hänseende) säga förnöjsamhet med sin lott och uppoffring, hur tung den ofta var.

Betraktar man däremot nu den från Stockholm återvändande riksdagsmannen av bondeståndet, så finner man vanligtvis en halvherre med alla de högre klassernas lyten, förstörda seder och ofta likaså förstörda affärer, med en klandersjuka av alla regeringsåtgärder, utan hov och sans, en anspråksfullhet, lika löjlig som överdriven. Hans bibel är Aftonbladet och hans käraste sysselsättning kannstöperiet. För sitt egentliga yrke, arbetsamt men ärofullt, har han förlorat all håg och lust, och om han ännu sysselsätter sig därmed, så är det mest för att deklamera över dess tryckande bördor. Om människans rättigheter, om konstitutionell frihet och statsmakternas tillbörliga jämvikt har han uppsnappat allehanda löst prat, dels av avisorna, dels av avisskrivarna, som äro hans födda patroner. Så demoraliseras efter hand det stånd, som skulle utgöra och i forna dagar verkligen utgjorde statens kärna.

Att nu genom en ny och utvidgad folkskola uppfostra och bilda hela den arbetande klassen till sådana konstitutionella riksdagsmannaämnen, tyckes vara meningen med de besynnerliga och överdrivna anspråk på folkskolor, som skaparna av det nya Sverige överallt göra. Konsistorium beklagar det samhälle, vars ledamöter från ungdomen uppfostrades till en sådan anda och bibragtes medlen att göra den gällande.--

65I varje kristligt land är kyrkan mänsklighetens första och mest omfattande uppfostringsanstalt, och prästerskapet är folkets egentliga skollärare. Därför var, under enklare och mindre förkonstlade samhällsförhållanden, kyrkan icke blott den egentliga, utan även den enda lärosalen för folket, bibeln den förnämsta skolboken och all folkskola en söndagsskola. Vad man nu kallar folkskola är enligt sitt begrepp endast en förberedelse till religionsundervisningen och innebär villkoren för dess möjlighet. Hon har fyllt sin bestämmelse, när hon undanröjt hindren för prästerlig undervisning. Denna sistnämnda föreställer allmogens högskola, där hon tar sina grader och fulländar sin bildning. Det är mycket som ligger därutanför, men det hör icke egentligen till folkbildningen. Överstiges denna gräns, så befinner sig allmogen på ett helt annat gebit, nämligen de lärdas, och det är intet skäl, varför den då ej skulle genomlöpa hela banan och genomgå lärdomsskolan och alla de andra bildningsanstalter, som staten öppnat dels för allmän mänsklig bildning, dels för speciella behov och yrken. Vem som då skall stanna kvar vid naturens bröst och arbeta den jord, som när oss alla, hur folket skall få tid att sysselsätta sig med allt detta utan att försumma vad som dock tydligen hör till livets bestånd och som i vårt klimat fordrar ett strängt arbete, det överlämnar konsistorium åt andra, som äro fyndigare, att uttänka.

Från helt andra åsikter utgå de, som yrka en lärd folkskola; ty det hör till vår tids besynnerliga egenheter i uppfostringsläran, att man vill ha folkskolan så lärd och lärdomsskolan däremot så olärd som möjligt. Detta hänger tillsammans med det prisade nivellerings-systemet; allmogens bildning måste stegras i samma mån som de andra klassernas nedtryckes för att på detta sätt åstadkomma den älskade jämlikheten. Strävandet är i sin grund demokratiskt, för att ej säga anarkiskt, ehuru denna syftning icke hos alla torde ha vaknat till fullt

medvetande.--

Det är dessutom en alldeles grundfalsk och av ingen erfarenhet bestyrkt föreställning, att det slags halvupplysning, som skulle genom den lärda folkskolan bibringas, skulle ha någon förmåga till moralisk för-

66bättring hos folket. Tvärtom vet nogsamt varje tänkande folklärare (= präst), var han har att söka de hederligaste, ordentligaste bland sina åhörare, antingen bland dem, som ingenting annat läst än sin kristendom, eller bland den halvlärda skaran med sin riksdagsmanna-bildning, dem man nu vill framställa såsom mönster, varefter svenska allmogen skulle uppfostras. Skulle i folkskolan något läggas till religionsundervisningen eller vad den förutsätter, så skulle det väl synas naturligare att därtill välja sådana kunskapsarter, som ligga närmare allmogens yrke, såsom grunderna för agronomi, boskapsskötsel och skogshushållning. Men även detta är umbärligt.--

På dessa grunder tror konsistorium, i likhet med vad våra bättre fäder trodde, att folkskolan ingalunda behöver den föreslagna utvidgningen, utan hädanefter som hittills väsentligen bör vila på religiös grund utan alla onödiga tillsatser av världslig vishet. Konsistorium inskränker sålunda sina anspråk till:

1) ren och säker innanläsning av latinsk och svensk stil, 2) biblisk historia, 3) utanläsning av den antagna läroboken i kristendomen eller katekesen, 4) kyrkosång med ledning av Dillners psalmodikon. Flitig bibelläsning av nya testamentet, helst evangelierna, före eller efter den dagliga bönen hör till samma kategori.

Skriva och räkna är väl en nyttig färdighet och efter tidens nuvarande skick, då så mycket, som förr avgjordes muntligen, nu måste skrivas, ofta oumbärlig. Tillfälle till undervisning häri bör också alltid finnas i folkskolan, men att föreskriva det såsom ett nödvändigt villkor för alla anser konsistorium av flera skäl betänkligt.

För övrigt borde hela folkskolinrättningens yttersta syfte enligt konsistoriets mening »vara det att göra sig själv överflödig».

Detta skulle inträffa, heter det, om varje fader och i synnerhet varje moder bland svenska allmogen kunde bibringa barnen den insikt, som bör föregå den egentliga religionsundervisning, som kyrkan meddelar genom prästerskapet. Men däri felas ännu ganska myc-

67ket. Emellertid hoppas konsistorium, att ävén den nu antydda folkskolan skall vara tillräcklig, icke att bilda en lärd allmoge, men vad som är bättre, ett folk, som, så vitt förändrade förhållanden medgiva, fqrenar fädrens enkla seder med deras enkla tro och vet nog, då det vet vad som dock är summan av både himmelsk och jordisk, både av kyrkans och statens visdom: att frukta Gud och ära konungen.

Av de båda huvudformerna för skola, den fasta och den ambulatoriska, ansåg konsistoriet den senare vara att föredraga samt i stånd att »kunna fullt motsvara de nedstämda anspråk konsistorium trott sig kunna göra på allmogens bildning». Icke ens ambulatoriska skolmästare ansågs det dock möjligt att erhålla för en så ringa lön som 4 sk. bko i veckan för varje barn, fri kost under skoltiden och några få tunnor spannmål». Man förordade där-iör statsbidrag, förmenande »att med 30, 40, högst 50 rdr bko årligt tillskott de flesta ambulatoriska skolmästare borde kunna finna sig belåtna».

I betraktande av den slagfärdighet, varom detta Tegnérs utlåtande vittnar, var det ej underligt, att hans vän och meningsfrände Heurlin med all makt strävade att göra honom till prästeståndets vice talman vid den stundande riksdagen, då frågan skulle avgöras. En fullt pålitlig talman hade man redan i den efter Wallins plötsliga frånfälle till ärkebiskop nyss utnämnde Karl Fredrik af Vingård. Denna uträkning gick dock om intet genom Tegnérs motstånd, och till vice talman utsågs då den, i folkskolefrågan lika konservative biskopen i Linköping J. J. Hedrén.

Ungefär samtidigt med konsistoriernas betänkan-den kommo emellertid utlåtanden från andra håll och i annan riktning. Så från fattigvårdskommit-

68tén, i vilken vid sidan av Heurlin och prosten N. Åstrand sutto sådana motsidans män som Hans Jansson från Älvsborgs län, Jonas Wærn m. fi. I denna kommittés betänkande, som avgavs den 8 juni 1839, finnes även ett

»utlåtande angående barnauppfostran och därmed i samband stående frågor», vari uttalas, att staten »av varje samhällsmedlem har rätt att fordra, icke allenast att han är oskadlig för samhället, utan ock att han äger det kunskapsmått, som gör honom till en nyttig medborgare och skicklig att rätt kunna uppfylla sina samhällsplikter». Härtill räknar kommittén ej blott förberedelsekunskaper för nattvardsskolan, utan ock skrivning och räkning samt de första grunderna i geografi och fäderneslandets historia. För bibringande härav behövdes folkskolor. Sådana borde därför inrättas i varje pastorat, såväl i stad som på landet.

Mot detta kommitténs uttalande reserverade sig emellertid prosten N. Åstrand, som förmenade, att vad staten billigtvis bör fordra av sina medborgare »ej kan sträcka sig längre, än att var och en rätt kan uppfylla' sina plikter såsom kristen och samhällsmedlem, och härtill lärer väl ej fordras mera är fullt tillräcklig kristendomskunskap. Varje samhällsmedlem har ju frihet att själv välja sitt levnadsyrke, och om han vid detta val vill stanna i en klass, som endast erfordrar sunt människoförstånd och sann kristendom, så inser jag ej, på vad grund man kan tvinga honom att inhämta ett kunskapsmått, överstigande hans behov.» De bildningsfordringar, som ställdes på alla, borde »endast sträcka sig så långt, att barnen vid den tid, då deras religiösa uppfostran skall genom beredningen

69till deras första nattvardsgång fullkomnas, kunna läsa försvarligt i bok och Lutheri lilla katekes med dess antagna förklaring utantill».

I Åstrands reservation instämde även Kristofer Isak Heurlin, den man, som nu i egenskap av statssekreterare var högste vårdaren av svenska undervisningsväsendets angelägenheter.

Av samme man utarbetades nu den folkskoleproposition, som skulle föreläggas 1840 års riksdag. Statsrådets överläggningar härom ägde rum i slutet av 1839. Kronprinsen tog i dem en verksam del. Genom ömsesidiga eftergifter enades man omsider om vissa allmänna grunder. I en punkt voro dock åsikterna ~så skilda, att statssekreteraren på grund härav var färdig att avgå. Det var bestämmelsen om ordförandeskapet i de föreslagna skolråden. Å ena sidan stod kronprinsen samt statsrådet Rosenblad, Stjerneld, Åkerhjelm, Hård, Gyllenhaal, Schultzenheim och Lagerbjelke, vilka villè ha skolrådsordföranden tillsatt genom val på sockenstämma. Ensam på den andra stod Heurlin, som ovillkorligen höll på, att prästen skulle vara självskriven till denna förtroendepost. Då ingen gav med sig, förklarade Heurlin, att han på inga villkor kunde sätta sitt namn under en proposition av

70

Kristofer Isak Heurlin.den lydelse, som statsrådet funnit vara den rätta. Därpå lämnade han de församlade. Nästa dag hade man emellertid på högsta ort funnit, att man måste giva efter för den inom sitt stånd så inflytelserike mannen, och propositionen erhöll därför den form Heurlin påyrkat.

71 V. Folkskoleförslagen vid 1840 års riksdag

Den 14 januari 1840,sammankommo efter fem års mellantid ständerna till riksdag, den mest storpolitiska i Sverige alltsedan 1809."

Inom bondeståndet saknades nu flera av de gamla förkämparna för folkskolans sak. Nils Månsson i Skumparp hade avlidit den 25 juni 1837 och Anders Danielsson den 22 april 1839. I deras ställe ryckte Hans Jansson från Älvsborgs län och Sven Heurlin från Kronobergs samt den nyvalde Per Sahlström från Stockholms län upp i främsta^ ledet. Hans Jansson fick sina medbröders förtroende att den 23 januari anföra den deputation, som enligt övlig sed skulle frambära deras välönskningar till medstånden. I sin korta hälsning till prästeståndet fann han plats även för folkskolefrågan.

Det föreningsband, sade han, som sammanknyter redliga lärare och redlig allmoge, synnerligast därigenom att ingen äger så nära tillfälle som de förra att bilda sig ett riktigt begrepp om den senares behov och fördelar, älska vi tro komma att under detta riksmöte än ytterligare befästas. Det är förnämligast hos prästeståndet, som bondeståndet hoppas få understöd och medverkan till vidtagande av sådana anstalter,

72varigenom allmogens upplysning samt ändamålsenligare och mera spridda bildning må befordras.

Såsom ett slags avböjande svar härå och såsom en maning att icke efterfika någon högre bildning äro väl de ord att betrakta, som anföraren för prästeståndets hälsningsdeputation, biskop Anders Karlsson af Kullberg, en stund därefter riktade till bönderna.

Må de övriga stånden, sade han, stå framför eder i kunskaper, bildning och uttrycksförmåga. I ägen en rik skatt i eder säkra, mångåriga erfarenhet av de närmare förhållandena i folklivet, som så märkbart inflyta på fosterlandets väl. I behoven icke låta omföra eder av allehanda lärdomsväder. Edert sunda, oförvillade omdöme skall anvisa eder, vad I haven att iakttaga för att motsvara edra bröders förtroende.

Det högtidliga öppnandet å rikssalen ägde rum den 25 januari. I det långa trontalet, vilket i huvudsak utgjorde ett vältaligt uppräknande av de välsignelser, som under Karl Johans regering kommit Sverige till del, omnämndes även folkskolesaken, men i ordalag, som snarast syntes avsedda att framhålla förträffligheten av de bestående förhållandena.

Folkundervisningen, yttrade konungen vid återblicken på sin styrelsetid, har varit föremål för en omsorgsfull uppmärksamhet från regeringens och prästerskapets sida. Av 1,009 sockenskolor och 377 am-bulatoriska skollärare, som i riket förefinnas, hava tre fjärdedelar tillkommit efter år 1811. Prästerskapets och ädla människovänners förenade nit för dessa angelägenheter fordra Min erkänsla. Jag påräknar rikets ständers medverkan att kunna ytterligare förse 1,200 socknar med dylika inrättningar, vilka äro av så väsentlig vikt för den kristliga och medborgerliga bildningen, för det allmännas och enskildas gagn och ära.

73I det förslag till svarsadress med anledning av trontalet, som Hans Jansson den 1 februari framlade inom sitt stånd, ingick även ett uttalande av ständernas tillfredsställelse över de bebådade folkskolorna, en tillfredsställelse så mycket större, »som behovet därav varit ett allvarsamt överläggningsämne även hos föregående ständer, vilka ägnat en synnerlig uppmärksamhet och vård åt det uppväxande släktets bildning». I detta påpekande av ständernas, och i främsta rummet bondeståndets, åtgöranden i folkskolefrågan ligger på samma gång en fin tillrättavisning åt biskop Heurlin, vilken vid författandet av denna del av trontalet tydligen med avsikt förbigått sina gamla motståndare från 1835.

r Redan vid följande sammanträde den 5 februari, innan den kungl, propositionen ännu var avgiven och dess beskaffenhet känd, framställdes i bondeståndet en hel rad av folkskoleförslag.

Främst kom bonden Sven Heurlin, Liksom hans sista motion vid förra riksdagen varit en folkskolemotion, yttrade han, så skulle även hans första nu vara en folkskolemotion. Han väckte den med både glädje och sorg. Med glädje, ty saken hade under de gångna åren gått med stora steg framåt. »Det är numera icke blott bönderna, som framstå och för sig och sina barn fordra del i upplysningen och den allmännaste bildningen. Alla klasser" finna nödvändigheten därav och medgiva, att vår fordran är billig». Särskilt hugnesamt hade varit, att regeringen lovat taga frågan om hand. »Vem må icke hoppas framgång i en sak, där konungens vilja är folkets och folkets vilja är konungens.»

Det förslag, som Sven Heurlin framställde, över*

74ensstämde i huvudsak med de 1835 av honom och Danielsson Väckta:

I varje folkrikare socken borde inrättas en fast skola f(överskola); >

jämte denna borde i glest befolkade trakter finnas ambulatoriska skolor (Underskolor);

byggnadskostnader och lärarlöner borde bestridas av allmänna medel;

inom varje socken borde finnas ett skolråd, Varav pastor vore självskriven ledamot, men icke självskriven ordförande;

- lärare borde vara utexaminerad från något seminarium och (enligt det amerikanska systemet) antagas på 3—5 år i sänder;

en allmän skolordning borde utfärdas; det skulle" stå föräldrarna fritt att undervisa siria barn hemma, såvida de

där kunde bibringa dem samma kunskapsgrad, som uppnåddes i skolan.

> Nils Månssons fallna mantel upptogs av Nüs Jeppsson från Malmöhus län, som yrkade, att kloc-kar-helgonskylden i Skåne och Blekinge skulle få användas för folkundervisningen, antingen så, att klockaren ålades att i och för helgonskylden vara skolmästare eller, då vilja eller förmåga därtill saknades, »att församlingen utan att tyngas med nya löner till dem, som fyllde en av klockarens uråldriga plikter, skulle vara berättigad att använda helgonskylden till att avlöna skickliga skolmästare».

Genom denna anordning, yttrade han, skall inom én mansålder prästbetjänt-väsendet, som nu utgör kloc-karplikten, bli ett bihang till ett antal skolmästare i : socknen eller pastoratet, vilken plikt skolmästarn själv eller genom substitut utövar, i stället för att det hittills varit tvärtom.

Nils Magnusson från Kalmar län hoppades, att ett av huvudföremålen för överläggningarna vid det påbörjade riksmötet skulle bli »lämpliga utvägar

75att även till jordbrukarens anspråkslösa boning och den fattiges hydda sprida upplysningens förädlande ljus». Den allvarliga och sant medborgerliga anda, som syntes besjäla de samlade folkombuden, gav honom hopp, att man icke skulle komma att sakna på sakkännedom grundade och med fullstän-dighet utarbetade förslag till medels anskaffande för folkundervisningen. I avvaktan härpå inskränkte han sig till att föreslå en utväg härtill, den nämligen,

att behållna inkomsten av ecklesiastika och lärarsysslor på landet, vilka genom tvist eller av andra skäl komma att över den lagliga tillträdestiden stå lediga, ävensom vederlaget till samma sysslor under extra nådår måtte anslås till skolinrättningar i den församling, där ledigheten inträffaf.

J. O. Videgren från Östergötland yrkade, att vid sidan av de allmänna folkskolorna borde upprättas arbetsanstalter för vanvårdade barn, där dessa kunde erhålla föda och kläder, sysselsättning och handledning, tills de hunnit arbetsför ålder. Rikliga medel härtill skulle erhållas genom halva arméns sättande på vakans i enlighet med av motionären härom väckt förslag.

Den sista av de denna dag framställda motionerna var den nykomne Per Dahlströms. Den var särdeles utförligt och omsorgsfullt motiverad. Folkskolan var ett ämne, hette det där, av vars rätta behandling allmogens välfärd och politiska tillvaro berodde. Frågan hade förevarit vid flera föregående riksdagar men av regeringen omfattats med likgiltighet. Visserligen kunde man, av trontalet att döma, vänta en proposition därom, men ännu var det alldeles okänt, vilken syftning denna propo?

76sition hade, till vilken grad av upplysning den önskade höja allmogen och vilka medel den för utförandet ärnade anvisa. Det vore därför av vikt, att bondeståndet på ett otvetydigt sätt lade sina tankar härom i dagen.

Sedan flera hundra år tillbaka, fortsatte motionären, har svenska allmogen, ehuru i en alltför disproportionerad andel, varit delaktig i lagstiftningen av statens allmänna angelägenheter; den ingriper ock ännu på ett inflytelserikt sätt uti landets politiska och ekonomiska bestyr, dels i nyssnämnda egenskap, dels såsom ledamöter av de lägre domstolarna och dels som kyrkoråd, taxerings-, värderings- och förrättningsmän m. m.; den lämnar det ojämförligt större bidraget av skatter och prestationer av alla slag, utgör och underhåller den egentliga styrkan för rikets försvar, bygger och vidmakthåller våra landsvägar och kommunikationsanstalter, den fortskaffar post och resande, försörjer de fattiga och uppehåller genom sitt bidrag ej allenast läroverken och en otalig mängd ämbets-och tjänstemän, utan ock den tärande klassen genom sin outtröttliga flit och ansträngning, varförutom största delen av råämnen, ävensom rikets förnämsta exportartiklar från bergs- och jordbrukets idkare äga sitt ursprung.

Detta sanna förhållande förutsätter, att allmogen redan bort vara gynnad av statens øch styrelsens gemensamma omvårdnad i uppfostrings- och undervisnings-väg, så att den i intellektuellt avseende kunnat medfölja sin tid, med heder och nytta fullgöra de uppdrag och förrättningar densamma åligger och anförtros samt i ekonomiskt uthärda de anspråk, varmed den snart sagt från alla sidor bestormas.

Denna förutsättning utgör dock den största irring, som kan tänkas, ty stat och styrelse hava för en redbar upplysnings spridande bland vår allmoge gjort eller medgivit föga mer än vad den, sig själv lämnad, kunnat eller vetat förskaffa sig.

Måhända skall mot detta stränga, men dock sanningsenliga omdöme invändas, att allmogen sedan länge

77kunnat sända sina söner till de allmänna läroverken för att inhämta bildning- och kunskaper i fullkomlig likhet med andra medborgarklasser. Men utom att denna sats i anseende till allmogens ekonomiska ställning tål mycken inskränkning, är här blott fråga om den bildning, som gör ynglingen till bonde och icke till herreman, som bibehåller aktningen för och böjelsen till faderns yrke i stället för att vända dem på andra föremål, och vilken huvudsakligen har för avsikt att meddela de allmänna och sunda begrepp, som för allmogens barn erfordras för att verkligen bliva vad de böra: kristna, medborgare och hushållare i ordens rätta och egentliga mening. Även anmärker jag, att hur stort värde och inflytande jag än tillerkänner den religiösa undervisning prästerskapet nitiskt söker bibringa allmogen, jag ingalunda tror den vara tillfyllestgörande. —-

Till och med den erfarenheten, att ju mer upplysningen stigit i ett land, dess mer hava brotten och deras olyckliga följder avtagit, bör övertyga en var om angelägenheten av folkundervisningens utbredande. — —

Den i vår statsförfattning uttryckta och numera ofrånvikliga grundsatsen »likhet inför lagen» bliver likväl ett tämligen grovt gäckeri, så länge en del av statsborgarna på allmän bekostnad kunna inhämta en hög grad av kunskaper och vetande, under det en annan och största delen saknar snart sagt alla tillfällen att förvärva ens den ringaste teoretiska kännedom av dess yrken, dess rättigheter och förbindelser. —-Staten är likväl skyldig alla sina medborgare en lika rätt till upplysning och förädling, dels emedan den såsom stat betraktad utgör en högst bristfällig och ofullständig institution och närmar sig, alla garantier oaktat, alltmer till despotism eller aristokrati, om en del av dess inbyggare sakna upplysning nog att motväga den syftning till uteslutande välde, som alltid uppkommer av makt, rang och kunskaper, förenade hos blott ett mindre antal medborgare, dels emedan staten själv har det största behov ävensom nytta av de ifrågavarande egenskaperna, enär en så betydlig del av dess folkmängd rättvisligen är ställd i beröring med dess poli-

78tiska och ekonomiska förvaltning, som ovillkorligen kräver, att uppdragen med sakkännedom, mognade insikter och sund urskillning behandlas. Måhända skall det anses olämpligt, men jag vågar dock åberopa oss själva såsom exempel och frågar: på vad lagliga och billiga rättsgrunder kan väl staten av oss fordra fullständiga begrepp, självbehärskning och rena fosterländska åsikter vid utövningen av det viktiga kall vi här bekläda eller vid de uppdrag oss hemma kunna anförtros, enär vi, åtminstone med få undantag, icke njutit statens fostrande vård oss till godo eller i våra yngre år fått inhämta vad som kan vägleda vid skiftningen så av våra yrken som öden?----

Beträffande ytterligast statens förmåga att besörja en allmännare folkbildning, så kunna visserligen olika meningar därom uppstå. För egen del tror jag dock, att oaktat betydliga utgifter för folkundervisningen möjligen komma att erfordras, inga nya eller tillökade anslag böra komma i fråga, och till denna förmodan hämtar jag anledning av vad vi alla dagligen se och erfara. Meningen kan här alldeles icke vara att förolämpa någon, ty en dylik avsikt vore ovärdig både ämnet och det mål som sökes; men den vanliga und-falleriheten måste numera vika för den bjudande nödvändigheten samt övertygelsens makt. Jag hänvisar således till inskränkning i den lyx, som råder i nästan alla statsbestyrens grenar: t. ex. diplomatiens över all höva kostsamma inrättning, militärbefälets till orimlighet för ett fattigt land uppdrivna antal och avlöning i förening med den äventyrliga och dyrbara militärståten, de högre civila och ecklesiastika ämbetsmännens inkomster till motsvarighet av arbete och sysselsättning, sammanförandet av flera beställningar i en persons hand, användandet av statens intrader till för deras bestämmelse alldeles främmande ändamål, samt vågar tro, att detta och ännu måhända mycket mer, rätt och med hushållning ordnat, bör efter hand lämna besparingar, tillräckliga såväl för folkundervisningens fullkomnande, som för flera andra nyttiga och för fosterlandet gagnande ändamål.

Efter uppläsandet av denna motion förklarade

79Hans Jansson från Älvsborgs län och Nils Persson från Södermanland (en annan av ståndets mest frisinnade ledamöter), att motionären uttryckt deras egna tankar på ett så redigt och fullständigt sätt, att de därför voro honom högeligen förbundna. Nils Persson önskade, att Sahlström så snart som möjligt måtte inkomma med ett på dessa grunder byggt utförligt förslag. »Hela ståndet hördes härefter instämma uti jnotionen», heter det i protokollet. *

Följande sammanträdesdag, den 8 februari, avlämnades äntligen den kungl, propositionen. I bondeståndets protokoll omnämnes denna tilldragelse med en viss högtidlighet :

" § 2. Anmäldes och av flera ståndets ledamöter in-Tseledsagades herr tillförordnade hovkansleren, kabinettssekreteraren m. m. Alb. El. Ihre, som på k. m:ts nådiga befallning till ståndet avlämnade följande k. m:ts nådiga propositioner och skrivelser, nämligen:

1) Rörande allmänna stadganden och-anslag av allmänna medel till folkundervisningens befrämjande.

Sedan talmannen, jämte förklarande att berörda nådiga propositioner och skrivelser skulle vederbörligen bliva handlagda, betygat ståndets underdåniga vördnad och tillgivenhet för k. m:t, utbeledsagades herr tillförordnade hovkansleren..

Då propositionen längre fram samma dag upplästes, befanns den emellertid i flera avseenden långt ifrån motsvara böndernas förhoppningar. Detta var ock helt naturligt. Den utgjorde, som av det föregående lätt inses, icke något uttryck för en inom sig klar och följdriktig tankegång, såsom förhållandet var med Tegnérs konsistorieutlåtande och Per Sahlströms motion, den förra avspeglande

80prästerskapets allmänna mening, den senare bondeståndets. Den var snarare en kompromiss mellan tvenne skiftningar av konservatism: å ena sidan den rent avvisande, som biskop Heurlin hyllade, å andra sidan den moderat förmedlande, som prins Oskar ansåg nödvändig. Om i denna blandning någondera grundåskådningen kunde sägas ha överhand, så var det Heuriins, enligt vilken folkskolan närmast var en nödhjälpsanstalt, oundviklig på grund av hemläsningens s. k. förfall och proletärbarnens förfärande tillväxt. Det var i synnerhet för dessa senares skull, som staten ansågs böra träda emellan och fordra obligatorisk skolgång av sådana barn, som vid fyllda 12 år(!) icke kunde läsa »svensk» och »latinsk» stil innantill och katekesen utantill samt kände biblisk historia. Till försvar för detta beskedliga skoltvång yttrades i propositionen:

Då samhällets högre ändamål icke kunna vinnas, om dess medlemmar lämnas åt råhet och okunnighet, så har staten både skyldighet att vaka över och befordra folkbildningen samt rättighet att av varje samhällsmedlem fordra åtminstone det kunskapsmått, varförutan han icke förmår inse sin bestämmelse eller rätt uppfylla sina plikter. Härav följer, att staten även måste äga rätt att tillhålla de föräldrar, som själva ej kunna eller vilja bibringa sina barn den förberedande kunskap, vilken utgör villkoret för all sann religiösmoralisk bildning, att i den allmänna Skolan låta dessa inhämta, vad föräldrarna försummat meddela dem.

Enär nu föräldralösa barn och försumliga eller till undervisning oförmögna föräldrar funnes inom alla församlingar, så borde ock inom alla församlingar finnas skolor för meddelande av nämnda, för alla nödvändiga kunskapsmått. Vid sidan härav borde dessa skolor även erbjuda tillfälle till vin-

81nande av andra kunskaper (skrivning, rakning, historia, geografi m. m.), »vilka äro både nyttiga att inhämta såsom bidragande till förståndsodling, och vilka även i våra tider med en stigande upplysnings fordringar för många kunna anses nödvändiga och i flera såväl det offentliga som enskilda livets förhållanden i vårt fädernesland oumbärliga». Dock skulle det stå i menigheternas eget skön att överenskomma och besluta om dylik undervisning.

Likaså skulle det bero på menigheterna själva, -om de ville göra sina folkskolor fasta eller flyttande; de skulle blott vara ålagda att inom varje socken hålla minst en vid »folklärare-seminarium» ^prövad lärare samt att ge denne en »anständig» •avlöning, nämligen värdet av 16 tunnor spannmål. Utom dessa 16 tunnor skulle

»folkläraren» äyen äga uppbära av varje skolbarn 4 sk. bko i veckan, ifall -skolan vore fast, samt 2 sk. bko, om den vore ambulatorisk; församling som på grund av fattigdom ej kunde betala' de 16 tunnorna, skulle på ansökan kunna erhålla statsbidrag av högst 50 rdr från ett till k. m:ts förfogande ställt kreditiv.

»Oavsett sådana undantagsförhållanden borde allmänna medel endast användas för underhållandet av seminarier med ettårig kurs i alla stiftsstäder (tillsammans kostande 6,000 rdr bko om året) samt till stipendier åt seminarie-eleverna (9,000 rdr bko årligen).

Inseendet över varje församlings skolväsen skulle tillkomma kyrkoherden, vilken även skulle vara självskriven ordförande i den skolstyrelse,- vars övriga ledamöter till étt antal av 2—8 utsågos av församlingarna själva.

82Omedelbart efter denna propositions föredragning uttalade Sven Heurlin, Hans Jansson och flera andra av bondeståndets främste män sin livligaste tacksägelse för densamma, dock med bifogande av åtskilliga anmärkningar. Johannes Andersson från Kalmar län föreslog, att s. k. behaglig tids för-länings-spannmål och flera dylika utgiftstitlar, som drog en betydlig del av kronotionden från statsverket, måtte varda i och för folkundervisningen anlitade. Sven Heurlin fann den begärda summan av 6,000 rdr bko löjligt liten. »Då jag har mig bekant», sade han, »att av statens medel åtgått 10,000 rdr bko till extra förplägning åt arrestanterna vid södra korrektionsinrättningen här 'i staden och 7,000 rdr berörda mynt till uppförande av ett avträdeshus åt ett av gardesregementena, så kan jag i sanning icke finna annat än besynnerlig den -nu visacle njuggheten emot folkskolorna.»

Då propositionen vid nästa sammanträde, den 12 februari, remitterades, följde inom bondeståndet en ny rad av motioner och anföranden. Peter Persson från Jönköpings län hade känt sin glädje minskad, då han funnit, hur ringa summa av statsmedel som begärdes för folkskolan i jä|nförelse med de mindre behövliga eller rent av överflödiga utgiftsposter, varpå statsregleringen eljest var så rik. Kristen Persson och Per Burge från Gotland önskade en mera utsträckt befogenhet för församlingarna. Sone Persson från Malmöhus län yrkade seminariestipendiernas utbytande mot högre statsbidrag till kommunerna samt ansåg föregående praktik innebära bättre garanti för lärarduglighet än ett seminariebetyg. Henrik Andersson från Örebro län menade, att »om lärarna erhöllo efter deras

83verkliga levnadskostnader avpassade löner, skulle tillgång på dem icke saknas».

Även under den följande tiden avgåvos flera motioner i ämnet. Den 19 februari föreslogs av Anders Jonsson från Östergötland, att till folkskolorna skulle anslås den skatt, som utgick under namn av vederlags-spannmål, den 22 februari av Peter Petersson från Jönköpings lan, att ingen del av statsbidraget skulle användas till seminarier utan alltsamman fördelas på församlingarna efter deras folkmängd, den 26 februari av Henrik Hansson från Älvsborgs län samma användande aV vederlagsspannmålen, som Anders Jonsson förut yrkat, samt . den 11 mars av Håkan Nilsson från Kristianstads län, att statsanslaget för folkundervisningen skulle ^åsyfta dels »tillräcklig och anständig lön åt läraren», dels anstalter för vanvårdade barns uppfostran.

Slutligen inlämnade Per Sahlström den 2 maj en ny motion, innehållande ett organisationsförslag, närmast liknande det förut av Sven Heurlin framställda. Häri yrkades, att folkskolorna borde meddela undervisning även i andra ämnen än de förberedande för nattvardsskolan, särskilt i skrivning, räkning, svenska språket, historia, geografi och svensk- statskunskap, helst även i trädgårdsskötsel, att skollokalerna borde göras höga och ljusa, statsbidraget höjas, skolstyrelsen bestå av 5 personer med kyrkoherden som självskriven ledamot, lä" rare antagas på viss tid, åldriga och mindre dugliga klockare ersättas genom yngre och kunnigare, avgifter till böjande av »folklärarnas» löneförmånèr upptagas vid gudstjänsterna och alla kyrkliga förrättningar, fattiga skolbarn understödjas med kost-

84håll, vidsträcktare församlingar förses med flera flyttande lärare under den fasta lärarens ledning o. s. v.

Vid remissen av den kungl, propositionen den 12 februari förekommo debatter även på riddarhuset och inom prästeståndet. På det förra stället önskade Jacob Aug. von Hartmansdorff folkskolefrågan behandlad som ett fattigvårdsärende; Arvid Ribbing ansåg prästerskapet skyldigt att ombesörja folkundervisningen; Karl Henrik

Anckarsvärd befarade att den föreslagna lagen skulle få till följd, att »vi därigenom få blott ett ännu större antal präster, än vi redan hava»; Vilh. Fredr. Dalman ansåg det principiellt oriktigt, att kyrkoherden blev självskriven ordförande i skolstyrelsen o. s. v.

Inom prästeståndet yrkade prosten Anders Sandberg, att halva den personliga skyddsavgiften skulle användas för folkskolans behov; professor Erik Gustaf Geijer m. fi. ansågo, att prästerskapet borde tjänstgöra i folkskolan; prosten Olof Nordhammar åter menade, att prästens tid ej tillät honom att lägga hand vid »det mekaniska» av undervisningen: »han är icke skollärare utan uppfostrare; han är mera skollärarnas lärare än barnens».

Inom adeln väcktes vid denna riksdag ingen fölk-skolemotion, inom prästeståndet en och inom borgarståndet två. Kyrkoherden Josef Vallin från Klara församling i Stockholm föreslog den 7 mars det tillägg till den kungl, propositionen, att även i huvudstaden ett seminarium skulle upprättas. Motionären inom borgarståndet var målarmästaren och rådmannen K. G. Gustafsson i Stockholm. Han yttrade i den förra av sina motioner (båda avgivna den 29 februari) bland annat följande:

85Lärarnas löner äro påtagligen för ringa; de motsvara knappt en högre dränglön, då man betänker, att drängar jämte lön hava kost, då däremot läraren skall både föda och kläda sig och därjämte möjligen skaffa sig en och annan bok för att vidga sina kunskaper. Jag anser således, att lärarna böra erhålla minst dubbelt så stor lön som den föreslagna eller ungefärligen 200

rdr bko i penningar---ty han bör fullgöra sitt

kall med fröjd och icke med suckan (ty detta är för saken icke nyttigt), d. v. s. med icke för många ekonomiska bekymmer, som avleda tanken från det viktiga kall han har att sköta. Man kan nämligen då, när tillräcklig bärgning åtföljer arbetet, hoppas att erhålla något mer bildade personer och icke, såsom stundom nu i flera socknar, avskedade soldater och mindre väl kvalificerade personer, som anses odugliga till varje annan sysselsättning.

Seminariernas antal ville denne motionär inskränka till 4 eller 5, men i stället ville han utrusta dessa så mycket bättre. För att få medel till alltsamman föreslog han i sin andra motion, att hälften av våra tre gardesregementen, »dessa plantskolor för vissa högre ämbeten och tjänster», skulle indragas och den sålunda sparade summan, 171,412 rdr bko om året, användas till »en mängd folkskolors upprättande, varav hela svenska folket både för närvarande och för framtiden skulle skörda de härligaste frukter».

Då efter alla dessa förpostfäktningar den kungl, propositionen och samtliga hithörande motioner äntligen fram på våren 1840 hade hamnat i de förenade stats- samt allmänna besvärs- och ekonomiutskotten, stod propositionens upphovsman redan färdig att lämna sin plats. Den 16 maj gav konungen sin bekräftelse åt ständernas beslut om de-partementalstyrelsens införande, och bland de för-

86ändringar i rådgivarpersonalen, som i samband härmed vidtogos, var även den, att K. I. Heurlin avgick, och att förre hövkansleren Albrekt Elof Ihre blev chef för det nyinrättade ecklesiästikdeparte-méntet. Denne intog under den strid, som nu följde, en helt och hållet passiv hållning.

87 VI. Folkskolefrågans behandling 1840

D et sammansatta stats- samt allmänna besvärs-och ekonomiutskottet under våra gamla ståndsriksdagar var en ganska sammansatt och besvärlig apparat. < Det bestod av 21 medlemmar av varje . stånd, alltså summa 84 personer, av vilka 48 tillhörde ekonomiutskottet och 36 statsutskottet. Till sin organisatoriska del ansågs folkskolefrågan närmast tillhöra det förra, av vars första avdelning den också erhöll sin förberedande behandling. Ekonomiutskottets och de förenade utskottens ordförande blev (på grund av sitt höga riddarhusnummer) den för folkupplysningen varmt nitälskande friherre Hugo Adolf Hamilton på Bo. Till sekreterare antogs notarien O. A. Beckman.

Den punkt, som under utskottsbehandlingen vållade största meningsskillnaden, var skolans och hemmets förhållande till varandra ifråga om undervisningen. Biskop Agardh förfäktade på sitt vanliga snillrika och

vältaliga sätt den åsikten, ätt den egentliga undervisningen borde ske genom barnets egen läsning i hemmet, men att hemläsningen borde sättas i samband med skolundervisningen på så sätt, att barnen på vissa bestämda tider, 3 eller 2 eller blott 1 dag i veckan, besökte skolan för att

88erhålla läxor, vilka sedan hemma borde läras under föräldrarnas ledning och tillsyn, varefter det sålunda inlärda på utsatt dag skulle förhöras och närmare förklaras i skolan. Av ett sådant system hoppades han en vida högre och mera omfattande folkbildning, än^om undervisningens tyngdpunkt flyttades över till folkskolan.

Denna uppfattning var i och för sig tilltalande och blev det ännu mer genom den bländande framställningsgåva, för vilken Agardh var så beundrad. Också gjorde hans anförande ett synnerligen starkt intryck, och det var nära, att flertalet slutit sig till hans mening. Under denna stämning begärdes ordet av Hans Persson från Ockelbo, utskottsledamot från bondeståndet (där han tillhörde samma grupp som Hans Jansson, Sven Heurlin och Sahlström). Han påvisade i ett bevekande anförande, som av sekreteraren genast upptecknades, hur föga biskopens idylliska teckning av föräldraundervis-ningen överensstämde med den prosaiska verkligheten.

Jag kan, sade han, ej dela biskop Agardhs åsikt, hur vackert den än blivit framställd. Den skulle vara riktig och sann, därest förfädrens rena seder, enkla levnadssätt och kärlek till hemmet samt deras nit för barnens undervisning i kristendomen hade hållit sig i jämbredd med de stigande anspråken på annan bok-

Karl Adolf Agardh.

89lig kunskap. Så är dock beklagligen ej förhållandet. Renheten i seder har på många ställen fått lämna rum för oseder; enkelheten i levnadssättet har grumlats genom flärd och lyxbegär; kärleken till hemmet har försvagats och givit vika för hågen att vistas i samkväm utom detsamma, varförutom förmågan att rätt undervisa barnen hos de flesta familjer förminskats just till följd av den otillräckliga undervisning, som föräldrarna själva erhållit, och den gamla vanan att själv läsa med sina barn har till största delen upphört.

Vädjande till mina ståndsbröder, huruvida icke förhållandena äro sådana, får jag därför bestrida herr biskopens åsikt vara den rätta, och hans anförande, så genialiskt och talangfullt samt känslan anslående det än varit, utgör blott ett bevis, att herr biskopen ej känner förhållandet hos allmogen, om ock ett och annat undantag finnes att uppvisa. Det går därför icke längre an att åt hemläsningen överlämna meddelandet av den upplysning och undervisning, som barnen såsom medborgare ej kunna undvara, men som föräldrarna i de flesta fall ej mera äro i stånd att lämna.

Därför anser jag inrättandet av väl ordnade folkskolor med i lag anbefalld skolgångsskyldighet för alla inom skolåldern komna barn vara det enda sätt, på vilket man kan ernå det önskade målet.

Detta anförande gjorde ett djupt intryck på utskottens medlemmar, som därigenom ytterligare stärktes i sin övertygelse, att folkundervisningen måste byggas på den lagstadgade folkskolans fasta grund.

Utskottens betänkande, som under de följande debatterna även från motsidan erkändes vara väl utarbetat, avvek högst betydligt från den kungl, propositionen, ej allenast i enskilda punkter utan till hela sin uppfattning.

Först upptogs den stora grundfrågan om den lagstadgade folkskolans behövlighet. Utskotten erkände villigt, att i fråga om det religiösa en främ-

90mande lärares undervisning på intet sätt kan jämföras med föräldraundervisningen.

Med detta medgivande åt den av biskop Agardh framställda uppfattningen vore dock ingalunda sagt, att man för folkundervisningen kunde i huvudsak bygga på hemmen. Dels kunde föräldraundervisningen icke alltid påräknas just där den bäst behövdes, hos den fattigaste och okunnigaste delen av folket, dels var denna undervisning i och för sig, även där den med största samvetsgrann-het meddelades, oförmögen av den utveckling, som vår tid ovillkorligen kräver.

De förenade utskotten föreslogo därför,

att minst en lärare skulle anställas i varje socken, så vida ej folkmängden där vore så ringa, att

barnaundervisningen icke kunde åt en lärare giva sysselsättning, i vilket fall tvenne eller flera socknar kunde om en lärare sig förena,

att minst en fast skola borde finnas i varje pastorat (såväl i städerna som på landet),

att lärares anskaffande och fasta skolors inrättande borde sättas i verket inom loppet av fem år, räknade från 1840 års utgång,

att undervisning i de fasta skolorna borde givas minst 8 månader om året,

att inom särdeles vidsträckta pastorat ambulatoris-ka skolor borde inrättas i samband med den fasta och i överensstämmelse med för denna gällande plan,

att i varje ambulatorisk skola borde undervisas minst 3 månader om året och under den övriga tiden roteförhör hållas minst var 14 :e dag,

att skolgångsskyldigheten borde inträda vid 7—9 års ålder,

att prövningar skulle anställas med de barn, som uppgåves åtnjuta hemundervisning, för att utröna, huruvida denna vore tillfredsställande,

att sådana barn, vilka av fattigdom hindrades från

91skolgång, borde av församlingens fattigvård understödjas med kläder och föda,

att varje husbonde borde vara ansvarig, för att hans tjänstehjons och stattorpares barn icke bleve i saknad av det underhåll, som utgjorde villkoret för möjligheten att av skolövningarna sig begagna,

att tredskande föräldrar och målsmän borde genom varning, barnens skiljande från hemmet samt utmätning av kostnaderna härför bringas att uppfylla sina plikter.

Med avseende på undervisningens omfattning hemställde utskotten, att varje barn inom skolåldern, flickor såväl som gossar, borde begagna skolan så länge, tills de inhämtat följande kunskaps-mått:

innanläsning och skrivning, religionskunskap och kyrkosång, de fyra räknesätten, modersmålets rättskrivning,

det allmännaste av fäderneslandets historia och geografi samt de första grunderna i naturläran.

Den sista punkten hade utskottens flertal funnit överflödig, men — heter det i betänkandet —

som utskottets ledamöter av det hedervärda bondeståndet enhälligt uttryckt sin önskan, att någon kunskap i naturläran finge bland minimifordringarna ingå, så hava utskotten med fästat avseende därå, att frågan närmast rörde det hedervärda ståndets barn, funnit sig böra gå ovanbemälda ledamöters önskan till mötes.

Den främsta och angelägnaste delen av hela undervisningen vore, enligt utskotten, den religiösa och sedliga.

Men, säges det vidare, då religionsundervisningen är av alla den ömtåligaste, den, som fordrar den varsammaste behandling, måste allt ifrån barnets in-

92träde i den offentliga skolan en likartad fortsättning av den redan i föräldrahuset påbegynta religionsundervisningen givas, om icke fara skall inträffa, att de i det späda hjärtat nedlagda frön till en framtida välsignelserik skörd möjligen kunna förkvävas eller få en oriktig utveckling. Efter utskottens övertygelse tillhörer denna undervisning, både såsom rättighet och skyldighet, församlingens präst i kraft av hans ämbete, om han i sin fulla levande betydelse uppfattat vikten därav och i sin verksamhet söker uttrycka den, bliver han verkligen vad han bör vara: en faderlig vän för både gammal och ung, allas faderligt sinnade lärare. Han kommer genom det tidiga övertagandet av barnens religiösa undervisning i det lyckligaste tillfälle att under hela barndomsåldern till allt större värme, klarhet och omfattning utbilda den religiösa känslan och begreppet, och han behöver ej, såsom nu ofta är fallet, när han emottager nattvardsungdomen, begynna med alldeles okunniga och outbildade, vilka det är omöjligt att på den korta förelagda tiden göra fullt beredda till inträde i världen såsom självständigt handlande människor.

Av dessa skäl yrkade utskotten, att visserligen den gängse utanläsningen av katekesen och andra sådana mekaniska ting borde ske i skolan »under lärarens ledning», men att det

måtte åligga vederbörande prästerskap att meddela barnen undervisning i religionen, särdeles så vitt den avser dess tillämpning på hjärta och leverne, samt att för sådant ändamål infinna sig uti de fasta skolorna minst en gång varje vecka och i de ambulatoriska lika ofta, därest icke lokala förhållanden och andra omständigheter lägga för svåra hinder i vägen.

För att det under skolåldern inhämtade måtte bibehållas och förkovras, föreslogs,

att om söndagarna, när så ske kunde, undervisning borde meddelas av vederbörande prästerskap och lärare icke allenast uti religionen, utan också uti övriga för skolorna föreskrivna läroämnen samt

93att för skolundervisningens fortgång och befrämjande sockenbiblioteks inrättande måtte uppmuntras.

Rörande lärarna (i betänkandet liksom i den kungl, propositionen kallade »folklärare») hemställde utskotten,

att varken kyrkoherdarna själva eller deras adjunkter i allmänhet borde med sina befattningar få förena ordinarie folkskollärartjänst, varemot de borde sköta religionsundervisningen,

att för behörighet som folkskollärare skulle fordras att minst ett år hava begagnat folklärarseminarium eller annat motsvarande läroverk samt i bägge fallen vid seminarium hava avlagt prov, bland annat även i pedagogik och kateketik (frågekonst), geografi, svensk och allmän historia, räkning »till och med sammansatt regula de tri samt räkning i huvudet», geometri och linearteckning, naturlära och gymnastik,

att såväl i huvudstaden som i varje stiftsstad borde inrättas ett seminarium med stadens folkskola såsom övningsskola,

att seminarielärjungarna borde erhålla stipendier, mést de som styrkt sig hava genomgått tre klasser i någon lärdomsskola eller två sådana i apologistskola eller äga häremot svarande kunskaper.

En kinkig punkt var naturligtvis den om löneförmånerna. Dessa skulle utgöra:

minst 16 tunnor spannmål, varav hälften råg och hälften det sädesslag, som jämte råg inom orten i kronotionde-spannmål utgår, dock så att 8 tunnor skulle lämnas in natura och för de övriga 8 tunnorna alltid penningar till bestämt belopp av 53 rdr 16 sk. bko, tjänlig bostad och nödigt bränsle, sommarbete och vinterfoder för en ko, börandes, där lokala eller andra omständigheter sådant förhindrade, 2 tunnor spannmål av förenämnda sädesslag, till hälften av vardera, i ersättning därför lämnas,

dessutom, så vitt sig göra läte, ett lämpligt jordland dels till brukning för eget behov av jordfrukter och dels för att bereda läraren tillfälle att inhämta kun-

94skaper om och meddela undervisning uti trädplantering och trädgårdsskötsel.

För vinnande av en skälig och ändamålsenlig förhöjning i skolmästarlönens ringa belopp ansågs lämpligt,

att skollärar- och klockarbefattningarna borde så snart sig göra läte sammanslås, varvid ock skulle iakttagas, att den person, vilken komme att bestrida de förenade befattningarna, i främsta rummet borde ägna sin tid och sina omsorger åt skollärarkallet samt således under handläggningen därav låta genom särskild persons biträde uträtta förefallande till klockarbefatt-ningen hörande göromål,

att den sålunda tillkomne tjänstemannen borde få uppbära både klockar- och skollärarlönerna oavkortade, så länge båda lönerna sammanräknade icke upphunnit ett belopp av 40 tunnor spannmål.

För skollärarna »efter tillryggalagda mödor i hälsans dagar måtte varda på ålderdomen tryggade mot fattigdomens bitterhet och förödmjukelse», föreslogs,

att av varje skollärares lön någon bestämd del årligen måtte avsättas till bildande av en fond för avskedstagande lärares pensionering.

De myndigheter, under vilka folkskolorna borde lyda, skulle vara:

i varje socken eller större skoldistrikt en skolstyrelse bestående dels av kyrkoherden såsom ordförande och ansvarig för protokollet, dels av ledamöter, vilka av församlingen själv finge utses,

biskop och domkapitel, till vilka kyrkoherdarna årligen skulle ingiva berättelse,

chefen för ecklesiastikdepartementet, till vilken biskopen årligen ägde att insända kyrkoherdarnas berättelser jämte eget utlåtande i ämnet.

I fråga om sättet för lärares tillsättande var förslaget ganska oklart. Det hemställde nämligen,

95att sedan ledighet blivit kungjord och behörigen dokumenterade sökande big anmält, det måtte åligga kyrkoherden och kyrkorådet eller skoldirektionen att å förslag uppföra av dessa sökande tre, söm företrädesvis utmärkt sig för gudsfruktan, sedlighet och folk-lärarekunskaper (på annat ställe i betänkandet hette det; gudsfruktan, kristligt sinne, fromhet oeh ödmjukhet), börande därefter församlingens röstagande ledamöter genom val utse den, vilken de för tjänsten mest passande funne.

I ekonomiskt avseende skulle folkskolan vara en rent kommunal angelägenhet. Församlingarna skulle

äga att av varje skattskyldig medlem uppbära en avgift till skolkassan av 2—6 sk. bko årligen samt av varje i skolan intaget barn en inträdesavgift,

vara skyldiga att inrätta, uppbygga och underhålla, , nödiga skolhus samt avlöna lärare, varvid dock syn-" Innerligen fattiga församlingar på särskild ansökan skulle - kunna få någon »undsättning» av allmänria medel.

Betänkandet, som ävgavs den 29 juni 1840, åtföljdes av flera reservationer, av vilka den vidlyftigaste var Agardhs, vari hemläsningssystemet vältaligt förordades.

Friherré Hugo Hamilton reserverade sig mot, att det skulle »stå sockenmenigheterna fritt att till den person, åt vilken vården om deras barns bildning är anförtrodd, anslå en lön, som knappt motsvarar de lönevillkor, som i de flesta av rikets provinser äro av nöden för erhållande av en vanlig arbets-dräng». Denna mening delades även a v G. R. Tersmeden samt prostarna Sylvan, Ahlqvist och Lalin. Bönderna Bengt Gudmundsson och Anders Andersson ansågo åter, att kommunerna borde fritt få överenskomma med sina lärare om lönens belopp. Friherre A. Leijonhufvud ville, att staten skulle övertaga hela kostnaden för folkskolorna. I mot-

96sats härtill yrkade professor Thomander, att intpt statsbidrag till lärarlöner måtte lämnas ; däremot ansåg han, att veckopenningar borde upptagas av alla barn, som hade råd. Han fruktade, att de föreslagna seminarierna av brist på tillräckliga medel skulle bli inrättningar blott på papperet; under den första brådskande tiden borde man därför nöja sig med att förlägga lärarutbildningen till någon god växelundervisningsskola i stiftsstaden. Mot seminarierna uttalade sig även prosten Björkman, som ansåg, att de teoretiska insikterna kunde inhämtas vid apologist- och lärdomsskolorna samt praktiken under en skicklig lärares ledning. Han ansåg även det fastställda kunskapsminimum vara allt för högt; innanläsning och kristendomskunskap borde åtminstone tills vidare vara nog som tvång. Herr Gustafsson ville inskränka seminariernas antal, men däremot ge deras föreståndare tre gånger så hög lön. Flera reservanter ville lämna kommunerna större frihet att ordna sina* skolor som fasta eller flyttande samt att bestämma om lärotider allt efter omständigheterna o. s v.

Hugo Ad. Hamilton.

7. — Berg: H. fi t-

97I juli 1840 förekom utskottsbetänkandët första gången till behandling inom stånden. Bör jan skedde i bondeståndet den 15 juli genom ett afförande av Per Sahlström, vari denne uttalade sig för större statsbidrag, för upptagandet av någon kännedom om vår statsförfattning bland minimifordringarna !yid avgången från folkskolan, för skolstyrelsernas rättighet att själva välja sina ordförande, för större •inflytande åt kommunerna samt för användande till själva folkskolorna av de åt seminarierna föreslagna medlen; lärare skulle nog ändå, menade han, finnas att tillgå bland det stora antal 'ynglingar, som genonigått lärdömsskolor och gymnasier. På

grund av dessa anmärkningar, i vilka Hans Jansson, Nils Persson från Södermanland m. fi. instämde, yrkade han återremiss.

Vid näéta sammanträde den 22 juli hade en stor mängd av ståndets medlemmar rustat sig med skriftliga anföranden, vari de visserligen allmänt betygade sin tacksamhet för det väl utarbetade betänkandet men dock gjorde en mängd anmärkningar, liknande de förut av reservanterna och av Sahlström framställda. De svåraste av dessa anmärkningar rörde naturligtvis kostnaderna, Vilka man icke ville kasta på kommunerna. Sålunda yttrade Johannes Kristofersson från Kronobergs län:

För min del får jag uppriktigt göra erinran, att varje bonde i min ort fruktar och bävar för nya utgifter, väl vetande, att det faller honom svårt att utgöra dem. Orsaken därtill är icke heller främmande, då man vet, att allmogens vanligen mest tryckande utgifter bestå uti prästerskapets avlöning, rotering och grundskatt m. m., som på de mest vanlottade hemman medtaga ofta två tredjedelar av dess hela avkastning.

Av flera talare anmärktes, att om hela kostnaden

98för dessa tusentals skolhusbyggnader och lärarav-löningar kastades på församlingarna ensamma, så skulle denna börda bli de minsta socknarna för tung, och folkskolan skulle bli ett föremål för allmogens hat, ej för dess välvilja. För en socken med blott nio hemman skulle ensanit för lärarlönen varje hemman belastas med en ny skatt av 2 tunnor spannmål. Per Burge och Kristen Persson påpekade, att i deras län även de största församlingarna ej innefattade mer än 12—18 mantal och att de mindre stannade vid 4 eller vid 3 7/s, samt frågade, varifrån under sådana förhållanden den föreslagna lärarlönen skulle tagas.

Allmänt ansåg man, att dessa svårigheter icke kunde undvikas, så vida ej staten trädde emellan på ett långt kraftigare sätt, än man inom de förenade utskotten och de högre stånden tänkt sig. Liksom 1834—35 framhölls i skarpa ordalag det orättvisa i, att allmänna medel slösades på en massa stàdsskolor, vilka nästan uteslutande besöktes av städernas och de högre klassernas barn, medan staten hittills varit nära- nog främmande för den stora lantbefolkningens upplysning. Liksom 1834—35 gavs ock anvisning på en mängd utvägar, genom vilkas anlitande man utan skatteförhöjning skulle kunna ge folkskolorna ett rikligt understöd. Så yttrade Olof .Videgren från Östergötland:

Kastar man en blick på den i vårt land överhandtagande militärlyxen, såväl i antalet som i uniformernas prakt och beskaffenhet, måste man göra sig den frågan: »I vilket avseende gagna statens medel bäst, antingen till folkbildningen eller militärprakten?» och svaret kan ej bliva svårt att avgiva.

Hans Jansson menade, att en indragning av en

99del högre ecklesiastikämbetsmäns löner borde ske och de på så sätt erhållna medlen komma folkskolorna till godo. Lars Larsson hänvisade till en av honom väckt motion om minskning i de till biskops-och domprostämbetena anslagna lönerna. Petter Jönsson i Träslanda, vilken var lika bekant för sin fula mun som för sin oberäkneliga politiska hållning (han misstänktes vid denna riksdag för att gå excellensen Brahes ärenden), utlät sig på följande närgångna sätt:

Är det nu en obestridlig sanning, att, därest goda folkskolor tillvägabringas, prästerna därigenom erhålla en stor lindring uti sina ämbetsåligganden (särdeles vid barnens beredelse till deras första nattvardsgång), att genom en åt åhörarna i barndomen meddelad grundligare skolundervisning religionsläraren kommer att av dem under hela livet erfara ännu större glädje och tillfredsställelse, allra mest då han hos dem gör det 'éista sjukbesöket — av vilken källa kan man då mera" rättsenligt fordra-ett bidrag till befrämjande av folk-, skolor, än av prästerskapets dryga löneinkomster? Varigenom skulle väl lämpligare kunna beredas tillfälle till boställen'åt skolläraren; än genom att anslå därtill några av de många ecklesiastikhemmanen? Denna lättnad, denna uppoffring för folket, vore i sanning icke obillig. Hade utskotten i sammanhang med frågan om folkskolors bildande behandlat de inom vårt stånd väckta motioner om indragning av vissa överflödiga biskopsämbeten, så hade utan tvivel medel därigenom kunnat beredas till skollärares avlöning.

Skåningarna Sone Persson o ch Per Pålsson va., fi. upptogo den gamla frågan om klockar-helgonskyl-den. Andra

sökte komma åt klockarinkomsterna för folkskolans räkning genom yrkandet, att klockarna antingen ovillkorligen skulle fullgöra sin lagliga undervisningsplikt eller ock av sina kloc-karlöner avstå så stor del till skolmästares av-

100lönande, som rättsenligt svarade mot deras urgamla skyldigheter i detta fall. Johannes Kris-tofersson och Gustaf Appelqvist ansågo, att ett någorlunda försvarligt statsbidrag borde beviljas, och att detta lämpligast borde tagas av bankovinsten; bänkoutskottet hade tillstyrkt, att nämnda vinst borde användas till allmännyttiga ändamål, och, sade de, »intet sådant lärer finnas av mera allmän vikt och sann nytta än folkundervisningen».

Antagligen hade dè flesta bönderna dock ingen synnerlig förhoppning att för folkundervisningen få -något med av de summor, som utgingo till militärståten, till biskopar, domprostar och konsistorienotarier, till stadspedagogier, till klockarna o. s. v., ja icke ens något av bankovinsten. Historien från 1834—35 hade visat, hur hårt det tog emot, då det gällde att skaffa folkskolan någon andel i de gamla inkomsterna. Säkrast vore under sådana förhållanden att söka hålla utgifterna inom så snäva gränser som möjligt. Man sökte därför pruta på alla punkter. Särskilda seminarier ansågos av de flesta onödiga. Den övergångstid av fem år, räknade från 1840 års utgång, inom vilken folkskolestadgans föreskrifter skulle vara uppfyllda, borde förlängas. Fasta folkskolor borde icke ovillkorligen fordras. Lästerminerna borde kunna göras kortare, varigenom man skulle kunna reda sig med ett mindre antal lärare. Det borde stå församlingarna fritt att överenskomma med sina lärare om lönen, vilken av de förenade utskotten blivit satt högre, än på många orter ansågs behövligt. Särskilt vore det olämpligt, sade Per Pålsson från Skåne, att bland de lagstadgade förmånerna upp-

101taga även kofoder och jord, vilket ej överallt kunde åstadkommas. _

För övrigt, tillade han, vad behöver en ung man, som kanske bliver på stället få år, ko, vartill fordras ladugård m. m.? Då skulle han därför belastas med kärl m. m. och en kostsam piga!

Man insåg emellertid, att då man sålunda prutade på lärarens lön, så måste man ock pruta på halten och omfattningen av hans undervisning. Somliga talare tyckas också gärna ha gjort detta. Peter Jönsson från Skåne varnade för att »flyga i luften» med sina fordringar; vad som behövdes var religion: en sann gudsfruktan är vishetens begynnelse, och huvudsumman av all lärdom är att frukta Gud och hålla hans bud. Lars Petersson från Blekinge förde denna tankegång vidare:

- Vad som egentligen är oumbärligt och alldeles nödvändigt för människor i allmänhet, sade han, är att få ett rätt begrepp om gudomsväsendet samt grunderna om vår religion och salighetslära, och till dessa kunskapers inhämtande behövs efter min tanke icke mer än att varje barn inom den föreskrivna skolåldern får lära rent och lätt läsa innantill svenska språket även uti latinsk stil jämte utanläsning äv Luthers katekes med förklaringen däröver.

Lars Bengtsson från Skåne kunde »omöjligen antaga, att till minimum av de kunskaper, som böra tillkomma varje individ av vår befolkning, nödvändigt måste räknas färdighet i rättstavning och insikt i naturläran».

Sone Persson från Skåne ansåg, att dylika fordringar icke kunde ställas på mindre bemedlade personers barn, »emedan flerfaldiga sådana fattiga barn måste vid 9 à 10 års ålder hos främmande söka sin bärgning och uppehälle». De borde få lära att

102»tydligt och väl läsa i bok såväl svensk som latinsk, stiL samt ock utantill Luthers katekes itfed dess förklaring», men därmed kunde det också vara nog. Nils Persson från Örebro län och Måns Jösses-son från Kristianstads län kunde ej gilla förslaget, att var och en husbonde skulle vara ansvarig för, att stattorpares barn icke blevo i saknad av det underhåll, som utgjorde villkoret för möjligheten att av skolövningarna sig begagna, »emedan en sådan föreskrift skulle leda därhän, att ingen husbonde skulle vilja antaga stattorpare».

Särskilt i fråga om flickorna fann man de av utskotten uppställda kunskapsfordringarna alldeles för överdrivna. Peter Klasson från Älvsborgs län frågade:

Vad behöva väl fattiga torpare- och inhyseshjons flickebarn lära sig skrivning, quättuor species, historia, geografi

och — vad som värst bleve — försvarlig färdighet i svenska språkets rättskrivning, som i min tanke endast kan vinnas genom mångårig övning? *

Av samma tanke voro Måns Jössesson och Johannes Kristofersson, vilken senare härom yttrade|

För mig synes det alltför hårt §fadgat, om en fattig husfader skall vara tvungen ocfi skyldig att hålla sina döttrar i skola till dess de lärt sig räknad skriva och" inhämta en dél statsmannavetenskaper [också en omskrivning för medborgerlig bildning!], helst de aldrig användas i allmänna värv.

Ävèn Nils Strindlund fann det besynnerligt, att flickorna skulle lära skriva, räkna, historia och geografi m. m.

Det. ser ut, sade han, som utskotten velat-bilda ej blott gossar utan även flickor till lagstiftare.^ Om det måste medgivas, att en stor del av rikets manliga invånare (de fattiga härifrån likväl undantagna) kun-

103na komma att bliva Valda till folkets ombud, så förmodar jag dock icke, att fruntimmer skola komma att taga del uti representationen.

I betraktande av alla dessa betänkligheter önskade åtskilliga ett uppskov med hela frågan. Gustaf Petersson från Östergötland yrkade, att densamma, ej genom »ett brådstörtande beslut» borde avgöras, utan att antagandet borde föregås av en »allvarlig och under längre tid fortsatt undersökning».

Jag hemställer därför vördsamligen, sade han, om icke detta ärende, såsom det viktigaste, vilket under denna riksdag blivit föredraget, bör uppskjutas till dess nämnda undersökning föregått och vid nästa riksdag företagas, då det, grundat på lokalernas" [-[orternas]-] {+[or- ternas]+} inre och olika förhållanden, bör med ljusare åsikter kunna behandlas.

Sådana toner hade ej på längë varit hörda inom bondeståndet, och ledarna synas ha blivit överraskade. Även de voro i hög grad misslynta över det

sätt, varpå man tänkt sig folkskolorna underhållna och styrda, men de voro ingalunda böjda att därför låta frågan falla eller skjutas undan till en obestämd framtid. Den frimodige Sven Heurlin var den förste, som ställde sig i breschen. Han »yttrade med egna ord» (såsom det om honom i protokollet brukar heta) :

104

Sven Heurlin.Jag vill icke motsätta mig återremiss av förevarande betänkande på de skäl och grunder, som brodern Sahlström åberopat. Men som en och annan här synes åsyfta en rubbning i själva grundprincipen, så torde det tillåtas mig därvid göra några erinringar om nyttan och nödvändiga behovet av så kallade fasta skolor på landet. Bildning och upplysning äro detsamma för människan som regnet för jordens fruktbarhet, nämligen det underhållande ämnet. Den har bortjagat det mörker, i vilket forna släkten i århundraden svävade. Den har utgjort grundvalen för både gudomliga och ^världsliga lagar och samhällsförfattningar samt fört människan till lydnad. — — — Skola vi nu endast åtnöjas med den upplysning, som våra fäder tid efter annan medfört? Eller måhända skall den med dem nedmyllas i deras grav? Nej, mina bröder! Vi vilja taga ett steg längre framåt på visdomens fält! Vi vilja låta lära våra barn att känna sina medborgerliga plikter, rättigheter och skyldigheter; lära dem att känna, till vilket stort ändamål de äro skapade, och att ingen människa själv skapar sin storhet eller sina brister, ty det är naturens frö i hennes själ, som måste odlas och utvecklas för att en gång mogna och bära god frukt.

Här talas om för mycket tvång. — — Därpå svarar jag, att utan tvång på lärdomsbanan skulle människan tvivelsutan alltid förbliva i råhetens tillstånd, och jag hänvisar till Amerika, varest det åligger de municipala myndigheterna att vaka över, att föräldrarna skicka sina barn till skolan, och hava rättighet att pliktfälla dem, som motsätta sig sådant; fortfar motståndet, sätter sig staten i besittning av barnet och fråntager föräldrarna de rättigheter, som naturen givit dem, men som de så illa brukat.

Här är sagt, att ambulatoriska skolor äro lika ändamålsenliga som fasta. Denna,, åsikt kan jag numera

icke gilla, ehuru jag förut varit av samma tanke.--

Med ambulatoriska skolor förstår jag sådana, som äro flyttbara från gård till gård och förrättas som oftast i familjernas egna boningsrum; hur är det möjligt, att lärjungen på ett sådant rum, omgiven av varjehanda förströelser, kan inhämta den kunskapsgrad som i en

105fast skola, där uppmärksamheten endast är fästad vid det rätta och sanna. Då nu härtill kommer, att till lärare i dessa flyttbara skolor vanligen antages en avsigkommen student eller en gammal avskedad försupen soldat, synes mig behovet av bättre ordnade skolor vara ostridigt.

Vidare ha några värda talare yttrat den önskan, att skollärarnas löneförmåner borde få bestämmas av kommunerna själva. Denna åsikt kan jag så mycket mindre dela, som jag har anledning tro, att slik rättighet medförde stor egennytta och hade till följd, att ingen skicklig skollärare kunde anskaffas eller någon sådan åtaga sig ett mödosamt kall med förknappade lönevillkor.

För att vinna detta stora och ädla ändamål skulle jag önska, att en dubbel summa, eller 100,000 rdr bko, måtte av statens medel anslås och årligen utgå, i vilket fall jag för övrigt icke tvekar att antaga betänkandet.

Sedan Heurlin sålunda brutit isen, ryckte andra fram till hans undsättning.

Måns Månsson från Kalmar län yttrade:

Jag torde få fästa uppmärksamheten därvid, att friheten för kommunerna att organisera sina skolor redan är given, men att då anslag begäres av allmänna medel såsom understöd för skolors inrättande, må det väl vara statens rätt att lämna några föreskrifter för dessa medels användande.

Vad det av utskotten föreslagna kunskapsminimum beträffar, så erinre man sig, att då medbrodern Sven Heurlin vid innevarande riksdag väckte motion i detta ämne, med vilken en stor del av ståndet sig förenade, var därutinnan föreslaget ett ännu större kunskaps-mått, än det utskotten ansett böra vara det -minsta uti folkskolorna.

Vidkommande åter det klander, som låtit sig förnimma mot utskottens förslag, att husbonde må vara ansvarig att dess stattorpares barn icke bliva i saknad av det underhåll, som utgör villkoret för möjligheten att av skolövningarna sig begagna, så vill jag upplys-

106ningsvis nämna, att såväl i Kalmar län som andra orter av riket finnes en mängd possessionater, vilka tillförne på sina gods haft välburgna landbönder, men nu sköta egendomen med stattorpare, som hava ytterst små villkor och snart bliva utarmade. När nu herremännen sålunda hava sugit must och märg av dem, så frågas: vem, om icke de, hava största förbindelsen att i någon mån vårda dessa fattiga människors barn? Jag har för vinnande av ett slikt stadgande arbetat mycket i utskottet, och det smärtar mig i sanning, att det skall inom vårt stånd misskännas.

En av de sista talarna var Per Sahlström, vilken med anledning av de »olikartade motsägelser», som betänkandet »emot förmodan» inom bondeståndet fått röna, betonade, att åsikterna om medlen visserligen kunde vara olika, men att huvudsaken väl dock vore att på något sätt komma till målet: en allmännare folkupplysning:

Jag beder således, sade han, de ärade ståndsbröderna besinna, först att vi knappast kunna anse den koncession, som nu blivit gjord för bondeståndets önskningar och behov, såsom frivillig, utan såsom tillkommen av omständigheternas oundvikliga krav, och för det andra, att då vi fått tvenne viktiga principer erkända, . nämligen folkupplysningens nödvändighet samt statens förbindelse att till dess ordnande bidraga, så vill det synas, som vore ändamålet med våra bemödanden så vida vunnet, att vi därmed tills vidare kunna anse oss belåtna. En ytterligare utveckling och framgång av folkundervisningen står liksom allt annat i försynens hand, men säkert är, att den framtränger med en snart sagt oemotståndlig kraft, allt efter som nyttan därav mer och klarare inses. Dessutom hoppas jag mycket av prästerskapets i landsorterna medverkan, ty detta anser jag helt olika mot det prästerskap, som med sina äldre biskopar i spetsen sitter vid våra riksdagar. Jag tillstyrker alltså all möjlig moderation i anmärkningsväg, på det vårt dyrbara ändamål icke måtte förfelas.

107Efter detta meningsbyte, som pågått fem timmar och i protokollet upptager 69 sidor, återremitterades

betänkandet med de därvid gjorda anmärkningarna till de förenade utskotten.

Vid ett följande sammanträde, den 29 juli, hänvisades dit även ett nytt av skåningarna, blekingarna och hallänningarna framställt förslag om den

gamla välbekanta klockar-helgonskylden.

*

På riddarhuset förekom utskottsbetänkandet första gången den 18 juli, varvid Bengt Ribbing talade mot obligatoriska fasta skolor, mot de många men allt för tarvliga seminarierna, mot de något för högt uppdrivna kunskapsfordringarna för flickorna m. m.

Huvudslaget stod den 22 juli. Det öppnades av själve härföraren, Aug. von Hartmansdorff, med ett anförande, som i protokollet upptager 20 stora tättryckta sidor. Att fordra en fast skola i varje församling vore efter hans mening icke lämpligt:

X vissa landsorter, särdeles i Norrland, jag" trör även i vissa socknar inom Dalarna, är undervisningen hemma i husen så fullständig och god, att man svårligen kan önska henne bättre.

Att fordra 8 månaders läsning och daglig skolgång vore orimligt:

Om bondebarnen från 7—9 års ålder böra dagligen infinna sig i skolan (under hur många års tid är icke sagt, men visserligen under många nog" för- att kunna lära allt, vad utskottet uppräknar), så frågar jag: när skola de lära sig att bliva bönder? Hava de blott helgdagarna därtill, så fruktar jag, att de aldrig lära sig föräldrarnas yrke.

108Alldeles för tidigt vore det att låta skolgången börja vid 7 år; barnet är då »för litet att i skolan kunna göra skäl för sig, det kommer blott att borttaga plats för någon annan eller åtminstone att göra rummet mera trångt och hindra de övriga». Skolans undervisning borde, såsom biskop Agardh föreslagit, utgöra en fyllnad till föräldrarnas:

Min mening är också, att de barn, som äro minst försigkomna, borde skickas till skolan icke varje dag, utan högst varannan. Fattiga föräldrar kunna icke umbära alla sina barn alla dagar; de stora behövas hemma för att efterse de smärre och hjälpa föräldrarna. Om man gör så stränga fordringar som utskotten, så vinnes icke ändamålet, utan skolan bliver en plåga i stället för en välgärning. Om man däremot skulle förordna, att flickorna ginge till skolan den ena dagen och gossarna den andra, så behövde man icke befara några oordningar under vägen dit eller dädan; uppsikten över barnen på stället bleve betydligt lättad, och föräldrarna finge skiftésvis hava sina barn hemma.

Om detta skedde med de minsta barnen, så torde' det vara nog, om de äldre, mera försigkomna blott ginge 2 dagar samt de äldsta 1 dag i veckan. Då kunde ett skolrum, som nu är tillräckligt för 100 barn, bliva tillräckligt för 200 inom samma församling. Då kunde även skolmaterialier för 100 barn räcka för 200. Då hade man även den fördelen, att man icke fort-skyndade läsningen mera, än att hon ju kunde fortsättas ända till dess nattvardsläsningen började. Man hade under tiden låtit barnen deltaga i arbetet hemma och lärt dem att bliva bönder med detsamma de lärt sig att läsa, vilket eljest blir omöjligt.

Det av utskotten föreslagna kunskapsmåttet fann Hartmansdorff överdrivet. »Att begära det varje torpareson eller dotter skall hava dessa kunskaper, är alldeles för mycket.» Innanläsning, skrivning, de fyra räknesätten och kristendom (»varvid jag öns-

109kade, att man bestämt utsatte katekesen») vore nog. »Så länge man med detta minimum av kunskaper kan bliva både nämndeman och riksdagsman, torde det icke lyckas att genom några tvångsåtgärder vilja driva saken längre.»

Med statsbidrag borde man vara synnerligen varsam; i fråga om dem borde man följa norrmännens föredöme, vilka i sin statsreglering icke hade mera än 398 speciedaler för folkskolorna. Vad veckopenningarna anginge, vore riktigast att följa den kungl, propositionen:

Man bör ställa avlöningen så, att skolläraren är mån om att hava så stort antal lärjungar som möjligt. Men har han

lika mycket betalt, antingen han undervisar 10 barn eller 100, så kunde den mänskliga svagheten föranleda honom att hellre vilja hava 10 än 100, emedan de förra bliva mindre besvärliga.

Fastställandet av en viss minimilön ansåg talaren visserligen riktig, men det vore ej lämpligt utsätta, att en del skulle lämnas i spannmål och en annan del i penningar:

Detta må bero av församlingarna själva, och om t. ex. i skärgården man ville betala med fisk eller i en annan ort med andra persedlar, så må sådant vara tillåtet, blott läraren får så mycket, att det värde utskotten bestämt verkligen bekommes.

Den gamle frihërre Ludvig Boije förklarade sig ännu skarpare mot det av utskotten föreslagna kunskapsmåttet.

Jag frågar nu, sade han, huruvida detta kunskapsmått är nödvändigt för den stora del av allmogen, vars barns öde det är att söka tjänst hos andra och framför allt att genom handarbeten förtjäna sin föda. ---. Nå, jag överlämnar till varje gott, sunt förnuft att avgöra, om daglönaren, om arbetaren, om bon-

110den icke mycket väl kan uppfylla sin bestämmelse och rätt fullgöra de plikter, som tillhöra dess yrke, utan att känna bibliska historien, utan att känna fäderneslandets historia och geografi, utan att besitta kännedom i näturlära och kyrkosång!

Liknande åsikter anfördes även av flera andra taiåre, vilka därvid flitigt åberopade Agardhs reservation. Till denna anslöto sig även åtskilliga, som sökte intaga en förmedlande ställning. Så greve K. H. Anckarsvärd, vilken huvudsakligen vände sig mot Hartmansdorff. Denne hade frågat: när skall bonden lära att vara bonde?

Vad denna fråga eller detta uttryck beträffar, svarade Anckarsvärd, så tror jag, att ingen farhåga billigtvis bör äga rum, ty nog lärer han sig att bliva bonde; våra. skatteförhållanden'äro de, som nog skola hålla honom inom skrankorna, och faran, att en utsträckta-re skolgång skall lösgöra honom därifrån, tror jag ingalunda existerar.

Innanläsning och kristendom vore för folkbildningen icke'nog; ovillkorligen borde hållas även på grundlig teoretisk och praktisk insikt i modersmålet samt i räkning. Vad kostnaderna anginge, så kunde de mångenstädes hållas inom måttliga gränser, ifall det lägre prästerskapet ville personligen deltaga i folkundervisningen. I fråga om lärarav-löningarna vore det nog bäst att hålla sig till utskotten. Rörande Hartmansdorff sförslag om fisken villte Anckarsvärd förmoda, »att det åtminstone icke borde bliva i färsk fisk, ty då bleve det mindre lämpligt, än om halva lönebeloppet erlades i penningar».

Den gamle folkbildningskämpen P. G. Cederschiöld protesterade »på det högsta» mot talet om

111de allt för uppdrivna kunskapsfordringarna. Insikt i naturlära m. m. vore viktigare än katekesläxor.

Dessutom tror jag, sade han, det vara säkraste sättet att göra människan lycklig att för henne öppna tillträde till tankens andevärld, emedan det endast är där, som människan kan finna värdiga och till förädling ledande föremål för sin sällhet; då däremot den sällhet, som sökes blott uti de rent sinnliga eller djuriska nöjena, är allt för flyktig samt leder till laster och brott. Ju flera kunskaper människan äger, ju flera utvägar äger hon också till beredande av sin sällhet och behöver icke anlita brännvinet eller andra kroppsliga retemedel för att vara lycklig.

Även hos adeln slutade överläggningen med åter-remiss.

Inom borgarståndet, som förehade frågan den 25 juli, börjades debatten av Töre Petre, som fann den av Agardh föreslagna anordningen ganska vacker och populär samt med utmärkt talang framställd, »men den skulle dock i tillämpningen möjligtvis kunna till den grad misslyckas, att folkundervisningens stora syftemål helt och hållet förfelades». Saken vore av den omätliga vikt, att den förtjänade ånyo behandlas, varför den borde återremitteras.

Jonas Wærn ville, att skolrådets ordförande skulle

Töre Petre.

112utses genom fritt val; han fann det vidare »betänkligt att tvinga de just icke till allt för rundlig avlöning föreslagna foiklärarna att avsätta en del av deras ringa inkomster för" att åtkomma pension under en ålderdom,

den de måhända aldrig uppnå». De flesta talare förklarade sig instämma i biskop Agardhs reservation, varemot hrr Gustafsson och Schartau försvarade 'Utskottsbetänkandet.

Petres förslag bifölls.

*

Sist, den 29 juli, förekom saken inom prästeståndet. Överläggningen här blev den i sakligt avseende mest djupgående och rent formellt mest glänsande.

De flesta talarna voro av den åsikten, att någoti nu visserligen måste göras, men \att utskottsförslaget ginge alldeles för långt. De uppställda kunskapsfordringarna kunde ansenligt nedsättas.

Största dejen av de barn, som komme att begagna folkskolan, yttrade prosten Österman, tillhörde ju icke »det egentliga bondeståndet, utan den lägre eller arbetsklassen, vilken i senare tider så ansenliga tillväxt i i antal, och för denna klass tyckes väl ett mindre kunskapsmått kunna vara tillräckligt». Prosten Nordhammar fann det besynnerligt, att flickorna såväl som gossarna skulle läsa historia och geografi m. m. »Det ser ut», sade han, »som avsikten vore, att ock kvinnorna skulle komma att framdeles deltaga i offentliga angelägenheter».

I allmänhet ansågs, att endast innanläsning och kristendom borde ovillkorligen fordras för alla, att lärarna icke kunde bli så billiga som utskotten tänkt sig, att intet skoltvång och intet påbud om

113fasta skolor borde ifrågakomma, samt att man huvudsakligen borde bygga på hemläsningen. Denna hade — sade prosten Agrell — ett givet företräde framför skolundervisningen:

När en moder med barnet vid sin sida eller i kretsen av sina barn eller barnabarn biträder dem vid läse-övningen, meddelar hon dem tillika sina hjärtliga, måhända enfaldiga, men för barnasinnet lättfattliga förklaringar, vilka beledsagas av hulda förmaningar och allvarsamma varningar. Hon är prästinna i sitt hus, och hennes hus blir ett tempel, där kristendomskunskap, gudsfruktan och sedlighet på ett innerligt och ömhets-fullt sätt inpräglas, och varav de goda intrycken aldrig utplånas.

Denna blomstermålning uppkallade naturligtvis den kritiske professor Thomander.

Uti varje angelägenhet, sade han, där hjärtat och känslan kan uttaga sin del, löper man lätteligen fara att förvillas av vackra ord, som kunna mera föranleda till ett poetiskt åskådningssätt och till fromma önskningar, än till ett hälsosamt avseende på verkligheten. Den paradisiska oskulden är visserligen svår att anträffa även under torvtaken. —--Det skall säkerligen aldrig fattas ögon, som med strålande välvilja se ned på barnen, aldrig öron med benägenhet att lyssna till deras ljud, liksom ej heller den förklädda egenkärlek, som med glädje följer och snarare för högt än för lågt uppskattar de barnsliga framstegen. Där en mor finnes, som med ömhet vårdar sig om sin späda omgivning, där saknas icke heller omvårdnad även över undervisningen. Men de lära icke vara få ibland detta högvördiga stånds ledamöter, som fått bedrövliga tillfällen att göra bekantskap med helt andra förhållanden

emellan föräldrar och barn.---Träder man inom

tröskeln av de kojor, vilkas enda husgeråd är en stol och ett bord, en brännvinsflaska och en kaffepanna, så finner man där sällan rätt mycket, som motsvarar ideala föreställningar. Man kan visserligen med vackra ord hjälpa fram en god sak, men man kan också med vackra ord hjälpa sig ifrån saken.----

114Vilka skolans läroämnen böra vara, utgör föremålet för många tvister. Jag bekänner, att jag anser denna fråga i sakens närvarande skick vara av en mycket underordnad vikt. Det låter nästan, som man föreställde sig, att här vore tal om hela akademiska kurser. Man behöver blott besinna, att här icke kan tänkas på annat än en tämligen liten bok, som. kan gömmas i en tämligen liten ficka, och att det således icke synes vara mycken anledning att tvista om, huruvida några sidor så kallad naturlära må där få inrymmas eller icke.

E. G. Geijer höll likaledes på de i utskottsbetänkandet framlagda grundsatserna. Han fann i de bestående

skolarterna åtminstone utkastet till en högre och en lägre folkskoia: den fasta skolan och omgångsskolan. Den lägres kurs kunde inskränkas till läsa, skriva och räkna; den högre borde därutöver fortsätta vidare. Fasta skolor vore dessutom villkoret för alla framsteg i folkundervisningen och de enda, som kunde bringas till någon högre fullkomlighet. Statsbidrag till läraravlöningen vore alldeles i sin ordning, dock så att dylikt bidrag endast borde komma »de församlingar till godo, vilka själva gått 2/z av banan». Särskilda seminarier ansåg han obehövliga. För övrigt trodde han, att prästerna mer än ditintills varit fallet skulle kunna befatta sig med folkundervisningen.

Och denna övertygelse om möjligheten för prästerskapet att undervisa i folkskolan, fortsatte han, grundar jag därpå, att Sverige i förhållande till sin folkmängd har ett talrikare prästerskap än något annat protestantiskt land.

Då ärkebiskop af Vingård hörde detta, kunde han, ehuru han såsom självskriven talman för övrigt ej deltog i debatten, icke avhålla sig från att genast gripa ordet och protestera mot åsikten,

115»att Sverige äger för många präster, och att således överflödet kan användas för skolans behov av lärare». Båda påståendena vore falska; det fanns ju i vårt land icke 1 präst på 1,000 personer, och kyrkoherdens uppgift vore ej att vara lärare, utan att hava tillsyn över föräldrar och lärare!

En förmedlande, ställning intog biskop J. A. Butsch. Han hade under utskottsbehandlingen varit av den åsikten, »att folkskolan i sitt nya och förbättrade skick alltid borde uppkomma fritt och otvunget, endast på grund av ett inom varje kommun erkänt behov». Utskotten hade emellertid betraktat saken på annat sätt, och utan att egentligen frångå sin mening hade han då, »hellre än att envist vidhålla den, efter förmåga bidragit till att utveckla och genomföra den rådande åsikten», vilken ju även, såsom han medgav,'»hade mycket för sig».

Huvudtalaren emot förslaget var utan gensägelse biskop J. J. Hedrén i Linköping, vars iånga anförande måste i sitt slag anses vara ett helgjutet mästerverk. Grundfelet i utskottsbetänkandet fann han däri, att det förblandat två väsentligt, skilda skolarter, »nämligen fattigskolan, som hon med gamla namnet kallas, och den egentliga folkskolan».

Den skola, som nu mest behövdes, vore fattigskolan, vilken måste anses såsom étt supplement till fattigvården. Dess nödvändighet vore en sorglig följd av den pågående samhällsutvecklingen/ Ursprungligen hade folkets bildning Varit helt och hållet religiös och traditionell.

Denna urgamla folkbildning, vilken jag omtalat, bibehöll sig en längre tid oförsvagad och allmän, så länge folkets seder, levnadssätt och tillgångar icke

116undergingo någon större förändring. Barnen emottogo kunskapsmåttet i allmänhet oförändrat av föräldrarna och lämnade det åt efterföljande släktet i samma förhållande.

Men samhället förändrade sig: folkmängden ökades utöver näringstillgångarna, de fattiga tillväxte i antal, och deras beständigt tilltagande barnaskara kunde av föräldrarna icke ens underhållas, ännu mindre uppfostras. —-

Då begynte den tillförne så allmänna och mot sitt ändamål svarande folkbildningen hos en talrik klass dels visa sig svag och ofullständig, dels alldeles saknas. Samtidigt härmed syntes överallt värdiga bemödanden att avhjälpa det onda genom inrättandet av skolor, som enligt deras ändamål och betydelse fingo namn av fattigskolor såsom endast bestämda för de fattigas barn och av dem begagnade.

Dessa nödhjälpsanstalter finge ej förblandas med den stora normala folkbildningsanstalten: hemmet. I fråga om dettas betydelse kunde talaren instämma med Agardh. Dock ville han ej, såsom denne, sätta detsamma i något lagstadgat samband med sockenskolor.

Att anbefalla överläsningar och repetitioner hemma i föräldrarnas hus, sade han, vore både ändamåls-löst och ändamålsvidrigt. Ändamålet vinnes säkrast, nu som förr, då saken överlämnas åt faders- och modersvården under kyrkans ledning och råd.

Lika litet finge fattigskolan förväxlas med »apo-logistskolan, realskolan eller, som man kunde kalla den, egentliga folkskolan». Detta hade emellertid utskotten gjort. De hade allt för mycket förbisett tidens måhända

viktigaste behov, nämligen fattigskolor, samt »förblandat det och likasom ställt det

bakom ett annat---nämligen apologistskolans

utflyttning ibland massan av folket». I och för sig vore visserligen intet att invända mot upprättande

117på landsbygden av så många »egentliga folkskolor» d. ä. apologistskolor eller realskolor som helst. Dock måste detta stöta på många svårigheter. Saknaden av sådana läroanstalter på landet kunde för övrigt ej sanningsenligt sägas innebära någon orättvisa, ty vägen genom läroverken till den högsta lärdom stode ju lika öppen för arbetarens och dagakarlens söner som för de rikas, förnämas och högt uppsattas!

På grund härav yrkade biskopen, att utskottsbetänkandet skulle omarbetas efter helt andra och klarare grunder. Ingen församling borde åläggas inrätta någon annan skola än en fattigskola, och i församlingar utan fattiga skulle skolor helt och hållet kunna undvaras. Kunskapsfordringarna för alla skulle begränsas till renläsning, kristendom och kyrkosång.

Efter slutad överläggning återförvisades ärendet även av prästeståndet till de förenade utskotten. Som av de många olikartade anmärkningarna kunde förutses, fingo utskotten nu rätt mycket att tänka på. De togo sig ock en ganska rundlig betänketid, ty dess andra utlåtande avgavs först i början av följande år och hör således till 1841 års historia. ..

118 VII. Folkskolefrågans behandling 1841

Den/ 7 januari 1841 avgåvo de förenade stats-samt allmänna besvärs- och ekonomi-utskotten sitt andra utlåtande, vari de upptogo till prövning och bemötande de väsentligaste anmärkningar, som i juli föregående år inom stånden framställts mot deras föregående betänkande.

"Gent emot de många anhängarna av biskop Agardhs motion påpekades i detta nya utlåtande, att man ingalunda underkände »hemläsningens» stora betydelse, därför att man ansåg densamma otillräcklig. Vore denna hemläsning fortfarande, vad den under föregående tider ansågs ha varit, så skulle man visserligen kunna medgiva, att behovet av folkskolor ej vore till den grad trängande, som de förenade utskotten ansett.

Den utvägen att återgå till'vad som en gång varit eller till vad man trodde en gång varit, stod icke längre öppen; »en sed, som är på vägen att dö ut, kan icke genom några påbud återupplivas».

Och även om ett sådant återupplivande kunde tänkas möjligt, så vore därmed ändå icke allt väl beställt. Utom den odling, som genom föräldraun-dervisningen kunde vinnas, tillägger utskottet, »fordras numera även för den stora massan av fol-

119ket, likaså väl som för de s. k. bildade, utvidgning av kunskaper och således utvidgning i de hittills vanliga undervisningstillfällena, enär föräldrarna naturligtvis icke kunna undervisa i annat eller mera, än de själva veta». Den åsikten, att en folkskola sådan som utskotten föreslagit skulle i allmänhet eller ens på somliga orter vara obehövlig ellèr oanvändbar, kunde utskotten därför icke dela.

*Lika litet kunde utskotten medgiva riktigheten av den meningen, att folkskolan skulle lämnas att »utveckla sig alldeles fritt».

Otvivelaktigt vore det bäst,^ säger man, om skolors ^inrättande ej behövde anbefallas, utan de av ett inre erkänt behov föranleddes och överallt, där de behövdes, genom församlingarnas egen försorg bildades. Men detta- hör till de fromma önskningar, på vilka-ingen framtida byggnad får grundas. Saken skulle allt för, längè kvarbliva i samma skick, som den hu är, om man ville låta bero på församlingarnas eget godtycke att inrätta skolor eller icke.

Förslaget att minst en fast skola borde finnas i varje pastorat hade inom stånden mött mycken motsägelse. Trots detta vidhöllo de förenade ut-> skotten dock sin åsikt.

Utskotten hava antagit, heter det, att. fen fast skola är oumbärlig såsom medelpunkt för hela skolundervisningen inom pastoraten, emedan en fullständig, med skicklig lärare försedd skola måst förutsättas, innan man i sammanhang därmed kan tänka sig en ändamålsenlig organisation av de ofullkomiigare, flyttande skolorna.

Anmärkningarna mot den allt för korta övergångstiden föranledde den ändring, att densamma icke skulle räknas »från 1840 års utgång», utan »från den tid författning uti ämnet blivit kungjord».

120Mot utskottens förra förslag angående seminarier hade invänts, att lärarnas teoretiska kunskaper kunde vinnas vid gymnasier samt lärdoms- och apologistskolor, deras praktiska undervisningsfärdighet vid offentliga eller enskilda barnskolor. Dessa utvägar vore dock, enligt utskottens mening, ej tillräckliga, då det, såsom här vore fallet, gällde att inom en tid av 5 år skaffa ett stort antal lärare, vilka kunde nöja sig med sådana villkor, som här kunde komma ifråga.

Om också en och annan skulle kunna erhållas från gymnasier eller lärdoms- och apologistskolor, så bliva dessa dock allt för få och dessutom sannolikt ej de dugligaste, vilka ej gärna torde övergiva mera lovande utsikter för att åtnöjas för livstiden med så mödosamma och dock så ringa lönade sysslor.

Någon inskränkning i antalet av seminarier ansågo utskotten »ej rådligt tillstyrka, då avseende nödvändigt måste göras på den möjligaste korta väg till läroverket för lärjungarna, vilka i allmänhet kunna antagas vara av den fattigare klassen». De vidhöllo därför sitt förslag, att ett seminarium borde finnas i varje stiftsstad samt ett i huvudstaden.

Däremot medgåvo de riktigheten av den invändning, som gjorts mot deras förra yrkande, »att var och en, som ville anses behörig att söka lärarbe-fattning vid folkskola, skulle minst ett år begagna folklärarseminarium eller annat motsvarande läroverk». Utskotten erkände, »att mången med lust att ägna sig åt folkskollärarkallet till äventyrs redan kunde innehava tillräckliga kunskaper för en sådan befattnings bestridande, och att, om han också ej redan till fullo äger dem, han möjligen skulle kunna

121inhämta dem vid något annat läroverk än seminarium samt inom kortare tid än ett år». Då en dylik bestämmelse »sålunda kunde komma att medföra både tidsförlust och onödiga kostnader», utbyttes densamma mot föreskriften, att var och en för att bli behörig som folkskollärare måste ha undergått vederbörlig prövning »antingen han genomgått seminarium eller icke».

Rörande den kinkiga och omtvistade lönefrågan yttrade utskotten:

Då folkundervisningens framgång huvudsakligen beror på folklärarnas skicklighet,. men det icke är tänkbart, att personer, som i annan väg hunna vinna sitt underhåll, skola åtaga sig det ansvarsfulla och mödosamma lärarkallet, så framt de ej därför kunna påräkna en skälig bärgning, så är det också av högsta vikt, att lärarlönerna ej bliva ringare, än att de försäkra lärarna om en tarvlig utkomst. I händelse nu församlingarna, såsom det blivit påyrkat, själva finge bestämma lönernas belopp, så skulle otvivelaktigt på flera ställen inträffa, att mera avseende gjordes på besparing å församlingarnas sida än på lärarnas behov, och att således lönerna bleve mindre än som utskotten föreslagit, vilket åter oftast skulle hava till följd, att på dessa ställen endast mindre dugliga lärare kunde erhållas; som härigenom ändamålet med folkskolan antingen skulle alldeles förfelas eller åtminstone icke så fullständigt uppnås, som därmed är åsyftat och tidens krav fordrar, anse utskotten de föreslagna löneförmånerna icke böra nedsättas.

En annan, motsatt anmärkning, att dessa löneförmåner äro så ringa, att skickliga lärare för dem ej

skulle kunna erhållas, har-—— blivit framställd.

Utskotten medgiva väl, att löneförmånerna äro ringa, men anse dock för sin del, att de äro tillräckliga för att bereda lärarna en tarvlig utkomst, och få dessutom fästa uppmärksamheten därpå, att ifrågavarande löneförmåner endast utgöra det minimum, vilket lönerna ej få understiga.

122De anmärkningar, som inom stånden blivit gjorda mot förslaget om bildande av en pensionsfond, föranledde, att detta förslag nu återtogs.

Utskotten kunna icke, heter det, bestrida riktigheten av den gjorda anmärkningen, att de föreslagna lärarlönerna endast äro beräknade att förskaffa innehavarna de oundgänglig aste levnadsbehoven, och att de därför i de flesta fall ej torde lämna något överskott därutöver och således ej heller böra minskas med ett avdrag till bildande av en

fond för avskedstagande skollärares pensionering.

Mot de av utskotten i föregående utlåtande uppställda bildningsfordringarna hade anmärkts, att intet tvång här borde ifrågakomma samt att det föreslagna minsta kunskapsmåttet vore för stort, särskilt för de fattiga och för flickorna. Härå svarades, att statens fordran på en viss bildning dels var fastställd redan 1723 och sålunda ägde gammal hävd, dels hade ännu andra och viktigare grunder att stödja sig på.

Utskotten hava ansett det föreslagna minimum av kunskaper vara nödvändigt för varje person, icke därför att det i sig självt må anses för tillräckligt och innefattande alla nödiga insikter, utan därför att det omfattar de färdigheter och förberedande kunskaper, som sätta var och en i stånd att sedermera på egen hand utvidga sina insikter, så vitt håg, själsförmögenheter samt levnadsförhållanden medgiva. Härav inses också lätt, varför icke något annat undantag från ifrågavarande föreskrift bör medgivas, än det en särdeles trög fattningsförmåga eller bristande naturanlag göra nödvändigt, och detta allra minst för fattiga, på församlingarnas bekostnad undervisade barn. Förmögnare föräldrar inse nog själva tillräckligt fördelen av att låta sina barn inhämta kunskaper för att ej låta förebråelsen för försummelse i detta avseende komma sig till last. Men de fattiga föräldrarna, ofta tillika själva de okunnigaste, inse antingen icke kunskapers

123nytta och nödvändighet, eller äro de allt för liknöjda eller av bekymmer om livsbärgningen för mycket upptagna för att tänka på något annat än den närvarande stundens behov; och de barn, som sakna föräldrar eller åtminstone föräldravård, skola de redan ifrån början vara bestämda att stanna på en lägre bildningsgrad än alla de övriga? Skall den yttersta grad av torftighet ännu mer förbittras därigenom, att de allt ifrån barndomen fördömas att däruti kvarstanna, enär man berövar dem ett av de kraftigaste medel att därur befria sig, nämligen kunskapen? — Ingen i förhand bestämd skillnad emellan rik och fattig i avseende på kunskaper må för den skull föreskrivas. Det ligger nog i alla fall tillräckligt många hinder i vägen för den senares utbildning, vilka ingen kan alldeles undanröja, och vilka endast en uppåt strävande själ genom fortsatta ansträngningar förmår övervinna.

Ej heller kunna utskotten godkänna den föreslagna skillnaden i minimum av kunskaper för man och kvinna och den yrkade nedsättningen i kunskapsmåttet för den senare. Någon giltig grund för detta yrkande hava utskotten icke kunnat finna, helst kvinnan, om hon skall rätt uppfylla sina plikter såsom moder och husmoder, icke har mindre behov av själsodling än mannen. I den husliga kretsen är det hon, som lägger handen vid barnens undervisning och som meddelar dem de intryck och begrepp, vilka giva deras späda själar sin första riktning och oftast under hela levnaden bibehållas. På det att dessa begrepp må bliva riktiga och sanna, är det så mycket angelägnare, att hon ej saknar nödig bildning. Ser man in uti allmogens levnadsförhållanden, skall man dessutom erfara, att det i allmänhet är egentligast modern, som uppfostrar barnen och uppehåller den husliga ordningen, ävensom att på hennes skicklighet och förmåga både det husliga välståndet och det uppväxande släktets uppfostran till största delen bero.

Likaså vidhöllo utskotten sitt förut gjorda yrkande om arbetsherrars ansvarsskyldighet för sina tjänstehjons och stattorpares barns skolundervis-

124ning. De ansågo fortfarande stadgandet härom på sin plats.

På samma sätt fasthölle utskotten även sina förra förslag

om prästerskapets skyldighet att meddela den egentliga religionsundervisningen och att för detta ändamål infinna sig i de fasta skolorna minst en gång varje vecka,

om anordnande av söndagsundervisning, beräknad ej blott att i minnet bibehålla och städse ånyo uppfriska de under skoltiden inhämtade kunskaperna, utan ock att dem i möjligaste måtto ytterligare utveckla,

om inrättande av sockenbibliotek, bestående av sådana nyttiga böcker, vilka både av ungdom och äldre per^bner kunde begagnas för att genom läsning utvidga redan vunna kunskaper, således som

ett medel till självundervisning o. s. v.

*

Även detta andra betänkande var åtföljt av reservationer. De märkligaste voro av prosten August Björkman och bonden Måns Månsson från Kalmar län. Björkman yrkade bland annat,

att bestämmelsen: »minst en fast skola bör finnas i varje pastorat» borde ändras till: »uti varje pastorat skall , finnas en mot -pastoratets lokala behov och nedan stadgade ändamål svarande, av stiftets domkapitel fastställd skolinrättning», och

att de fattigäre barnen borde få sluta skolan, sedan de lärt läsa väl innantill och försvarligt känna sina kristendomsstyeken. (»Att de fattigare bland allmogens barn, endast så undervista, ej skola såsom samhällsmedlemmar kunna inse sin bestämmelse och uppfylla sina plikter, torde väl svårligen med allvar kunna påstås.»)

125Måns Månsson kunde ej vara med om förslaget, att med skolbyggnad skulle förfaras på samma sätt som föreskrivits i fråga om kyrkobyggnad, enär denna senare föreskrift tillkommit »på en tid, då man ansåg alla kommunala utgifter böra bestridas av skattebonden». Rättvisare vore att låta var

och en deltaga i förhållande till sin kronoskatt. *

Behandlingen inom stånden av det nya utlåtandet ägde rum i februari och, mars 1841.

Början skedde inom bondeståndet den 6 februari. Petter Jönsson i Träslända erinrade om, att bondeståndet önskat för folkskolan få använda, »ecklesiastika medel, vilka isynnerhet genom biskopsämbetenas upphörande bleve för ^ändamålet disponibla». Därpå vore nu ej vidare att tänka, kommunerna skulle ensamma få draga hela kostnaden. Genom föreskriften om en fast skola i varje pastorat ville man medelst ett penndrag tillskapa 2,500 nya lärare, vilkas avlöning folket måste bekosta. De flyttande lärarna måste ock ha lön. Vem skulle betala allt detta? En nedsättning av undervisningstiden, av kunskapsmåttet och av lärarlönerna vore därför nödvändig. I stället för »åtta månaders» lästid borde det heta »vissa månaders». Undervisningsämnena kunde inskränkas till de av ålder brukliga: läsning och kristendom samt därtill skrivning. »Ett barn även med trög fattningsförmåga kan bibringas dessa kunskaper och med dem bliva en ganska duglig oeh aktningsvärd medlem av den arbetande klassen». Att skolläraren fått 16 tunnor spannmål såsom ständig lön utom bostad och övriga förmåner, vore »så mycket mera orim-

126ligt, som en komministersadjunkt ofta får åtnöja sig med mindre lön».

På detta anförande från den ena sidan av ståndet följde genast ett svar från den andra. Hans Jansson biträdde Måns Månssons reservation och kunde ej heller förlika sig med utskottets yrkande om kyrkoherdes självskrivenhet såsom skolstyrelsens ordförande. Men intet förslag kunde vara alla till lags, och man måste för närvarande nöja sig med att vinna sitt huvudsyfte: folkskolans lagstadgande.

Jag skulle anse, sade han, att ståndet gjorde bäst, om det antoge betänkandet i sin helhet, så att det ej må bliva sönderplockat och allt ändamål såmedelst förfelat. Ingen utgift utgår från folket till någon större eller mera välgörande anstalt än den ifrågavarande, emedan den avser människosläktets bildning och förädling, och vad som uppoffras härför är icke bortkastade ' penningar. Budgeten till fångvård och korrektionsinrättningar blir så mycket mindre.

Med Hans Jansson instämde ett stort antal ledamöter.

Även Petter Jönsson fick dock medhåll. Anders Trysén från Östergötland ville, att kommunerna skulle på enklaste och minst kostsamma sätt få ordna sitt skolväsen och ej tvingas underhålla fasta skolor, vilka han ej kunde »kalla annat än ett

127

Hans Jansson.species av akademi inom församlingen». Peter Klas-son från Älvsborgs län instämde med prosten Björkman rörande lärokursens omfattning. »Om undervisningen härutinnan utgår från en religiös riktning, kan den, fastän omfattande ett obetydligt kunskapsmått, dock bilda nyttiga medborgare i samhället». Flyttande skolor

kunde vara lika goda som de fasta. »Man bör i detta fall bedöma saken efter dess verkan. Det är ej lyktan som lyser, utan ljusets sken.»

Efter denna förberedande strid följde själva huvuddrabbningen den 10 februari. Överläggningen upptog då nästan hela dagen. Den rörde sig huvudsakligen om de fasta skolornas behövlighet, om det obligatoriska kunskapsmåttet samt om minimilönen för lärarna. De flesta talarna slöto sig i de båda första punkterna till prosten Björkman samt i den tredje till Petter Jönsson. Henrik Hansson från Älvsborgs län ansåg torpares, backstugusittares och soldaters barn samt kvinnokönet kunna nöja sig med redigt begrepp om salighetsläran samt obe-hindrad innanläsning av svenska språket. Lars Petersson från Blekinge visade i ett uppläst skriftligt anförande stor respekt för den »försvarliga» färdigheten i rättskrivning.

Min oförmåga känner jag själv, yttrade han, och jag vågar tro, att många med mig kunna inse, att om man skulle komma i besittning av en sådan lärdom, både jag och mängden av de verkliga bönderna, ja t. o. m. de flesta av vårt här församlade hedervärda stånd och måhända en ansenlig del av den respektive herreklassen inom andra stånd och kprporationer då behövde återvända till skolläraren och inträda såsom disciplar — och det skulle bliva för de flesta en ganska ampër kurs att genomgå. När man. inser detta, så bör man också finna misstaget uti att ålägga barn att

128i allmänhet lära, vad mången vid mogen ålder ej kan fatta. Svenska språkets rättskrivning är icke någon utanläxa — den måste inskärpas i det mognare begreppet, som är mera sällsynt hos barn.---Att

utan något särdeles undantag inöva varje barn till fullkomliga skriftställare, därpå lägger jag ganska ringa vikt, emedan jag anser varken det allmännas eller enskilt väl därav bero.

För min del undrar jag, hur vårt fattiga Sverige skulle komma att se ut, om den tid inträdde, att allmogens alla söner sökte skrivpennan till yrke. Vem skulle då gripa till yxan, spaden, slagan och plogen? — — — Vad särskilt vidkommer kvinnokönets lika grundliga övning i skrivsättet, så finner jag denna lärdomsgrad för dem ännu mindre nödvändig. De högbördiga och förnäma fruntimren, som hava tillfälle att förvärva sig alla möjliga kunskaper, hava ännu icke fått inträde i statsmannayrket eller på ämbetsmannabanan. Behovet har lyckligtvis icke fordrat det ännu och kommer väl aldrig att göra det. Mycket mindre kunna då den ringare medborgarklassens döttrar förvänta ett sådant inträde, och ty förutan bleve det väl ganska få av denna folkklass, som kunde göra sig ringaste gagn av en sådan lärdom. Mig förefaller det mera maktpåliggande och såsom ett oeftergivligt vill-'kor, att allmogens döttrar finge, jämte det de förvärvade sig de av mig förut antydda religions- och bokkunskaper [= innanläsning], även under tjänlig ålder övas uti de husslöjder och arbeten samt de flerfaldiga bestyr både inom och utom hus, som en omtänksam och värdig husmoder bör känna och kunna verkställa. En bondes hustru med dessa egenskaper saknar icke insikt i barnauppfostran, och tvivelsutan gör hon sin man och de sina mera lyckliga än den hustru, som, glömsk av sina husliga plikter, kan för mycket fästas vid skrivbordet och toaletten. (!)

Peter Mårtensson från Jönköpings län gladde sig visserligen åt det förslag, som nu framkommit, »det uppväxande släktet till upplysning och Jehova till

9. — Berg: H. f. t.

129ära», men fann flickorna kunna ha nog av »den rena och sanna kristendomen».

Jag vill fråga: behöver en bondflicka lära känna det allmännaste av fäderneslandets historia och geografi samt naturläran jämte rättskrivning och quattuor species? Jag tror det icke.

Lars Bengtsson från Malmöhus län förklarade, att vad utskotten ansett som minimum, det ansåg han vara »ett allt för stort maximum». Peter Petersson i Slätthult från Jönköpings län uttalade sig ännu skarpare mot den myckna lärdomen.

Det vore bra hårt, sade han, om fattiga torpare skulle taga kläderna av kroppen, för att barnen skulle få lära sig namnen på Sveriges städer. De fattiga

torparbarnen bliva visst inga stats- eller valmän. ---

Undervisas de väl i religionen, så torde det vara tillfyllest. ---Fattigkassan kan icke underhålla alla,

och det kunde väl hända, om den skulle betala för alla torparbarnen, att mången åbo finge själv sälja hemmanet och bliva torpare för att kunna betala avgiften till fattigkassan. Jag misskänner ingalunda det goda i utskottens avsikt, men herrarna, som där sitta och tala om undervisningen och stora fordringar samt tvångsmedel, veta väl föga, vad den fattige får lida, om han skulle sälja sista tröjan, för det att barnen, som sedan skickas ut att bliva vallgossar och barnflickor, skola lära historia och geografi. Det kan vara vallgossen och barnflickan till föga nytta, om de veta, om Åmål ligger i Dalsland eller Skåne, och om de veta, att Karl X:s son hette Karl XI. Men det är icke fa-dern likgiltigt, om han får behålla sin tröja eller ej Herrarna i utskotten må gärna tala granna saker om upplysning och bildning och om nödvändigheten att inse sina plikter och uppfylla sin bestämmelse och ön historia och geografi som medel därtill. Vi däremot böra tänka på vad som är möjligt och att skona den fattige. Jag tänker, att mycket hederligt folk levat och dött i Sverige, som levat sin värld rätt väl igenom och uppfyllt sina plikter så bra som många herremän

130utan att varken ha varit skrivkunniga eller läst historia öCh geografi. Och jag tänker det kan väl gå an ävenså hädanefter.

Per Jönsson från Kristianstads län menade även, att utskotten lagt för stor vikt vid de världsliga kunskaperna. »Det är icke den överdrivna kunskapen, som gör en människa lycklig. Nej, den som icke lägger en sann gudsfruktan till grund, som är vishetens begynnelse, hans upplysning är falsk.»

Även Nils Strindlund hade under intrycket av den obenägenhet mot uppoffringar för folkskolan, som nu visade sig hos en del av ståndet, dragit sig tillbaka till den konservativa hållning, som han helst intog och ur vilken han en tid ryckts med av de mera radikala bondeledarna. Han ville nu varken vara med om lagstadgad minimilön eller lag-stadgat kunskapsminimum. Han ansåg, att »staten äger rätt att av var och en bland dess medlemmar fordra kännedom om statsreligionen, och att staten jämväl är skyldig att förskaffa dem undervisning därutinnan, som själva sakna tillgång därtill».

Men utöver religionskunskapen, fortsatte han, tror jag staten icke lämpligen kunna sträcka varken sin rätt eller sin plikt uti berörda avseenden, ty religionen, där den är sann och levande, är fullkomligt tillräcklig att betrygga samhällets moraliska bestånd. De världsliga kunskaperna, såsom historia och geografi m. m;, äro ingalunda ägnade att befrämja sedligheten.

Mot alla dessa uttalanden, av vilka en stor del bära tydliga spår att »ha varit i säck, innan de kommo I påse», uppträdde de méra frisinnade på det bestämdaste.

Per Sahlström erinrade i ett längre anförande om, att det just var bondeståndet, som genom sina fordringar rent av framtvingat det förslag, vilket

131nu förelåg och som till sina väsentligaste delar vore så tillfredsställande, att han för sin del på det varmaste måste tillstyrka dess antagande.

Som skäl för detta tillstyrkande, sade han, och för att icke bliva missförstådd om anledningarna därtill, anser jag mig böra vördsamt anföra, att om detta stånd, vilket frågan närmast rörer, nu skulle med vad jag kallar sträng hand vidröra betänkandet eller lösrycka dess särskilda delar, skulle därav de följder kunna uppstå, dels att medstånden, vilka avvakta vårt beslut i ämnet, även tro sig berättigade att behandla detsamma på ett sätt, varigenom dess goda syftemål i ett eller flera avseenden möjligen kunde gå förlorat, dels att en dylik strängare behandling skulle av upplysningens sanna vänner tydas såsom detta stånds mot- , vilja eller oförmåga att rätt uppfatta betydelsen och följderna av en rätt ordnad folkbildning, vilken förutsättning, såsom verkligen saknande all grund, man bör vara angelägen att förekomma.

Med tillförsikt till ståndets så ofta visade klara och fosterländska åsikter bad han sina medbröder att vid frågans behandling »mindre avse och beräkna de svårigheter vid folkundervisningens införande, vilka tvivelsutan på

många orter skola framstå, än det gagn och den ojämförligt större fördel, som av en sådan uppoffring kan förväntas».

Matts Persson från Stockholms län hoppades, att alla de skenfagra anförandena mot den s. k. överdrivna lärdomen ej allt för mycket skakat åsikterna. Även den mindre lyckligt lottade behövde kunskaper och bildning; fasta skolor borde finnas i varje församling; när miljon på miljon kastades i kanaler, så vore det snarare för litet än för mycket, att »en sådan spottpenning kastades till folkundervisningen» .

Här har även sagts, yttrade han, att lönen för en

132skolmästare är för hög. Jag medgiver, att det kan bliva kännbart, men det må bliva därvid! Vill man målet, så måste man laga till medlen. Denna lönen är ej stor. Mången statkarl, kusk eller stalldräng har lika mycket. Det går ej an, att man så klämmer till saken på denna väg, att den därav stannar.

Sven Heurlin yttrade sig på följande sätt, som nogsamt visar hans harm över kortsyntheten och vankelmodet hos de bondemän, vilka nu låtit locka sig över till förslagets motståndare:

Om hela världens vältalighet förut sökt övertyga mig, att förevarande, bondeståndets väl närmast rörande, utlåtande skulle inom ståndet komma att möta ett sådant motstånd, som det jag hört yttras i åtskilliga av de nu upplästa skriftliga anförandena, hade jag ändock icke kunnat föreställa mig, att sådant varit möjligt, helst icke någon röst höjde sig emot, utan alla syntes gilla den av mig i ämnet väckta motion, med vilket utlåtandet i det närmaste överensstämmer. Ett sådant ombyte i åsikter är för mig alldeles oförklarligt, synnerligast då man icke kan förneka, att det är stridande mot folkets sanna väl och möjligheten att bereda detsamma de gudomliga fördelarna av upplysning och bildning, som det så länge måst sakna.---

Det är yttrat, att de åt skollärarna föreslagna lönerna blivit för rundeligen tilltagna, så att församlingarna ej förmå utgöra desamma, varjämte man yrkat, att kommunerna själva måtte få bestämma skollärarnas löneinkomster. Men då utskotten tillstyrkt, att om någon församling är så fattig, att den icke kan avlöna sin skollärare, bidrag därtill skola lämnas av allmänna medel, samt man icke rimligen lärer kunna förvänta, det skickliga lärare, som äga det av utskotten föreslagna kunskapsförråd, vilket efter min övertygelse icke tål någon förminskning, skola kunna erhållas för lägre lön än den föreslagna, samt man har allt skäl befara, att om lönernas bestämmande överlämnas åt kommunerna ensamt, de på mer än ett ställe komma att bliva alldeles otillräckliga, så att ändamålet med folkskolorna förfelas, anser jag det icke vara välbe-

133tänkt att vägra bifall till vad utskotten i berörda avseende tillstyrkt.

Man har vidare yttrat, att det för barnen föreslagna • minimum av kunskaper skulle vara för stort och omöjligt att inhämta. Riktigheten härav kan jag icke heller medgiva, ty jag är övertygad, att om man kunde vinna den framgång med folkundervisningen, att icke någon person inom fäderneslandet funnes, som ej ägde de kunskaper utskotten såsom minimum för barnen föreslagit, man icke skulle behöva frukta, att folkbildningen bleve för hög eller medborgarnas kunskapsför-råder för stora. Jag har åtminstone under den tid jag levat aldrig hört någon beklaga sig för det han kunnat för mycket, men väl för det han vetat för litet; och icke sällan har jag hört okunnigheten skryta över insikter, vilka den helt och hållet saknat. Utskotten hava dock även i detta avseende för barn med trög fattningsförmåga och bristande naturanlag så modifierat fordringarna, att någon fara för överdrift icke kan vara för handen. -—

Åtskilliga andra anmärkningar emot utlåtandet äro visserligen även framställda, men dels äro dessa av sådan beskaffenhet, att de icke tarva någon vederläggning, och dels angå de så obetydliga omständigheter, att de ej äro förtjänta av någon synnerlig uppmärksamhet. Således, mina bröder, då I kännen, att ingenting gör sig självt och att stora ändamål icke vinnas utan stora uppoffringar, uppmanar jag eder hjärtligen att med samdräkt och välvilja omfatta det för fäderneslandet och särdeles dess allmoge viktiga ämne, som nu är under överläggning, och att icke allt för mycket se på de uppoffringar, som för dess framgång äro oundgängliga, på det att det stora mål, folkets upplysning och sedlighetens förbättring, som därmed är åsyftat, må kunna ernås och var och en medborgare sättas i tillfälle att lika väl få känna sina rättigheter som sina skyldigheter, och vi såmedelst söka

förekomma maktens obehöriga inkräktningar på folkets område samt icke genom utlåtandets ogillande eller sönderstyckande giva medstånden anledning till ovisshet och tvivel om vad bondeståndet egentligen vill. Jag bifaller utlåtandet i sin helhet.

134Även Jon Olsson från Gävleborgs län förundrade sig över de anmärkningar, som framkommit i många av de upplästa skriftliga anförandena.

Man har där bland annat yttrat, sade han, att den, som i barndomen inhämtat någon upplysning, sedermera endast skulle vilja föda sig med pennan. Jag kan till ingen del biträda en sådan insinuation utan tror, att upplysning och arbetsamhet gärna kunna vandra hand i hand med varandra, och att den förra snarare befordrar den senares tillväxt.

En av de sista talarna var Hans Persson från Ockelbo, densamme som inom de förenade utskotten på ett så avgörande sätt bemött biskop Agardh. Hans yttrande förtjänar att här nästan oavkortat anföras.

Då detta betänkande sist uti ståndet blev handlagt, sade han, var jag en tyst åhörare och borde måhända även vara det nu, enär ämnet blivit av så många värda medbröder skärskådat från -alla sidor. Men det torde ursäktas, om jag anser mig pliktig att i denna fråga yttra min opinion. Jag vill visserligen icke bidraga därtill, att detta betänkande varder sönderstyc-kat. Jag snarare finner en sammanjämkning nödig och vill därtill uppmana eder, mina bröder, på det ej den byggnad, vi önska få uppförd, måtte likt Babels torn alltid komma att sakna sin fullbordan.---

Det är genom motioner från vårt stånd, synnerligen de av Sven Heurlin och Sahlström från Stockholms län ingivna, som allmänna uppmärksamheten blivit mera än någonsin väckt på nödvändigheten av en förbättrad folkundervisning, och utskotten hava med nit för saken sökt att gå alla billiga önskningar till mötes. Det gives visserligen en kast, som synes motverka folkbildningen. Jag skulle önska, att vi ej själva gjorde oss skyldiga till detsamma genom de många skiljaktiga åsikter, som här tyckas vilja göra sig gällande. Det finnes knappt någon punkt, emot vilken icke anmärkning nu åter blivit gjord; jag vill minnas, att diskussionen vid återremissen gick på 80 skrivna ark.

135Hur är det väl möjligt att komma till något gott resultat, när man är så föga böjd att sammanjämka de många meningarna?

Åtskilligt har blivit anmärkt, som icke rimligtvis har godkänts. Man har t. ex. framkastat, att för fattigmans barn ej behövas så många bildningsanstalter. Men det är just de fattiga, som behöva dem. De rika hava så många tillfällen att utan statens mellankomst skaffa sig bildning. För den fattige är ofta en god uppfostran hans enda egendom, då han utan materiella tillgångar kastas ut i världen. Stora män, vilkas lärdom och snille varit en heder för deras fädernesland, hava utgått från ringa kojor. —|ll|jag har haft tillfälle under innevarande riksdag att bevista en skola för dövstumma och blinda. Jag såg där, hur långt både uti religiös och annan kunskap sådana olyckliga numera kunna hinna, vilka förut därifrån varit alldeles uteslutna. Varför skulle man då vilja hindra dem, som både hava syn och hörsel, att inhämta det ingalunda för stora kunskapsmått, vilket i förslaget avses?

Man har ock Velat framställa kvinnan såsom mindre i behov av bildning. Det är likväl av modern, som åtminstone bland allmogen barnen skola inhämta sitt första lilla kunskapsmått, och det är hon, som skall tillse deras uppfostran under hela deras barndom. Detta tyckes förutsätta, att hon själv icke skall vara i saknad av nödiga kunskaper.

Trots allt som av Hans Jansson, Per Sahlström, Sven Heurlin, Hans Persson och Jon Olsson samt dessutom av Ola Jeppsson, Dahllöf, Fredrik von Zweigbergk (trots sitt adliga namn medlem av bondeståndet) m. fi. anfördes, var det emellertid tydligt, att många bland bönderna nu tillhörde motpartiet, och att utgången av omröstningen måhända skulle komma att hänga på ett hår. Förslagets vänner sökte därför vinna de vacklande genom ett av sekreteraren uppsatt medlingsförslag,

136vari man försökte släta över de tre förnämsta tvistepunkterna. Det var av följande lydelse:

Skulle inom någon församling genom dess vidsträckta område eller bristande tillgång hos dess medlemmar bestämda hinder möta för tillämpningen av denna lags allmänna stadganden angående dels fasta skolors inrättande, dels därvid anställda lärares avlöning och dels minimimåttet av kunskaper för skolbarnen, må det ankomma på denna församlings egen prövning, att i dessa delar efter omständigheterna förordna, dock så att lagens syftemål, eller att folkundervisningen inom varje skoldistrikt må bliva ordnad, tillgänglig och mot behovet svarande, icke desto mindre vinnes.

Hans Jansson samt en mängd andra av ståndets medlemmar önskade proposition på utskottets betänkande i dess helhet med detta av sekreteraren uppsatta tillägg, men då Petter Jönsson i Träslända, Nils Strindlund och J. J. Rutberg bestämt fordrade, att beslut skulle fattas | om varje punkt särskilt, måste så ske, vilket åter föranledde, att avgörandet uppsköts till den 13 februari.

*

Samma dag — den 10 februari — som huvuddebatten ägde rum inom bondeståndet, hade på riddarhuset det första avgörande beslutet fattats.

Deltagandet var här ganska ringa och huset fåtaligt. Den främste målsmannen för förslaget, ekonomiutskottets ordförande, friherre Hugo Hamilton, var av sjukdom hindrad att deltaga i överläggningarna. Försvaret måste därför skötas av mindre intresserade krafter, förnämligast av Mikael Silvius von Hohenhausen, Arvid Ribbing, Georg von Rosen, Emil von Troil och den unge löjtnanten Johan August Gripenstedt. Anfallet led-

137des av Aug. von Hartmansdorff, som därvid biträddes av general J. P. Lefrén, greve G. J. Taube och friherre Fredrik Ridderstolpe och som nu i denna fråga fick understöd även av sin politiske motståndare greve Karl Henrik Anckarsvärd.

Striden rörde sig huvudsakligast om de fasta skolornas nödvändighet. Hartmansdorff yrkade, i motsats till utskottsbetänkandet men i huvudsaklig överensstämmelse med den kungl, propositionen, att lagförslaget skulle börja sålunda: »I varje socken skall vara minst en lärare, som. i flyttbar eller fast skola meddelar undervisning». Greve Taube förordade prosten Björkmans reservation, enligt vilken uti varje pastorat skulle finnas en mot pastoratets lokala behov och * det stadgade ändamålet svarande, av stiftets domkapitel fastställd »skolinrättning». General Lefrén varnade ivrigt mot användande av »tvångsåtgärder», ty »svensken håller icke av att i frågor, som han tycker röra honom ensam, bliva underkastad en sträv och befallande lagstiftning». Anckarsvärd hade under loppet av 16—17 år på egen bekostnad hållit en fast men föga framgångsrik skola inom deri socken, där han bodde, varför han nu föredrog de flyttande skolorna.

Å andra sidan ansåg von Hohenhausen det vara av vikt, att då en skollag nu första gången skulle utfärdas, den måtte säga rent ut vad som åsyftades. Lämnades den i »lösa ordalag»,-överlätes det åt sockenstämmornas godtycke att inrätta fasta skolor eller icke, så vore fara värt, att folkbildningen förbleve i ungefär samma dåliga skick som förut.

Man säger visserligen, tillade han, att ingen finnes

138i Sverige, som icke kan läsa, emedan man ty förutan icke kan få gå till skrift. Förhållandet är likväl sådant med de ringare klasserna uti rikets flesta församlingar, att utav 30 äldre personer finnas kanske icke 5, som kunna förstå ; en lättfattlig bok, som de icke i- barndomen läst.

Gripenstedt framhöll, att statsmakterna mycket ofta måst gripa långt djupare in i den enskildes frihet, än nu vore ifrågasatt. För det allmännas väl vore sådant oundvikligt, och »jag kan icke förmoda», tillade han, »att någon vill neka, att det allmännas väl ytterst beror på den bildning och upplysning folket kan erhålla». Ginge man så långt i undfallenhet, att man ej vågade »genera» församlingarna med lagstadgade fasta skolor, så kunde man lika gärna taga ett steg till och undvika att genera skolungdomen n^ed någon undervisning, »och utgången skulle då bliva desto säkrare». Georg von Rosen ansåg den fasta skolan nödvändig såsom en medelpunkt för undervisningsverket i pastoratet och trodde, att om läraren bleve skickad omkring att möta barnen än här och än där, så skulle det bli omöjligt att överallt finna personer, som ägde nog bildning för sitt kall.

Det senare bestreds av Hartmansdorff med stöd av förhållandena i Norge, där fyra femtedelar av alla folkskolor vore flyttande.

Vad lärarnas undervisningsförmåga beträffar, tillfogade han, så torde det tillåtas mig nämna, att jag lärt mig läsa av en gumma, och att jag icke funnit något hinder därav vid de examina jag tagit. Här finnas i Stockholm flera personer, däribland en graduerad, som lärt sig läsa av samma gumma, och spm haft lika liten olägenhet därav som jag.

Anckarsvärd hade rörande folkskolorna gjort den

139erfarenheten, »att lärare med högre bildning oftast äro för dylika skolinrättningar sämre än de lärare, vilka stå på en lägre bildningsgrad» (vid vilken »erfarenhet» dock torde böra märkas, att den ädle greven^ med »högre» bildning helt enkelt förstod »akademisk» bildning). Icke heller Lefrén fann bildade folkskollärare önskvärda. En längre tids erfarenhet hade nämligen lärt honom, »att allmogen icke är angelägen att öka herremannaanta-let i socknarna». 2Vmil von Troil trodde sig av bondeståndets hållning kunna sluta, att just nu , vore tidpunkten inne för stiftandet av en folkskolelag.

Häremot invände Fredrik Ridderstolpe, att bondeståndets representanter vid riksdagen visserligen hunnit denna punkt, men att han ännu ej funnit församlingarnas bönder vara lika långt komna. Hartmansdorff var t. o', m. så viss om de senares motvilja, att han betvivlade de förras mod att besluta i strid därmed.

Man säger, yttrade han, att denna skolinrättning är efterlängtad av allmogen. , Jag vill icke bestrida det, -men jag skulle hava önskat, det ridderskapets och adelns beslut i denna fråga icke fattats, förrän vi sett bondèståndets beslut, emedan saken väsentligast angår allmogen. Om de tre övriga stånden, vilkas barn nästan icke begagna, eller komma att begag-

Jukob Aug. von Hartmansdorff.

140na folkskolan, likväl besluta att ålägga församlingarna avgifter-i dessa hänseenden, så tror jag, att man icke gått den rätta vägen. Det skulle,utan tvivel komma att heta, det herrarna ålagt allmogen bördor i ett hänseende, varmed herrarna egentligen icke hade att skaffa.

Härpå svarade åter Arvid Ribbing, att om så illa skulle inträffa, att »herrarna» finge av allmogen uppbära förebråelser att ha varit för stränga med påläggande av uppoffringar för folkundervisningen, så kunde man »trösta sig därmed, att de, som utövat denna stränghet, egentligen varit herrarna av bondestånden.

Efter slutad överläggning anställdes omröstning, varvid utskottets förslag om minst en fast skola i varje pastorat bifölls med 19 röster mot 18, vilka liksom Hartmansdorff yrkade på full frihet för kommunerna att själva ordna sina skolor som flyttande eller fasta.

*

Aftonen den 12 februari, dagen innan bondeståndet skulle skrida till beslut och adeln till fortsättning av lagförslagets behandling, hade dettas vänner anordnat en enskild överläggning mellan de olika stånden i bondeståndets sal. På borgarna, vilka leddes av Petre, Wærn, Schartau och Gustafsson, ansåg man sig säker, men inom de övriga stån-dèn stodo partierna tämligen jämnstarka, och det gällde därför att vinna så många som möjligt för de förenade utskottens förslag, särskilt rörande punkterna om fasta skolor och om de medborgerliga ämnena såsom lagstadgade för alla barn. Utskottens talan fördes härvid huvudsakligast av prosten G. V. Gumaelius.

*

141I motsats till de övriga stånden, inom vilka knappt ett 40-tal medlemmar deltogo i folkskoleförslagets avgörande, voro vid bondeståndets sammanträde den 13 februari ledamöterna talrikt samlade. Efter de långa förhandlingarna den 10 rörande förslaget i dess helhet blev emellertid meningsutbytet nu ganska. kortfattat. Bifall till utskottets förslag oförändrat var ej att hoppas, sedan det blivit klart, att kostnaderna ej skulle bestridas ay

staten utan av kommunerna.

I den första tvistefrågan, den om fasta eller flyttande skolor, hade sekreteraren uppsatt ett medlingsförslag, enligt vilket ståndet skulle gilla »den grundsats, att en fast skola bör finnas inom varje pastorat». Erik Persson från Gävleborgs län, vilken ville »vara befriad från sina kommittenters förebråelse att hava emot deras vilja bidragit till en obehörig beskattning», yrkade däremot följande lydelse av § 1:

I varje pastorat bör finnas en eller flera skolor, antingen fasta eller flyttbara efter kommunernas eget bestämmande.

Detta Erik Perssons förslag antogs med 51 röster mot 49. Häremot reserverade sig samtliga de 49, som röstat nej, samt dessutom en femtionde, Jonas Johannesson från Jönköpings län, vilken först efter omröstningens slut kommit tillstädes. Flera av reservationerna avgåvos i ord, som vittnade om djup bedrövelse och harm.

Per Sahlström, Sven Heurlin, Nils Persson från Södermanland m. fi. ansågo, att fortgången av folkundervisningen blivit genom flertalets beslut mot verkad och hämmad.

Hans Jansson påstod, att sedan grundsatsen om

142fast skola blivit underkänd, vore hela syftningen med utskottens betänkande förfelad och allt hopp förlorat att snart kunna få en ordnad folkundervisning.

Ola Jeppssön från Blekinge menade, att beslutet sannolikt skulle föranleda de övriga stånden att motsätta sig folkundervisningens befrämjande, vil-_ ket mål efter hans tanke ej kunde på ett tillfyllestgörande sätt nås utan inrättande av fasta skolor.

J. F. Dahllöf från Älvsborgs län beklagade, att bondeståndet låtit tillfället gå sig ur händerna att åstadkomma en ordnad folkundervisning, samt ville genom en uttrycklig reservation fritaga sig från beskyllningen att ha deltagit i flertalets efter hans tanke högst olämpliga beslut.

Då man längre fram kom till den andra stora tvistefrågan, den om minimilön för läraren, yrkade J. J. Rutberg från Norrbotten, Petter Jönsson l Träslanda och Erik Persson från Gävleborgs läh m. fi., att grundsatsen om »det fria avtalet» här skulle tillämpas, så att det skulle bero på kommunerna själva att överenskomma med läraren om dennes löneförmåner.

Å andra sidan hade ståndets sekreterare uppsatt ett slags prutningsförslag, enligt vilket den lärare, som efter vederbörlig prövning blivit vid folkskola anställd, skulle i årlig lön åtnjuta minst 8 tunnor spannmål, hälften råg och hälften av annat sädesslag, som jämte råg inom orten i kronotionde utgår; så ock i penningar 26 rdr 32 sk. bko.

Vid omröstningen erhöll detta förslag, som understöddes av Hans Jansson och Per Sahlström, 51 röster samt Rutbergs förslag om fullständigt fritt avtal likaledes 51 röster. Som den förseglade se-

143deln innehöll ett ja, avgick emellertid det av sekreteraren uppsatta medlingsförslaget med segern.

Sedan ståndet uppgivit kravet på fasta skolor och prutat på lärarens kontanta lön, ansågo utskottsförslagets vänner det ej lönt att längre hålla på de först uppställda kunskapsfordringarna. Utan vidare meningsutbyte blev därför nu beslutat, att sådana barn, som hindrades av fattigdom eller bristande fattningsgåva, skulle ur skolan utskrivas, sedan de lärt innanläsning, kristendom och kyrkosång.

Samtidigt härmed fortgick utlåtandets behandling å riddarhuset. De närvarande voro fâ (vid vissa omröstningar blott 17) , men så mycket grundligare och uthålligare, Man genomgick paragraf efter paragraf och moment efter moment, nagelfor noga uttryck och satsbyggnad samt framställde och granskade ändringsförslag i det oändliga. Den 10 februari hade man medhunnit lagförslagets första paragraf, den 13 februari slutade man den sjätte, den 17 februari blev man färdig med den sextonde, och den 18 februari beviljade man de dithörande anslagen. Sammanlagt höllos inom ridderskapet och adeln vid denna andra behandling icke mindre än 425 längre eller kortare anföranden. En av de flitigaste talarna var den nykomne Henning Hamilton. Protokollet fördes àv F. O.

Silfverstolpe, Axel Gabriels son, då riddarhussekreterare, några år därefter ecklesiastikminister.

De intressantaste överläggningarna den 13 februari rörde sig om kunskapsfordringarna, dels för lärarna, dels för lärjungarna.

144Med avseende på de förra önskade Georg von Rosen uteslutning av stadgandet om skicklighet i vaccination och åderlåtning, ty »det är», sade han, »egentligen läkarkall och icke lärarkall att kunna vaccinera och åderlåta». Däremot ansåg han det vara av högsta vikt, att folkskolläraren ägde säkra kunskaper i de ämnen, vari folkskolan borde lämna tillfälle till undervisning. Vårt land vore vidsträckt, dess städer tunnsådda och avståndet från föräldrahemmen på landet till de allmänna läroverken vanligen stort; dessutom vore undervisningen i dessa allmänna läroverk sådan, att den utan föregående prövotid genast införde gossen på en speciell bana, för vilken han ofta alls icke passade. Vad som tarvades vore därför grundläggande skolor i hemmets närhet, och sådana skulle kunna erhållas, i fall folkskollärarnas bildning bleve tillräckligt hög.

Att intet är nytt under solen, därom påminnes,* man vid läsningen av ett anförande av Johan* Mauritz Palmcrantz. Att folkskolläraren skulle äga insikt i _ geometri, _ linearteckning och naturlära, fann denne talare mindre nödigt:

Jag hemställer, om det icke vore för samhället angelägnare och nyttigare att, med uteslutande härav, i stället föreskriva en mindre kurs uti vissa delar av nationalekonomien, som borde i folkskolorna genomgås, och vilken i möjligaste korthet avhandlade vissa viktiga samhällsfrågor, vilkas tydliga utredande för de arbetande folkklasserna otvivelaktigt under närvarande tids omständigheter blir med varje dag nödvändigare. Denna kurs borde nämligen innehålla en tydlig utredning om nödvändigheten av äganderättens helgd såsom ett oeftergivligt villkor för samhällets bestånd och fortskridande: att skillnad emellan förmögenhet måste äga rum i alla samhällen samt att äganderättens bevarande är lika angeläget för den fattige

145som för den förmögne. Likaledes anser jag det vara angeläget, att för de lägre folkklasserna utredes, vad som förorsakar höjning och sänkning uti arbetslöner.

Denna hemställan, vilken förbisåg barndomsålderns mottaglighet och därför ej heller skulle kunnat leda till annat än inpräglandet av vissa nationalekonomiska dogmer, gick alldeles obeaktad förbi. — Fordringarna å lärarna fastställdes av adeln i ungefärlig överensstämmelse med de förenade utskottens förslag.

Bland fordringarna för lärjunges avgång från folkskolan hade detta förslag upptagit även det allmännaste av fäderneslandets historia och geografi samt grunderna av naturläran. Bengt Ribbing protesterade mot varje avkortning häri. Dessa kunskaper vore av stor betydelse för livet, även för det sedligt-religiösa.

Den religionsundervisning, som nu sker i skolorna, sade han, består vanligen endast i en beständig läsning i psalmbok och katekes, vilken blir tröttande för barnen.---Vill man någonsin komma därhän, att den lägre klassen skall väl använda lediga stunder i stället för att spela kort och supa med flera sådana onyttiga och lastbara sysselsättningar, så bör man väl försöka att för denna klass lätta åtkomsten till andra, ädlare njutningar. Jag vet intet bättre medel än att i folkskolorna tillåta och befordra läsning av dessa tre saker, som man nu vill borttaga. Man har även nämnt, att åtminstone de, som äro fattiga, borde slippa läsa detta. Jag tror icke, att fattigdomen bör bliva någon ursäkt eller att den här bör alls komma i betraktande, ty äro barnen fattiga, så äger församlingen skyldighet att understödja dem, och då tror jag, att de hava lika mycken fordran i avseende på erhål lande av undervisning som de mera förmögna.

Av samma mening var brodern Arvid Ribbing,

146som påpekade, att här ju ej alls var fråga om någon stor lärdom:

De lärostycken, som här nämnas, äro icke bestämda att böra inhämtas till någon viss grad. Det är en omväxling för barnen, då de jämt undervisas i religionen, att få t. ex. en beskrivning på att jorden icke är platt utan rund, hur sol- och månförmörkelser tillkomma, vad de tecken, som finnas i almanackan upptagna, betyda o. s. v., och jag

har ofta sett, hur barnen med begär uppfatta dessa enkla framställningar. Då dessa kunskapsstycken uppräknas, må de förefalla såsom vore de något svårlästa, men jag tror knappast,. att en folkskola kan rätt drivas, utan att man där lärer alla dessa ämnen.

Icke heller J. A. Gripenstedt kunde anse historien, geografien och naturläran »vara något betungande, utan tvärtom mera ett nöje för barnen att under övningen i innanläsning icke beständigt begagna bibeln och katekesen, och», tillade han, »något som skulle bibringa dem mera fosterländska känslor än en kunskap i våra framfarna store mäns historia torde vara svårt att finna».

M. S. von Hohenhausen ville göra ett undantag för de mindre vetande och de utfattiga, men höll för övrigt på det av utskotten föreslagna minimum.

Vi böra ihågkomma, sade han, att hela vårt bondestånd skulle begagna folkskolor, och när därifrån utgår en fjärdedel av hela vår representation, så är det väl skäl, att i dessa skolor meddelas undervisning i fäderneslandets historia samt om landets läge och beskaffenhet ---Det är nödigt att följa en senare

tids framsteg i bildning. Medborgerliga kunskaper fordras nu överallt.

Av motsatt mening var Nils Rudolf Munck af Rosenschöld, som ansåg det uppställda kunskapsmåttet alldeles för högt.

147Utskotten fordra här, yttrade han, av en bondflicka såsom den lägsta kunskapsgrad ungefärligen lika många kunskaper, som för några tiotal av år sedan voro tillräckliga för att vinna inträde vid åtskilliga

av rikets ämbetsverk [!] ----Mången välmående

bonde skulle troligen bliva utarmad, om han bleve tvungen att hålla sina barn ända till 15 à 16 års ålder i skolan [!] i stället att såsom nu begagna dem som tjänstefolk, särdeles då detta minimibelopp är bestämt icke blott för mankönet utan även för kvinn-könet. Jag hemställer, om icke en bondpiga skulle lika väl kunna uppfylla sina plikter såsom husmoder eller verkställa sina sysslor såsom tjänstehjon, om hon med [Tyge] Brahe trodde, att solen gick och jorden stod stilla, eller om hon ej kunde uppräkna alla Karl XIII:s [!] eller någon av de andra stora hjältarnas bedrifter.

Hartmansdorff yrkade upptagande i minimiford-ringarna av innanläsning, religionskunskap och kyrkosång samt dessutom skrivning och de fyra räknesätten i hela tal, detta senare av rent praktiska skäl.

Här har blivit yttrat, sade han, att man icke borde av en torpares dotter eller av en hantverkargosse fordra, att de lärde sig skriva. Denna torpares dotter blir tjänstehjon, hon blir det måhända i en stad. Då behöver hon ofta att kunna skriva, om hon av sin matmoder begagnas att, såsom i hushåll ofta förefaller, köpa varjehanda saker, då hon bör kunna anteckna, vad varje sak kostar. Vid samma tillfälle kommer henne räknekonsten lika väl till pass.

Vid omröstningen segrade Hartmansdorffs förslag över utskottens med 12 röster mot 11.

*

Av överläggningarna den 17 februari rörde sig de intressantaste om religionsundervisningen. Blott en enda talare motsatte sig utskottens förslag, att denna i det väsentliga skulle bestridas av präster-

148skåpet, som därför minst en gång i veckan borde infinna sig i de fasta skolorna; Hartmansdorff och Lefrén voro härvidlag eniga med motpartiets män. Meningsskiljaktigheten rörde huvudsakligen utskottsbetänkandets förslag om en vid sidan av den egentliga religionsundervisningen bedriven kate-kesutanläsning under lärarens ledning. Flera talare, bland dem Henning Hamilton, Bengt Ribbing och von Hohenhausen, ansågo katekesutanläsningen värdelös och kunde därför blott medgiva, att den finge äga rum, ej att den borde. Sålunda yttrade Bengt Ribbing:

Det går an att läsa latinska grammatikan och glos-böcker utantill, men det går icke an att så hantera religionsundervisningen. Religionsundervisningen består icke i den döda bokstaven, utan den består i anda och liv.

Ännu skarpare yttrade sig von Hohenhausen:

Då nu skulle bestämmas i en paragraf, såsom här är föreslaget, att katekesen skall läsas utantill i skolan, så vill jag till var och en av herrarna, som besökt någon skola, ställa den fråga, om de icke överallt och allestädes med bedrövelse och grämelse funnit, att det är rent av en papegoj-läsning, som nu sker med de små barnen, vilka icke kunna uppfatta de filosofiska deduktioner, vilka ej sällan förekomma i vår katekes.

Att von Hohenhausen hade rätt i sitt omdöme om katekesutanläsningen såsom en »papegojläsning», medgav även von Hartmansdorff.

Jag överlämnar, invände han dock — med den ännu i vår tid ej sällsynta förblandningen av utanläsning och minnesläsning — till honom samt var och en att bedöma, om det icke är så nästan med all utanläsning, som göres av ett barn vid den åldern. Om man t. o. m. framtager historien, så lära barnen visserligen händel-

149serna, men att av dem draga några slutsatser, att begripa något av folkens öden, det lärer vara för de flesta omöjligt. Således är det samma förhållande med andra ämnen som med läsningen av katekesen. Det är först vid mognare åren, som man fattar ett annat innehåll än själva ordalagen [!].

Ett annat och för den tiden tungt vägande skäl anfördes av Georg von Rosen. Han yttrade:

Utan att här ingå i en diskussion om vilket, som vore bäst — att katekesen icke lästes av skolläraren utan endast av prästerskapet eller att även denna undervisning meddelades av skolläraren — får jag dock tillstyrka, att vad utskotten föreslagit, nämligen ordet »bör», måtte få kvarstå, så länge det är en ren nödvändighet, att barnen i skolan även skola lära sig katekesen. Utom den praktiska nödvändigheten jag finner däri, att barnen även läsa katekesen utantill i skolan, därför att jag ej vet, när de annars skulle göra det, tror jag, att den inplantade övertygelsen hos föräldrar i allmänhet, att katekesen bör läsas av barnen i skolan, tvingar oss att låta denna folktro få gälla i skolan. Vi böra akta oss för ätt på en gång bryta sönder, må vara de fördomar, som nu finnas, så vida detta sönderbrytande måhända skulle sönderbryta hela skolan.

Såväl von Hartmansdorffs som von Rosens invändningar bemöttes av greve Henning Hamilton. Den förres likställande av katekesutanläsningen med historieundervisningen höll icke streck, ifall historieundervisningen var, vad den borde vara, men »att läsa historien vid sju års ålder, så att man kunde räkna upp åtskilliga personers födelseår o. d., det vore lika litet ändamålsenligt som att läsa katekesen, såsom det nu tillgår». Farhågorna för folkets fördomar kunde visserligen äga grund, ifall man ämnade förbjuda katekesläsningen i skolan,

150men nu gällde det ju blott att möjliggöra övergången till något bättre.

Den äv von Rosen framställda farhågan, att föräldrarna av den arbetande klassen skulle komma att förbanna skolanr om det icke blev ett åliggande för lärareiLatt lära barnen katekesen, delades emellertid av så många, att hans mening segrade: katekesen »borde» i skolorna läsas, men den egentliga

religionsundervisningen skulle bestridas av prästen.

*

Efter slutade överläggningar avgåvos den 18 februari flera reservationer. Den mest betecknande framfördes av Georg Axel af Sillén, som ansåg, att »sjukligheten i statskroppen» berodde på, att svenska folket övergivit sina gamla seder och att till dess botande hjälpte »inga torra läxor, ingeifc skrivfärdighet, ingen räknekonst»:

Skrivkonsten, räknekonsten, läsning av historia, geografi m. m. äro inga övningar, som verka till hjärtats förädling, till goda föresatser för levnaden, med ett ord till viljans förädlande. -1- För dagakarlen, som

sysselsätter sig med att köra och dika jorden, för -hustrun, vars tid är upptagen av att sköta och vårda sitt hushåll och sina barn, och för pigan, som biträder henne därvid, äro ovannämnda kunskaper visserligen goda, om de finnas förenade med ett sedligt förhållande. Men de äro icke av något behov påkallade och utgöra ingalunda något villkor för en anständig och kristlig vandel. Ofta skulle de snarare kunna föranleda till ett motsatt förhållande och befordra inbilskhet, flärd, lättja och försummelse av de nödvändiga omsorgerna för det husliga

livet.

För dem, som behövde högre bildning, vore redan förut tillräckligt^ sörjt; folket hade nog av

151»innanläsning av svensk och latinsk tryckt stil samt utanläsning av Luthers eller lilla katekesen och den gällande förklaringen däröver». Mera behövdes ej »för att vara god människa och att kunna sig ärligen försörja» (!).

Dessa utgjutelser gåvo P. R. Bråkenhielm anledning till uttryckande av »den oförgripliga önskan, att början av den reservation, som för en stund sedan här upplästes, aldrig hade kommit inför ståndet».

*

Inom prästeståndet behandlades saken lika grundligt som på riddarhuset. Den tog fyra dagar (den 20, 24 och 27 februari samt den 1 mars) och åtta sammanträden. Anförandenas antal stannade | visserligen här vid 386, men så voro de till gengäld så mycket omständligare. De förnämsta talarna mot utskottsförslaget voro biskoparna Heurlin, Hedrén och Holmström samt prostarna Agrell, Berlin och Sidner, de förnämsta förkämparna prosten Gumælius samt professorerna Geijer, Thomander och Morén. De röstandes antal översteg aldrig 45 och nedgick ibland till 27, alltså till något mer än tredjedelen av det samlade ståndet.

Striden om fasta eller flyttande skolor upptog nästan hela första dagen samt förnyades flera gånger under de följande. Biskop Heurlin anföll på det skarpaste utskottsbetänkandet och påpekade den väsentliga skillnaden mellan detta och den av honom utarbetade kungl, propositionen. Utskotten hade, sade han, betraktat den flyttande skolan som en lägre och ofullständigare läroanstalt, ett slags förberedande klass för inträde i den fasta,

152vilken enligt dem vore den normala skolan och stode på gränsen av en lägre apologisti. Men en dylik apologisti kunde omöjligen bli till något gagn för fattiga torpare, statfolk, inhyseshjon m. fi. Den kungl, propositionen hade därför blott fordrat, att en behörigen prövad lärare borde finnas inom varje församling. Huruvida denne lärare sedan skulle undervisa på ett ställe eller på flera måste överlåtas åt församlingarna själva att bestämma. De flyttande. skolorna vore ingalunda lägre eller ringare än de fasta, utan alldeles likartade och lika fullständiga.

Även biskop Hedrén fann den flyttande skolan fullt tillräcklig för bibringande av vad fattigt folk behövde, nämligen innanläsningsfärdighet och kristendomskunskap, samt kunde ej i likhet med utskotten betrakta den som ett slags lägre avdelning och den fasta skolan åter som ett slags högskola, en på landsbygden utflyttad efterbildning av stä-| dernas lägre läroverk för allmän borgerlig bildning. — Att eftersträva någonting dylikt vore, sade prosten Stenhammar, att jaga efter »ett fantom — en opraktisk och tom tankebild».

Å andra sidan förfäktade Gumaelius med värme den åsikten, att man borde söka få till stånd en bestämd lag. Undantag från denna komme nog att givas, antagligen flera än nödigt vore.

Viktigast anser jag det emellertid vara, sade han, att högvördiga ståndet bestämt uttalar sin åsikt vara den, att det önskar, att tillfälle till undervisning och inhämtande av ällmänt nödiga och nyttiga kunskapsämnen öppnas och beredes de lägre folkklassernas barn, icke i tillfälliga utan i efter bestämd plan uppgjorda och ordnade skolor. Därigenom ådagalägger ståndet, att det anser ingen samhällsklass vara utestängd från

153möjligheten att kunna sträva till uppnående av den högsta upplysning, som samhället har att bjuda. — — Den ambulatoriska skolan har just i sagda egenskap (såsom ständigt flyttbar) sin största olägenhet, då den inrymmes i den ena stugan efter den andra, vanligen otjänliga, och ännu mera då exempel- icke lära saknas därpå, att skolbarnen blivit hopträngda med husfolket, som varit upptaget med sina vanliga sysslor och bestyr. Hur ofullständig undervisningen då måste bliva, ligger for Öppen dag, och man kan gärna säga, att den kommun, som saknar all annan undervisningsanstalt, är åtminstone utestängd från tillfället till all

högre undervisning.---Att den fasta skolan, som

har bättre både lokal och materiel, även kan påräkna en lärare av högre bildning och med större skicklighet,

vilken med nöje arbetar på samma ställe, förekommer mig lika avgjort, som att undervisningen i denna skola blir mera omfattande och glad.

Den liberale biskop Nibelius framhöll, att den folkskola, som nu skulle lagstadgas, alldeles icke borde betraktas som en anstalt, där proletärbarn finge lära innanläsning och kristendom. Obestridligt vore nämligen, att allmogens barn redan förut i allmänhet fått lära detta.

Samme talare betonade i ett senare anförande, att de fasta skolornas mening just vore, att i dem »borde materialier finnas till en fullständigare undervisning, som skulle omfatta de ämnen, vilka läsas uti mindre apologistskolor». Samma åsikt uttalades även av prosten Sandberg och andra skol-förslagets vänner.

Professor Grafström ansåg den ambulatoriska skolhållningen såsom ett »folkundervisningens nor-madliv utan någon lyftning och utan stödjepunkt». Denna lyckligt funna bild utvecklades vidare av professor Thomander.

154All kultur, yttrade han, sammanhänger med koloniserande och är oförenlig med ett nomadliv. Man må tänka sig skolan hur som helst, säkert är, att ett väl ordnat undervisningsväsende icke kan uppstå, förrän det så att säga blir koloniserat eller erhåller vissa fasta stödjepunkter, från vilka dess verksamhet kan sprida sig i alla riktningar.

Professor Geijer kunde ej vara med om att överlämna den avgörande makten i folkbildningssaken åt familjen eller kommunen:

Ingen kan mer än jag, sade han, värdera den kommunala verksamheten, men jag önskar den i närmaste sammanhang med den allmänna och offentliga samt utövad under statens kontroll. Vill man kasta folkundervisningens framsteg i vårt land endast på kommunen, så är detta att ej blott göra den stationär, utan jag fruktar återgående. I min tanke, om ej högvördiga ståndet håller sig till den fasta skolan såsom regel, är den impuls, man åt undervisningen vill giva, vid denna riksdag förlorad.

Efter slutad överläggning godkände ståndet emellertid ett av biskop Heurlin framställt förslag till uttalande, enligt vilket i varje socken borde finnas »minst en, helst fast skola, men där lokala förhållanden det förhindra, en eller flera flyttbara skolor».

Mot detta beslut, som fattades med 21 röster mot 20, anmäldes reservation av professorerna Geijer, Grafström, Retzius och Morén samt prosten Gumælius m. fi. Gumaelius förklarade, att han med stor smärta erfarit utgången av omröstningen och hyste verklig farhåga, att den enda röst, vilken nu bestämt beslutet, möjligen bleve en orsak därtill, att hoppet om ett fullt ordnat system för folkunder-

155visningen ännu komme att för fem år (till nästa riksdag, vara avlägsnat.*

Professor Thomander avgav sin reservation på sitt vanliga ironiska sätt genom ett anförande i den omedelbart därpå företagna frågan om en övergångstid för folkskolestadgans trädande i verkställighet. Han sade härom:

Då det tyckts visa sig, att man nästan helst önskar flyttbara skolor, där avsigkomna studenter, gymnasister, korpraler och varjehanda landstrykare pläga som skolmästare anställas och vilka vanligen fås för gott pris, synes mig, som innebure förslaget varken någon omöjlighet eller ens någon svårighet.

Följande sammanträdesdag, den 24 februari, diskuterades bland annat frågan om lärarnas bildning. Det märkligaste som härvid förekom var tvivelsutan det yttrande av Geijer, vari han förklarade sig omvänd från sin önskan att uppdraga även det oprästerliga folklärare-kallet åt prästerskapet.

Jag gillar därför, sade han, förslaget om bildande av särskilda lärare för folkskolorna genom de för

* Genom ett högst egendomligt sammanträffande uppgick även inom adeln och bondeståndet skillnaden mellan de båda partierna vid denna punkts avgörande till blott en enda röst.

Joh. Henrik Thomander.

156detta ändamål föreslagna - seminarierna, och jag gillar det så mycket mer, som nya mått och steg vanligen för att vara verksamma även erfordra en ny personal och för ändamålets vinnande det utan tvivel är viktigt, att bland

allmogen själv bildas en klass, som, själv i besittning av en bättre undervisning, må sprida den bland sina medbröder.

Den brännande frågan om kunskapsfordringarna för från skolan avgående barn, vilken förekom den 27 februari, gav naturligtvis även inom detta stånd anledning till intressanta uttalanden. Biskop Heurlin vidhöll den i kungl, propositionen framställda fordran på innanläsning och kristendomskunskap. Biskop Holmström förordade bondeståndets formulering av denna punkt, tilläggande med en satirisk släng åt detta stånd: »Antaga vi den, göra vi oss ej skyldiga tiir den förebråelse att icke nitälska för undervisningens framgång.» Av liknande åsikter voro även prostarna Lundblad, Berlin, Östberg, Bexell och Nordhammar. Klaraste uttrycket för' tankegången på denna sida gavs utan tvivel j ett längre anförande av prosten Agrell, som bland annat yttrade:

En mångsidig kunskap i världsliga vetenskapsämnen är för de» arbetande hopen föga behövlig och för mången knappt nyttig. Den, som satt sin hand till plogen, har sannerligen iCke mycken tid övrig för boken. De få lediga stunderna av arbetarens tid äro egentligen aftonstunderna, vilka av den kristligt sinnade användas till andlig läsning, och i synnerhet helgas därtill lördags- och söndagsaftnarna, -p|||| Denna vackra plägsed, eller rättare denna heliga kristendomsplikt, skulle måhända bliva försvagad genom-en större uppblandning av världslig lektyr.

Nu är kristendomskunskapen deras huvudsak, och av världsliga kunskapsämnen inhämta de blott sådana, som närmare angå deras yrken eller allmänna lev-

157nadsförhållanden. I deras bokförråd finnes vanligast huvudboken, som är bibeln, samt andra andeliga böcker, men flerstädes träffas ock i samlingen andra, såsom lagboken, en läkarbok, en åkerbrukskatekes och en bondepraktika o. s. v. De äro således inga vetenskapsmän, men de äro, som bibeln säger, lärde till himmelriket. De känna sin salighetslära och veta, vad de skola tro, göra och hoppas, och äro med denna kunskapsgrad belåtna, nöjda, lyckliga. Med lärda frågor befatta de sig icke, med politiska ännu mindre, ty de leva i den tro, att folk och land med Guds hjälp styras dem förutan.

Men låt nu ett annat förhållande inträda; låt smaken för världslig lektyr småningom intränga i de fredliga hyddorna, så skola dess inbyggare snart bortlägga psalm- och böneboken och däremot i politiska skrifter eller gazetter finna en annan själaföda, än den de tillförne njutit. Deras nygirighet skall väckas av berättelser om polisrannsakningar, tjuv- och andra brottmålshistorier. Dessutom skola anmärkningar och klander å regeringens styrelse bibringa dem kunskaper, som ingalunda bidraga till befrämjande av deras moralitet och laglydnad. Den heliga elden på bönens altare kunde lätt släckas och lufteldar uppflamma, som väl sprida ett flyktigt sken men ingen värme.---

Vad nytta kan väl en fattig torpares dotter hava eller vad bruk kan hon göra av sin skrivkonst och ännu mer av sin rättskrivning? Till äventyrs blir hon i stånd att uppsätta ett sirligt och städat kärleksbrev till sin fästman, men dylika brev bliva, nog välkomna, om än några ortografiska fel skulle däri förefinnas.

—--I betänkandet är minimum av kunskapsgrad

utsatt, men frågas kan: vad är då maximum ?

I motsats härtill försvarade professor Morén med värme kunskapens och kunskapsbegärets stora betydelse för livet:

Kunskapen är sådan, att när man smakat den, så lyster man smaka mera och djupare, varför ock världen ofta sett, hur långt den trasiga och svultna gossen gått fram, när ljusets värld öppnats för hans ögon.

158En ställning för sig intogo i denna fråga Agardh och Thomander. Den förre fruktade, att barnen, sedan de en gång inhämtat det visserligen ringa minimum utskotten bestämt, skulle betrakta detsamma som ett maximum, anse sig fullärda och övergiva skolan redan före konfirmationsålderns uppnående; varken något minimum eller maximum av folkbildning borde efter hans mening komma i fråga. Thomander förklarade, att ett minimum av tid (ett visst antal år), då undervisningen av barnen skulle begagnas, vore det enda han önskade genom lag bestämt.

Hur mycket var och en därunder kunde inhämta, finge sedan bero på naturanlagen.

Utgången blev, att minimum skulle utgöras av innanläsning, religionskunskap och kyrkosång.

Bland besluten den 1 mars förtjänar särskilt anmärkas, att föreskriften om prästernas skyldighet att bestrida religionsundervisningen ändrades därhän, att de ej skulle för detta ändamål behöva infinna sig »minst en gång i varje vecka», utan blott »så ofta tjänsteåligganden och övriga förhållanden (!) det medgiva».

Sedan utskottsbetänkandet i sin helhet blivit genomgånget, beslöt ståndet på yrkande av biskop Heurlin, vars mening det i allmänhet följt, att inbjuda samtliga medstånden att förena sig om den formulering av lagförslaget, vartill prästeståndet kommit.,

*

Inom borgarståndet, där frågan behandlades den 6 och 8 mars, blevo överläggningarna även denna gång ganska kortfattade.

159De konservativa under ledning av borgmästare Lagergren i Norrköping förordade i allmänhet samma inskränkningar, som biskop Heurlin lyckats^ genomdriva i prästeståndet och von Hartmansdorff på riddarhuset, medan däremot oppositionspartiets^ förare, Petre, Wærn, Schartau, Gustafsson m. fl.| kämpade för utskottens förslag. Detta blev också väsentligen av ståndet bifallet. I sammanhang härmed avböjdes prästeståndets inbjudning att' pl stämma i dess beslut. I stället riktade borgarna en inbjudning till bönderna att förena sig med dem i fråga om själva den förnämsta tvistepunkten, den

om minst en fast skola i varje pastorat.

*

De farhågor för hela folkskoleförslagets »sönderplockande», som de framsyntare medlemmarna av bondeståndet framkastat, hade visat sig allt för väl grundade. Utskottsbetänkandet befann sig, sedan det genomgått skärselden, i ett ganska tilltra-sat tillstånd. Av de 49 särskilda punkter eller moment, varav det bestod, hade endast 5 bifallits av alla fyra stånden, och 19 kunde med god vilja anses i huvudsak godkända av tre stånd (i de flesta fall av adel, borgare och bönder), följaktligen antagna av riksdagen i dess helhet. I fråga om 17 punkter voro de olika besluten så pass nära varandra, att sammanjämkning i en eller annan form kunde antagas möjlig; för de 8 återstående såg man däremot ingen annan utväg än tvistens slitande genom omröstning i s. k. förstärkt ekonomiutskott.

I ett av sina polemiska anföranden den 27 februari gav biskop Heurlin en träffande skildring av de

160vedervärdigheter, som förslaget haft att genomgå. De hade efter hans mening kunnat undvikas genom ett mycket enkelt medel: utskotten skulle icke ha bråkat med utarbetandet av ett eget förslag, de borde i stället tagit den kungliga propositionen sådan den var. Den vore nämligen framgången ur en förberedande mogen prövnings

Vad öde, frågade han, har den väl å ständernas sida fått röna ? Jo, först vidlyftiga diskussioner vid första remissen till utskott; därpå långvariga överläggningar inom ett sammansatt utskott med en personal av 84 personer, vidare en mängd anmärkningar i alla fyra stånden emot utskottens tillgöranden — återremiss, nya debatter och jämkningar i det manstarka utskottet, och nu äntligen när definitivt skall beslutas, stanna stånden i de flësta punkter i olika beslut, och det efter diskussioner, som räckt flera dagar. För att bringa frågan till slut, återstår sammanjämkning av de olika besluten, nya diskussioner och voteringar, och den slutliga produkten torde bli ett föga sammanhäng-, ände lagförslag, med vars alla detaljer få eller ingen blir fullt belåten.

De försök, som gjordes att 1 förväg åvägabringa överensstämmelse i de viktigaste punkterna, medförde inga resultat. Prästeståndets inbjudning, som den 6 och 8 mars avböjts av borgarståndet, avslogs den 13 mars av bönderna och den 3 april av adeln, det senare på tillrådan av friherre Hugo H&milton, som nu tillfrisknat så pass, att han kunde ta del i behandlingen av det förslag* till vars främste upphovsmän han hörde. Den 13 mars förkastade bönderna även borgarståndets i motsatt riktning gående inbjudning, detta på yrkande av J. J. Rutberg

o. ä., men under reservation av Sven Heurlin, Hans Persson, Matts Persson, Fredrik von Zweigbergk m. fi.

11. tt-*Berg: H.f.t.

161De förenade stats- samt allmänna besvärs- och ekonomiutskotten måste nu ta ihop med sitt i högsta grad kinkiga och invecklade sammanjäirik-ningsarbete. Den 10 april avgåvo de ett tredje vidlyftigt utlåtande, som innehöll dels en sammanställning av de inom stånden fattade besluten, dels därpå grundade slutledningar om vad som borde betraktas såsom antaget, ävensom hemställan om eftergifter från det ena eller andra ståndets sida samt förslag till voteringspropositioner i de punkter, där inga eftergifter voro att vänta.

Inom borgarståndet och på riddarhuset blev detta tredje utskottsbetänkande utari några vidare svårigheter antaget. Hos bönderna och prästerna stöttè det däremot på motstånd.

Utskotten hade ansett prästeståndets beslut om minst en, helst fast, skola inom varje socken stå så nära adelns och; borgarståndets om minst en fast skola inom varje pastorat, dock med de undantag, som särskilda förhållanden gjorde nödvändiga, att dessa beslut" i det väsentliga måste betraktas såsom med varandra överensstämmande, varför riksdagens beslut kunde anses i denna punkt redan fattat. Häremot protesterade dock såväl bönder som präster; båda ville ha sin särskilda mening under omröstning i det förstärkta utskottet. Lagförslagets § 1 blev därför den 5 maj av bondeståndet återremitterad, detta på, yrkande av J. J. Rutberg, Erik Persson och Nils Strindlund. I motsats härtill önskade Hans Persson, Matts Persson och Sven Heurlin m. fi. utskottsbetänkandets gillande. Den senare yttrade i förtrytelsen bland annat:

Den glädjande företeelsen, att bondeståndet under innevarande riksmöte med allvar ivrat för folkupplys-

162ning, tyckes i dag hava lämnat ringa spår efter sig i detta stånd, enär man -nu tyckes vilja sönderplocka ett jämkningsbetänkande, uppställt med så mycken omsorg och skicklighet, som man har rätt att fordra.

Detta hjälpte dock inte. Det hedervärda ståndets medlemmar skulle inom kort befinna sig inför sina »kommittenter», öéh de flesta röstade i enlighet härmed.

Inom prästeståndet blev jämkningsförslaget föremål för ännu svårare anmärkningar, särskilt från biskop Heurlins sida. Det förklarades vara fullt av godtyckligheter och misstydningar, och flera paragrafer återremitterades, så att ståndets särskilda mening måtte »få tillfälle att i förstärkt utskott försöka sig».

*

Följden av de båda återrèmisserna blev ett nytt utskottsutlåtande, det fjärde i ordningen. Det var dagtecknat den 13 maj och innehöll dels ett försvar gent emot prästeståndets nyssnämnda beskyllningar, dels förslag till voteringsproposition i den Stora tvistefrågan om de fasta skolornas lagstadgande.

Sedan detta betänkande godkänts av samtliga riksstånden, försiggingo omröstningarna i det förstärkta ekonomiutskottet den 5 juni. Genom dem fastställdes bland annat, ätt riksdagen skulle uttala sig för,

att minst en, helst fast, skola borde finnas i varje pastprat,

att kunskapsminimum skulle innefatta ej blott innanläsning, kristendom och kyrkosång, utan även skrivning och räkning,

163att den egentliga religionsundervisningen skulle åligga prästerskapet, och att detta för sådant ändamål skulle infinna sig i folkskolan minst en gång i veckan,

att minimilönen för läraren skulle utgöra 8 tunnor spannmål samt 53 rdr 16 sk. bko i penningar.

*

På grund av de nu fattade besluten avläts den 14 juni 1841 till k. m:t en riksdagsskrivelse, vari ständerna förklarade sig ej kunna i allo godkänna den kungliga propositionen, emedan de ansågo däri föreslagna anstalter »icke giva tillräcklig säkerhet för upphinnandet av det stora huvudmålet: en allmänt spridd förståndsodling såsom villkor för en ren religiös anda eller sann kristendom och förmågan av en gagnelig och värdig

samhällslevnad. Samhället måste äga rätt att av varje dess medlem fordra, icke allenast att han är oskadlig, Utan ock att han äger det kunskapsmått, som gör honom till en nyttig medborgare och skicklig att rätt uppfatta samhällsplikten.» Med utgångspunkt från en sådan grundåskådning underställde ständerna k. m:ts prövning och beslut det »Förslag till lag om folkundervisningen i riket», om vilket de efter ömsesidiga eftergifter omsider förenat sig.

På grundvalen av detta förslag utfärdades sedan den 18 juni 1842 »Kungl, maj :ts nådiga stadga angående folkundervisningen i riket».

164

VIII. Återblick

Den redogörelse för vår folkskolestadgas tillkomst, som i det föregående lämnats, är huvudsakligen grundad på riksdagsprotokollen för tiden 1809—1841. Endast undantagsvis ha antydningar givits om den verksamhet för folkskolefrågans utredande och klargörande, vilken under samma tidrymd utvecklades inom *litteraturen* och *pressen* och genom vilken dess behandling inom representationen erhöll sin grundläggande förberedelse. En fullständigare skildring av denna betydelsefulla verksamhet skulle nämligen krävt vida längre tid och vida större utrymme, än här kunnat stå till buds.

Hur litet sålunda denna översikt kan göra anspråk på att vara uttömmande, torde den emellertid vara tillräcklig att i någon mån beriktiga åtskilliga av de föreställningar, som inom vida kretsar länge gjort sig gällande rörande vår folkskolestadgas tillkomst. Den torde visa, att denna folkskolestadga ingalunda kom som en nådegåva från ovan, som en oväntad skänk från en faderligt omtänksam regeringsmakt. Utan vederbörande monarks och departementschefs namnteckningar hade den naturligtvis aldrig kunnat bli någon statshandling,men den historiker, som finge till uppgift att utreda, vilken andel i folkskolans lagstadgande, som utöver dessa namnteckningar och därmed sammanhörande formaliteter tillkomme konung *Karl XIV Johan* och statsrådet *Samuel Grubbe*, skulle säkerligen råka i en ganska svår förlägenhet.

Karl XIV Johan.

I detta fall står folkskolan i Sverige i tydlig motsättning till folkskolan i flera andra länder, exempelvis Tyskland och Danmark, där dess lagstadgande var envåldsmaktens verk.

Icke heller kan det sägas, att folkskolan av 1842 kom »av sig själv», såsom en omedelbar fortsättning av folkskolan före 1842, blott genom en utvidgning och inre utveckling av denna. Utan att lägga allt för stor vikt vid den gamla satsen, att »ingen institution reformerar sig själv» — vilken sats just i fråga om undervisningsväsendet visat sig ej alltid hålla streck — måste man likväl erkänna, att folkskolan före 1842 ingalunda var mäktig en dylik inre utveckling. En sådan låter nämligen tänka sig endast under den förutsättningen, att folkskolearbetet uppbäres av en *lärarkår*, som hunnit den grad av mognad, att den kan bilda sig en egen övertygelse och förmår att vinna gehör för denna inom samhället. Bland arbetarna påsvenska folkskolans fält torde visserligen aldrig ha saknats enstaka självständigt tänkande och handlande personer, men lika obestridligt är, att en *kår* av denna beskaffenhet först i våra dagar börjat bildas. På 1840-talet kunde man knappast tänka sig en sådan.

Den tidens folkskola var i själva verket *i saknad av egna målsmän*. Den samhällsmakt, som närmast skulle hålla sin hand över skolan, var kyrkan. Denna hade allt sedan reformationen kraftigt nitälskat för folkets *religiösa* bildning, men den ägde härför sina *egna* medel: predikningar samt predikoförhör och katekesförhör, kunskapsprov vid tillträde till nattvarden och vid uttagande av lysning, konfirmationsundervisning och husförhör m. m. Som grundval förutsatte den härvid blott nödtorftig läsförmåga samt färdighet att utantill återgiva katekesens lärostycken, vilket skulle meddelas av föräldrarna eller, i de fall, då dessa ännu voro oförmögna därtill, av kyrkans tjänare, klockarna. Om man vid sidan härav visade sig behöva särskilda skolinrättningar för

bibringande av religionsundervisning, ansågs detta som ett fattigdomsbevis för vederbörande prästerskap, ětt bevis på att kyrkan, trots tusenårigt arbete ej ännu lyckats skapa ens någorlunda kristliga *hem*. Under sådana omständigheter kan man ej finna det överraskande, att denna kyrkas främste män aldrig i princip medgåvo folkskolans nödvändighet för *kristendomsundervisningen*, aldrig erkände den som *kyrkans* äkta dotter och i det hela betraktade den som något *främmande*, ja *olycksbringande*, emedan den befarades kunna draga religionsundervisningen bort från dess närmaste främjare och vårdare, föräldrarna ochsjälasörjarna. I överensstämmelse härmed framhöllo också flera av dem på det bestämdaste, att de befintliga folkskolornas huvudsyfte borde vara att snarast göra sig själva överflödiga, samt att deras lagstadgande och utveckling alltså — åtminstone ur rent *kyrklig* synpunkt — ingalunda kunde anses önskvärt.

Den huvudsakliga drivkraften till vad som skedde 1842 är alltså varken att söka hos regeringen eller hos den dåvarande folkskolans lärare eller lärarinnor, ej heller hos dessas förmän. Den låg i vår dittills vunna kulturutveckling och särskilt i den *politiska utveckling*, som samtidigt med folkskolesaken arbetade sig fram och just vid 1840—41 års riksdag kom till ett avgörande genombrott.

De partier, som intill 1842 kämpade för eller emot folkskolans lagstadgande, voro i det stora hela alldeles desamma, som sedan dess oavlåtligen kämpat med varandra om skolans vidare utveckling.

I allmänhet hörde den lagstadgade folkskolans motståndare till den strängt konservativa eller »ultraistiska» riktning, vars vetenskapliga orakel *Geijer* var före sitt »avfall». Motståndet mot folkskolan sammanhängde inom detta parti med hela dess samhällsåskådning.

Samhället bestod enligt dess mening av två skarpt skilda klasser: de styrande och de styrda. De förra ensamma utgjorde, vad man kallade »den offentliga klassen», de ensamma hörde hemma i det offentliga livet, och de ensamma behövde och borde få offentlig uppfostran. De senare åter skulle uteslutande vara hänvisade till det enskilda livet; de borde vara besjälade av den tanken, att »folkoch land med Guds hjälp styrdes dem förutan», och med det offentliga undervisningsväsendet borde de därför icke ha något som helst att beställa. Den enda allmänbildande undervisning de behövde vore den *religiösa*, meddelad först vid moderns knä, sedan i nattvardsskolan och sist i kyrkan. Av boklig bildning vore läsfärdighet det enda nödvändiga och detta blott som medel att kunna hämta uppbyggelse ur katekes, psalmbok och bibel. För sitt övriga liv ansågos de ha nog av »den traditionella bildningen», det från fäderna nedärvda, genom muntlig överlämning bevarade och fortplantade förrådet av iakttagelser, uppfattning och levnadsregler. För deras *yrkes*skicklighet behövdes, menade man, i allmänhet ingen annan utbildning än den, som erhölls på åker och äng, i ladugård och stall, på verkstad och i fabrik. Kunde för vissa näringsgrenar särskilda yrkesskolor ej undvaras, borde dessa åtminstone vara förbehållna den *enskilda* företagsamheten.

Anhängarna av denna samhällsfilosofiska åskådning motsatte sig ej *alla* slags folkskolor. Många av dem sågo med sorg den gamla tidens ståndsvälde avlösas av den nya tidens *penningvälde* och i samma mån de forna allmogemännen efterträdas av de nutida *proletärerna*. De kunde ej blunda för, att den barnaundervisning, som skulle hämtas vid fabriksarbeterskans eller statarhustruns knä, i många fall måste bli ingen eller sämre än ingen, och de leddes därav till yrkandet om lagstadgad offentlig undervisning för proletärernas, särskilt fabriksarbetarnas och statkarlarnas, barn. Denna undervisning betraktade de emellertid blott som en *nödhjälpsåtgärd*, avsedd endast för de allra sämstställda av befolkningen, och de skolor, där den skulle meddelas, ville de ej gärna kalla »folkskolor» (d. ä. nationalskolor), utan gåvo dem hellre det mot deras innebörd mera svarande namnet »*fattigskolor*». Meningen var ej, att dessas lärjungar skulle i denna skola erhålla s. k. allmänbildning: de borde blott, som det hette, genom undervisning i religion utbildas till kristna och därjämte, såvitt möjligt var, genom undervisning i handarbete till dugliga tjänstehjon.

Från en helt annan samhällsåskådning utgingo de män, som trots alla hinder slutligen drevo igenom folkskolesaken. Om de flesta av dem gäller, att de voro *folkupplysningens* vänner just därför att de voro

folkfrihetens. Det är i detta avseende betecknande, att de första kraftigare väckelserna utgingo från två för vårt revolutionstidevarv så typiska män som bröderna *Silverstolpe*. Kravet på ett *samhällsskick*, som bereder varje medborgare tillfälle till fri utveckling av sina inneboende krafter, så länge han därmed ej inkräktar på andras lika rätt, och kravet på en *uppfostran*, som söker ge varje barn de oundgängliga medlen för denna utveckling, äro till sitt väsen så sammanhörande, att de aldrig kunna åtskiljas. Den, som eftersträvar ett naturenligt ordnat samhälle, måste också eftersträva en naturenligt ordnad uppfostran. Samhällets angelägnaste omsorg måste, såsom *Axel Gabriel Silverstolpe* 1812 uttryckte dèt, bliva »*att bereda människor*», d. ä. att genom en *allmänt mänsklig bildning åt alla* ge var och en tillfälle att utveckla sig till vad han på grund av sina anlag är ämnad att bli. Detta betraktelsesätt — det enda i verklig mening pedagogiska —framträder också tydligt hos flera av folkbildningens varmaste befrämjare i vårt land: *Broocman, Fryxell, Agardh, Wallin* m. fl.

Att en sådan allmänt mänsklig bildning även måste vara *allmänt medborgerlig*, framgår redan därav, att människan till själva sin natur är en samhällsvarelse. Denna sida av uppfostringssaken var också den, som under striden om svenska folkskolans lagstadgande tidigast, oftast och kraftigast betonades. För religionsundervisningen — vars betydelse under hela denna strid av få, om ens någon, ifrågasattes — var redan sörjt genom kyrkan och de hjälpanstalter, som denna åt sig utbildat. Vad som nu ytterligare behövdes var just allmänt medborgerlig bildning, vilken enligt *Anders Danielssons* vingade ord vid 1823 års riksdag utgjorde »det konstitutionella livets grundfäste». Man litade inom det parti, som förde folkskolesaken framåt, ej på ämbetsmannaklassens försäkran, att folk och land rätt väl kunde styras folket självt förutan; man erkände över huvud taget ingen klass såsom ensam »offentlig» i den mening, att de övriga blott skulle vara en död, passiv massa; man trodde tvärtom, att samhällets sunda utveckling väsentligen berodde därpå, att så många som möjligt gjordes till verkligt aktiva medborgare.

Men just på denna huvudpunkt mötte också det skarpaste motståndet. »Icke kan meningen vara, att även flickorna skola erhålla en allmänt medborgerlig bildning», sade man; »åtminstone för *dem* måste väl hemmets och kyrkans undervisning vara tillräcklig». Riksdagsprotokollen från 1840—41 överflöda av gycklande utlåtelser rörande förslaget att bibringa flickorna sådana allmäntmedborgerliga kunskaper som historia och geografi m. m. —- utlåtelser, som säkerligen den tiden föreföllo mycket dräpande, men som i våra dagar kasta löjets skimmer över vederbörande kvickhuvudens egna huvuden.

De mest följdriktiga av folkskolans motståndare gingo för övrigt vida längre. Det var för dem nog, att folkskolan till sitt väsen och syfte var en demokratisk inrättning, som ytterligare måste öka allmogens redan förut allt för stora makt. De förklarade bondens deltagande i statslivet vara i sig självt orimligt och löjligt. »Riksdagsbönderna» utgjorde för mången inbegreppet av allt motbjudande, och det var endast med största avsmak, som biskop *K. I. Heurlin* (enligt vad han själv berättar) kunde förmå sig att besöka deras klubb, dricka deras toddy, röka deras tobak och uppbjuda all sin älskvärdhet för att vinna dem för sina syften, särskilt som en dylik nedlåtenhet icke alltid förde till önskat mål.

Endast få voro emellertid öppenhjärtiga nog att offentligen lägga sin motvilja mot *allmogen i dess helhet* i dagen. Man sökte i stället intala riksdagsbönderna, att just *de* vore levande bevis på folkskolans fullständiga obehövlighet. De hade ju själva, hette det, ingen annan bildning än den de inhämtat vid spinnrocken eller i det praktiska livets högskola, och dock vore deras sunda bondförstånd tusen gånger mera värt än all världens professorsvisdom; lärda och mäktiga män, ja konungen själv, vände sig ofta i förtroende till dem för att i kinkiga mål draga nytta av deras kloka råd. Vad betydde det då, om de icke voro så fullärda iortografien och de andra höga vetenskaperna! De ägde ju vad bättre var.

Tidigt funno också folkskolans motståndare på en annan taktik, varav de väntade sig ännu kraftigare verkningar: den nämligen att uppegga »klassmedvetandet» hos den *besuttna* och *välbärgade* allmogen, vars målsmän fyllde bondeståndets sal, gent emot allmogens *bottenlager*, de obemedlade arbetarna, torparna, statkarlarna o. s. v. Det var besynnerligt, sade man, att de förmögna hemmansägarna med sådan iver ävlades att släppa sina

backstugusittares och inhyseshjons barn fram till medborgerliga kunskaper. Inte kunde väl meningen vara att ge dessa fattiga stackare inflytande inom samhället och göra dem till sina husbönders herrar?

De mera framsynta bondeledarna genomskådade naturligtvis lätt avsikten — såsom de ock i senare tid vid liknande tillfällen gjort — men andra kände sig tvivelsutan mycket smickrade av att på detta sätt betraktas som ett slags allmoge-aristokrati, och man torde inte misstaga sig, om man tror, att denna känsla i icke ringa grad bidrog till den omkastning i stämningen inom bondeståndet, som folkskolans fiender 1840—41 lyckades framkalla och som så när hade stjälpt hela saken över ända.

Huvudorsaken till denna omkastning måste dock sökas på det *ekonomiska* området. Böndernas uppträdande på hösten 1834 och i februari 1840 lämnar intet tvivel om, att de verkligen ville både *saken* och *medlen*. De hade klart för sig — vad också erfarenheten sedan dess nogsamt bekräftat — att folkskolan icke skulle kunna blomstra upp, såvida kostnaderna för densamma helt och hålletkastades på kommunerna, och de sökte därför med en iver, som nästan kan kallas brännande, efter tillgångar för folkskolors upprättande och underhållande. Sålunda föreslogs från deras sida att för detta ändamål indraga en del av klockarlönerna, den s. k. klockarhelgonskylden och vederlagsspannmålen, prästernas likstolar och övriga sportler, kollekterna för konsistorier och konsistorienotarier, nådåren efter kyrkoherdar och komministrar, de s. k. domkyrko- och. bibeltryckstunnorna, kyrkokassornas räntor, domprostarnas eller biskoparnas löner, överflödiga diplomatiska tjänster, obehövliga gardesregementen och annan lyx inom militärstaten o. s. v. Otvivelaktigt är, att man genom flera eller färre av dessa utvägar skulle med god vilja kunnat erhålla medel, som varit stora nog att låta den lagstadgade folkskolan »starta» på ett helt annat och långt mer lovande sätt, än nu kunde bli förhållandet. Den skulle då ej i samma grad behövt ordnas efter den kända grundsatsen »billigt och dåligt», och den skulle ej heller under årtionden kommit att stanna långt under det mål, som 1840 års män tänkte sig.

Ett fördelaktigare framträdande redan från första början hade varit så mycket mera önskvärt, som folkskolans omplanterande på annan mark, dess förvandling från en enskild till en offentlig angelägenhet i och för sig nästan med nödvändighet måste medföra någon tids *inre* stillastående eller tillbakagång. Där folkskolor förut funnos, hade de tillkommit genom *enskilda* personers eller menigheters eget föranstaltande, och i allmänhet torde det kunna antagas, att dessa skolor för sin vidare förkovran hade att påräkna samma intresse, somursprungligën föranlett deras upprättande. Genom 1842 års stadga flyttades omsorgen över i de *offentliga* myndigheternas hand, och utvecklingen kom då att bero på, huruvida dessa hade tillräckligt klar uppfattning av folkupplysningens värde och tillräckligt varmt intresse för dess kraftiga befrämjande.

Vad domkapitlen angår, kunde man av deras föregående uppträdande i frågan med ganska stor visshet förutse, att de i allmänhet skulle iakttaga en så vitt möjligt passiv hållning och snarare verka dämpande och återhållande än upplivande och påskyndande, och det var med kännedom härom, som *Anders Danielsson, Sven Heurlin, Per Sahlström*, kronprins *Oskar* m. fl. bestämt yrkade, att överinseendet över folkskoleväsendet icke skulle anförtros åt stiftsstyrelserna utan åt särskilda för ändamålet utsedda läns-skolråd. Ännu föreligger ingen undersökning om vad våra domkapitel under det gångna halvseklet *gjort* eller *underlåtit* att göra för våra folkskolors utveckling. Men *om* en sådan undersökning skulle komma att visa, att det senare vida övervägt det förra, och att rörelsekraften kommit från helt annat håll, så skulle ett sådant resultat fullkomligt överensstämma med vad 1840 års män väntade.

Långt större voro deras förhoppningar på de *lokala skolstyrelserna*. Antagandet att dessa skulle bli folkbildningsvänliga utgjorde i själva verket grundförutsättningen för att det hela skulle lyckas.

Hur förhöll det sig nu i detta avseende med de tre beståndsdelarna, varav nämnda skolstyrelser kommo att bestå: kyrkoherden samt målsmännen för herremännen och för bönderna?Den förstnämndes självskrivenhet utgjorde som bekant en svår förargelseklippa för folkskolestadgans egentliga upphovsmän, och grundsatsenligt låter den naturligtvis icke försvara sig. Möjligt torde ock vara, att framåtskridandet skulle gått något raskare, ifall kronprins *Oskar* 1839 kunnat genomdriva sitt yrkande om skolstyrelseordförandens utseende genom val. Så

alldeles säkert är detta ingalunda. Dels funnos bland kyrkoherdarna åtskilliga sådana varma folkskolevänner som *G. V. Gumælius, K. A. Bergman* m. fl., vilka ofta endast med yttersta svårighet kunde få sina församlingar med sig, då det gällde att i handling omsätta folkskolestadgans föreskrifter. Dels måste de flesta medlemmar av prästerskapet, sedan de väl hunnit besegra sin första obenägenhet mot den nymodiga inrättningen, snart komma underfund med, att de vunno stor lättnad i sin förutvarande undervisningsbörda, och att det således måste ligga i deras eget intresse att främja dess utveckling, *åtminstone till en viss grad*. Detta bildrog visserligen till, att folkskolan i uppenbar strid med sitt verkliga syfte fick karaktären av en *förberedelseskola för konfirmationsundervisningen*, ej sällan t. o. m. av en *katekespluggnings-anstalt*, samt att de medborgerliga ämnena ofta skötos alldeles åt sidan. Skulden härför drabbar dock icke de självskrivna ordförandena *ensamma*, och det är svårt att avgöra, huruvida utgången ej skulle blivit i det närmaste enahanda, ifall dessa blott varit den övriga skolstyrelsens förtroendemän och verkställare av dess vilja.

Grundfelet låg nämligen däri, att de båda beståndsdelar, varav intresset för *folkbildning* består,intresse för *bildning* och intresse för *folket*, i så ringa grad funnos hos samma personer. Herremännen och de närmast dem stående storbönderna, vilka på grund av den kommunala röstskalan alltid behärskat skolstyrelsevalen, ha visserligen haft kunskap om bildningens värde, men de ha vanligen skilt sina barns undervisning från den obemedlade hopens samt lämnat densamma åt »informatorer» eller åt städernas lärdomsskolor. Då de nitälskat för folkskolan, har det således ej varit av föräldrakärlek utan av politisk skarpblick, social samhörighetskänsla eller andra lika upphöjda som i det dagliga livet opåräkneliga bevekelsegrunder. Hos de församlingsmedlemmar och skolstyrelseledamöter åter, vilka tillhört det egentliga »folket» och för sina barn varit hänvisade till folkskolan, har ej kunnat förutsättas den levande uppfattning av bildningens värde, som ovillkorligen kräves, för att man på allvar skall göra något för dess utbredande. Allt intill våra dagar har ju den stora massan nästan helt och hållet gått upp i det dagliga slitet för uppehället, dess liv har rört sig i en trång krets av fäderneärvda vanor och föreställningar, allt nytt har betraktats med misstro och — om det kostat pengar — tillika med missnöje.

Vem kan under sådana förhållanden undra på, att den lagstadgade folkskolan, så övermåttan torftigt utrustad som den för femtio år sedan sändes ut i världen, ännu ej på långt när kunnat bli, vad den var ämnad att bli? Den är en planta, som själv måst bidraga till att skapa den jordmån, ur vilken den vuxit upp. Folkbildning och folkbildningsintresse förutsätta och åstadkomma ömsesidigt varandra; för höjande av den förra krävesen viss grad av det senare, för höjande av det senare en viss grad av den förra. Att arbetet inom folkskolan till en början fortskridit med ytterlig långsamhet, är alltså helt naturligt.

Framåt har det dock gått. Flerstädes har folkskolan nått en utveckling, som de flesta av 1840 års män knappast kunde föreställa sig. Och att denna utveckling numera kommer att gå sin säkra, oavlåtliga gång framåt, trots alla mer eller mindre intensiva strävanden i motsatt riktning, därför borga i synnerhet två omständigheter. Den ena är tillvaron av en *lärarkår*, som småningom arbetat sig fram till ett allt klarare medvetande om storheten av sin uppgift och om de förpliktelser denna medför. Den andra är den *allmänna medborgaranda*, som med var dag allt djupare genomtränger nationen och lär varje medborgare att allt klarare fatta den sanning, som folkskolestadgans fäder så ofta uttalade: att folkupplysningen är folkfrihetens villkor och grund.

För festen vid folkskolejubileet bör man gärna ha ett litet dramatiskt inslag.

För de högsta klasserna passar då:

Om 100 år. Jubileumsspel i 1 akt av *Einar Månelius.* (3 ynglingar, 1 större flicka, 1 liten flicka.) Ungd. Bibl. nr 33.

Folkskolan fyller 100 år. Festspel i 3 akter av *L. Gottfr. Sjöholm.* (För hela klassen.) Ungd. Bibl. nr 33.

För mellanklasserna väljer man

En pigg hundraåring. Festspel med förspel, mellanspel och 3 tablåer av *Ulrika Widmark.* (För hela klassen. Kan

spelas helt eller aktvis.) Saga nr 203.

För småklasserna blir det bäst med

Skolan är bra! 5-minuters-stycke på vers av *Signe Alvarson.* (3 pojkar, 3 flickor.) Saga nr 203.

Varför ska man uti skolan gå? Liten tablå av *Mildred Thorburn Busck.* (5 pojkar, 5 flickor.) Saga nr 198.

Alla stycken försedda med teckningar till hjälp vid insceneringen.

SVENSK LÄRARETIDNINGS FÖRLAG

Skriv upp att nästa gång biblioteket anskaffar nya böcker, måste Ni rekvirera

STJÄRNBÖCKERNA

den nya fängslande bokserien för svensk ungdom; resultatet av vår litterära tävlan. Aderton band, skrivna med humor, talang och strålande fantasi, överallt mottagna med intresse och entusiasm. Här möter läsaren den moderna ungdomens egna problem och förhållanden i vardagslivet. Spännande och livfull litteratur, välkommen, välskriven och välbehövlig. Motverka med dessa böcker de ungas intresse för den obskyra smutslitteraturen med det mindervärdiga innehållet, det nonchalanta språket och de neddragande tendenserna.

*****STJÄRNBÖCKERNA** är självskrivna i varje välförsett bibliotek.

SVENSK LÄRARETIDNINGS FÖRLAG*TILL SVERIGES LÄRARKÅR!*

En rad mycket värdefulla arbeten har under de två senaste åren ingått i vårt lands äldsta bestående pedagogiska skriftserie

PEDAGOGISKA SKRIFTER

utgiven av Sveriges allmänna folkskollärarförenings litteratursällskap.

Se här några omdömen:

162. Olsson, Nils Ludvig, Skolmästaren. Pris 1:25.

»Skolmästaren är en skickligt skriven bok. Och en rolig bok!»

Stig Hamfors i Svensk Lärartidning.

163. Bergsten, A., Folkskolans räkneundervisning. Pris 1:25.

»Abel Bergstens bok är lättläst och intressant, måttfull och redig. Det är en bok man gläds åt.»

L. J. Mårtensson i Svensk Lärartidning.

164. Björklund, S., Fransk skola och fransk kultur. Pris 2:80.

»Boken är skriven på ett ledigt och flytande språk och rekommenderas livligt till alla, som i vederhäftigt och sympatiskt sällskap önska få en inblick i franskt skolväsen.»

Bruno Gustafsson i Folkskollärarnas tidn.

165. Wigforss, F., Kunskapsprövningar. Pris 2:80.

»En klar och kortfattad översikt över de olika problem, som framställa sig vid kunskapsprövningarna.»

Skolrådet Rich. Malmberg i Tidskrift för folkskolan (Finland).

166. Nya nordiska undervisningsplaner. Sammanställda av Gunnar Ahlberg och Elof Lindälv. Pris 2:80.

»Boken är ett intressant bidrag till diskussionen om vår svenska kursplansrevision.»

*Folkskolans Vän.***167—169. Hermansson, Ester, I amerikanska skolor. Pris 6:75.**

»Få skrifter förtjäna att studeras med större uppmärksamhet av lärare, föräldrar och ansvarskännande medborgare...»

Sven Lönborg i Göteborgs Posten.

170. Salomon, O., Tankar om slöjd, uppfostran och lärarebildning I. Pris 3 kr.

»Förf. kommer ofta in på centrala problem för undervisningen i allmänhet... Ödmjukhet inför kallet och kärlek till ungdomen präglar hans tankar, som äro minst lika aktuella i dag som då de först uttalades...»

Östergötlands Dagblad.

171—172. Skäringer Larson, E., Demokratisk fostran i U. S. A. Pris, 5:50.

»I ett och allt: Det är en ovanligt stimulerande bok, en bok som varje lärare bör läsa och som säkert kommer att livligt diskuteras. Inte minst kan den rekommenderas för pedagogiska studiecirklar...»

Gunnar Hellsten i Folkskollärarnas Tidn.

173—174. Herlitz, C. G., Den svenska skolungdomens arbetsbörda. Pris 4 kr.

»En sådan bok skulle i detta nu knappast kunna stamma från något annat europeiskt land än Sverige. Där hinner man ännu ägna sig åt nyttigt arbete och verkställa undersökningar som gagna barnen och ungdomen.»

Tidskrift för Folkskolan (Finland).

Förteckning över samtliga skrifter, behandlande skilda frågor på uppfostrans område, sändes på begäran gratis och fraktfritt. De äldre delarna realiseras till starkt nedsatta priser. Alla medlemmar av Litteratursällskapet erhåller årets nr av Pedagogiska skrifter gratis. Årsavgift 6 kr. 80 öre. Varje vaken, modern pedagog måste ta del av denna utomordentliga serie.

SVENSK LÄRARETIDNINGS FÖRLAG Kungsholmstorg 13 A, Stockholm

Ungdomens Bibliotek

bör finnas på varje bokhylla, dit ungdomen äger tillträde.

Varför? Jo,

Här läser man om Sigurd Jorsalafares fjärran härfärder.

Här tar man del av svenskarnas öden i Delaware.

Här finner man spännande skildringar av Snapphanefejden.

Här möter man Sokrates, Sofokles och Pytagoras i korta livsbilder.

Här möter man Kristusgestalten, infogad i det världshistoriska sammanhanget.

Här forskar man i Babylons urgamla kultur.

Här deltar man i Paulus vittomfattande resor.

Här färdas man med Pizarro till inkafolkets märkliga rike.

Här läser man om Gustaf II Adolfs ungdom.

Här söker man lämpliga historiska skådespel för skolfesten och examen.

Här finns läseboken om svenskminnena i det gamla Prag.

Här påträffar man den rätta John Ericssonslitteraturen för ungdom.

Här upptäcker man en kortfattad konsthistoria för de unga.

Här hittar man den bästa biografien över Nordenskiöldsdynastien.